

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER PARADİGMALARININ
IŞIĞINDA KÜRESELLEŞMENİN TÜRK DIŞ
POLİTİKASININ ŞEKİLLENMESİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kaan KIRTAY

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kemal İNAT

EYLÜL - 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER PARADİGMALARININ
IŞIĞINDA KÜRESELLEŞMENİN TÜRK DIŞ
POLİTİKASININ ŞEKİLLENMESİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kaan KIRTAY

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 19/09/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç Dr. Kemal İNAT
Jüri Başkanı

Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç Dr. Nesrin KENAR
Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Selim İNANÇLI
Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kaan KIRTAY

02.05.2008

ÖNSÖZ

“Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Işığında Küreselleşmenin Türk Dış Politikasının Şekillenmesine Etkileri” konusu, küreselleşme olgusunun, genel çerçevede ulusların dış politikalarında nasıl bir dönüşüme neden olduğunu; özelde ise Türk Dış Politikasında nasıl bir etki ve açılıma yol açtığını irdelemek ve karşılaştırabilme imkânı sunması açısından, incelemeye değer bulunmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında desteğini ve hoşgörüsünü esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Kemal İNAT’a teşekkürlerimi sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim. Yine çalışmakta olduğum şirkette işleri aksatmama rağmen hoşgörüsünü esirgemeyen, başta Ömer BURHANOĞLU olmak üzere, bütün şirket yöneticilerime çok teşekkür ederim. Bu çalışmayı bitirmeye çalışırken bana yardım eden değerli arkadaşlarım Özlem ve Ercan’a teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca, bugünlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim AİLEME şükranlarımı iletirken, manevi desteği hep yanımda olan Hamide ÖZTÜRK’e de en içten sevgilerimi sunarım.

Kaan KIRTAY

02.05.2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KÜRESELLEŞME VE DIŞ POLİTİKA	4
1.1. Kavramsal Olarak Küreselleşme.....	4
1.1.1. Teknolojik Alanda Küreselleşme.....	6
1.1.2. Ekonomik Alanda Küreselleşme.....	7
1.1.3. Siyasal Alanda Küreselleşme.....	12
1.1.4. Sosyo-Kültürel Alanda Küreselleşme.....	14
1.2. Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Küreselleşme Yaklaşımları.....	17
1.2.1. Realist (Gerçekçi) Paradigma Ve Küreselleşme.....	18
1.2.2. Plüralist (Çoğulcu) Paradigma Ve Küreselleşme.....	22
1.2.3. Globalist Paradigma Ve Küreselleşme.....	28
1.3. Kavramsal Olarak Dış Politika	33
1.4. Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Dış Politika Yaklaşımları.....	36
1.4.1. Realist Paradigma Ve Dış Politika.....	36
1.4.2. Pluralist Paradigma Ve Dış Politika.....	40
1.4.3. Globalist Paradigma Ve Dış Politika	43

BÖLÜM 2: KÜRESELLEŞMENİN DIŞ POLİTİKA ŞEKİLLENMESİNE ETKİLERİ.....	47
2.1. Hard Politika Karşısında Soft Politikanın Yükselişi.....	47
2.2. Dış Politika Yapım Sürecinde Artan Aktör Sayısı.....	48
2.3. Dış Politika Alanının Çeşitlenmesi Ve Çok Boyutlu Hale Gelişi.....	52
2.4. İç ve Dış Politika Ayrımının Önemli Ölçüde Aşınması.....	54
2.5. Ekonomik Faktörlerin Dış Politika Karar Alma Sürecindeki Artan Etkisi.....	54
2.6. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Ve Değişen Güvenlik Algılamaları	55
2.7. Bölgesel Entegrasyonların Oluşumu.....	56
BÖLÜM 3: TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ.....	58
3.1. Türk Dış Politikası : Genel Görünüm	58
3.2. Turgut Özal Dönemi	63
3.3. Koalisyon Hükümetleri Dönemi	75
3.4. AK Parti Dönemi	84
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	91
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ.....	110

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
ASAM : Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AT : Avrupa Topluluğu
BM : Birleşmiş Milletler
DEİK : Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi
IMF : Uluslararası Para Fonu
ISO : İstanbul Sanayi Odası
ITO : İstanbul Ticaret Odası
SAM : Stratejik Araştırmalar Merkezi
SEİA : Stratejik Savunma ve İşbirliği Anlaşması
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİM : Türkiye İhracatçılar Meclisi
TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD : Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Yeni Ekonomi İle Eski Ekonomi Arasındaki Farklılıklar.....	9
Tablo 2. Uluslararası İlişkilerde Üç Temel Paradigma.....	32
Tablo 3. Toplumsal Aktörlerin Çıkar ve Öncelikleri.....	50
Tablo 4. 1991 Sonrası Ülke Yönetimi.....	77

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Liberalist / Pluralist Teoriler.....	26
---	----

Tezin Başlığı: “Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Işığında Küreselleşmenin Türk Dış Politikasının Şekillenmesine Etkileri”	
Tezin Yazarı: Kaan KIRTAY	Danışman : Doç. Dr. Kemal İNAT
Kabul Tarihi: 19 Eylül 2008	Sayfa Sayısı: VII (ön kısım) + 110 (tez)
Ana bilim dalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim dalı : Uluslararası İlişkiler
<p>Çalışma öncelikle “küreselleşme” üzerine yapılan farklı tanımlara yer vermektedir. Küreselleşme olgusunu anlamak, tanımlamak, neyi ifade ettiğini kavramak, Uluslararası İlişkiler disiplininin önemli tartışma konularını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, disiplinlerarası bir niteliğe sahip olan Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde genel kabul görmüş üç büyük dünya görüşü, daha doğru ifade ile “paradigma” mevcuttur. Bunlar Realist, Pluralist ve Globalist paradigmalardır. Küreselleşmeyi anlamaya ve anlamlandırmaya çalıştığımız ilk bölümde, paradigmlar bize genel bir analiz çerçevesi çizecektir. Küreselleşmeyi farklı anlamlandıran bu üç teorik çerçeve eşliğinde, geleneksel anlamda dış politikanın ne olduğunu özetle açıkladıktan sonra, paradigmların dış politika olgusuna karşı yaklaşımlarını ve ön plana çıkan savlarını ortaya koyacağız.</p> <p>İlk bölüm, tümdengelimci bir yaklaşım ile küreselleşmenin ne olduğu, hangi sınıflandırmalarla ve nasıl değerlendirildiğini açıklamaktadır. Paradigmlar eşliğinde, küreselleşme sürecinin ‘dış politika’yı nasıl şekillendirdiğinin incelenmesi ise objektif bir sunuşla, okuyucuya bütünsel bir değerlendirme fırsatı yaratmaktadır. Konunun özünden ayrılmamak için, metin içerisindeki bazı kavramlar sadece en çok kullanıma sahip ve genel kabul görmüş tanımlamalarıyla kullanılmıştır.</p> <p>İkinci bölüm, küreselleşmenin dış politikayı nasıl etkilediği ve nasıl şekil verdiği belirli temel sınıflandırmalar yapılarak, başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu sınıflandırma ile küreselleşmenin ‘dış politikanın belirlenmesi, oluşturulması ve uygulama süreçleri nasıl bir şekilde, küreselleşmeden etkilendikleri irdelenecektir.</p> <p>Üçüncü bölüm ise üç ana alt başlık halinde tasarlanmıştır: İlk alt başlıkta, 1983-1993 yılları arası Türk dış politikasında yaşanan önemli gelişmeler ele alınarak, “Turgut Özal Dönemi” ile başlayan “liberalist dış politika anlayışı” ve bu anlayış çerçevesinde gerçekleşen siyasi gelişmeler ve Özal’ın, bir lider olarak, dış politika yaklaşımını inceleyeceğiz. İkinci alt başlık 1993-2002 yılları arasında koalisyon hükümetleriyle, PKK terörüyle, komşularla artan problemlerle, güvenlik sorunlarıyla ve diğer taraftan önemli ekonomik sıkıntılarla geçen istikrarsızlık yıllarını ise dış politika bağlamında “Koalisyon Hükümetleri Dönemi” başlığı altında ortaya koymaya çalışacağız. Kasım 2002 seçimleri sonrasında iktidara gelen AK parti ve başbakan danışmanı Ahmet Davutoğlu’ın akademik çalışmalarında şekil alan, ayrıca AK parti dış politikasında uygulama alanı bulan ‘yeni dış politika vizyonu’nu değerlendireceğimiz dönemi ise “AK Parti Dönemi” başlığı altında irdelleyeceğiz.</p> <p>Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yaparak, küreselleşmenin Türk dış politikasının şekillenmesine nasıl bir etki yarattığını, bu tezin savı doğrultusunda öne süreceğiz.</p>	
Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Dış Politika, Karşılıklı Bağımlılık, Vizyon, Paradigma	

Title of the Thesis: “The Impacts of Globalization In Shaping Turkish Foreign Policy In The Light of International Relations Paradigms”	
Author: Kaan KIRTAY	Supervisor : Assoc. Prof. Kemal İNAT
Date : 19 September 2008	Nu. of pages : VII (pre text) +110 (main body)
Department: Internatinoal Relations	Subfield : Internatinoal Relations
<p>This study primarily places different definitions on “globalization”. Understanding, defining the phenomena of globalization and discerning what it means that make up the main subjects of the IR discipline. In this context, there exist three great worldviews; more correctly, there are three paradigms in the IR discipline that has an interdisciplinary character. These are Realist, Pluralist and Globalist paradigms. In the first part in which we try to understand and give the sense to globalization, the paradigms will draw us an analysis framework. We will put forward the approaches and principal theses of the paradigms over the phenomena of foreign policy after explaining what foreign policy in traditional sense is, accompanied by the three theoretical framework which differently give the meaning to globalization.</p> <p>The first part, by a deductionist way, explains what globalization is and by what classifications it is assessed. Examining how globalization shapes foreign policy, however, with a objective presentation accompanied by the paradigms that will ensure the reader the opportunity of comprehensive evaluation Some concepts in the study are taken part only by the most widely-accepted descriptions of them for the purpose of not leaving the main point of the subject.</p> <p>The second part handles how globalization influences and shapes foreign policy by making some specific classifications in handlines. It is scrutinized that how globalization affects the processes of determining, making and implementing foreign policy through this classification.</p> <p>The third part is devised in the main three subtitles. In the first subtitle, we will examine the liberalist foreign policy understanding that begins with <i>Turgut Özal Term</i> and in the framework of this understanding, we will Özal’s foreign policy approach as a leader, by handling some significant developments during the years of 1983-1993. In the second subtitle, we will set forth the years of instability passed along with coalitions, PKK terrorism, increasing problems with the neighbours, security matters and also severe economic hardships, naming it <i>Coalition Governments Term</i> in context of foreign policy. We will probe the AK party term as new foreign policy vision, shaped by the Prime Minister’s Advisor Ahmet Davutoğlu’s academic works and, finding space in implementing of AK party’s foreign policy.</p> <p>In the final section following a general overview, we will put forward how globalization has created impact over Turkish foreign policy in the way of assertion of this thesis.</p>	
Keywords: Globalization, Foreign Policy, Interdependence, Vision, Paradigm	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu: “Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Işığında Küreselleşmenin Türk Dış Politikasının Şekillenmesine Etkileri” başlıklı bu çalışmada, küreselleşme olgusunun, ulusların dış politikalarını nasıl etkilediği ve nasıl bir dönüşüme neden olduğu anlatılmaktadır. Küreselleşme süreci içinde, Türk Dış Politika’sının nasıl bir dönüşüm içinde olduğu, hangi görüşlerin eşliğinde dış politikamızın şekillenmekte de olduğu ayrıca incelenmektedir.

Çalışmanın Önemi: Küreselleşme sürecinin uluslararası siyasal sistem üzerindeki etkilerini değerlendirme aşamasında, sistemin baş aktörleri olan ulus-devletlerin bu yaşanan süreçte nasıl bir dönüşüm geçirdiklerini incelememiz gerekir. Küreselleşme sürecinin dönüştürücü, şekil verici etkisi dış politikada da yaşanmaktadır. Akademik çevrelerde daha genelde, küreselleşme sürecinde ulus-devlete ne oluyor sorusu üzerinde odaklanarak tartışmalar sürdürülmektedir. Bu çalışma ise küreselleşmenin dış politika üzerindeki etkilerine odaklanarak ve bu etkileri sınıflandırarak incelemektedir.

Çalışmanın Amacı: Küreselleşme sürecinin, uluslararası sistemde her düzeyde aktörü etkilerken ve dönüştürürken, ve de aktörlerarası bu etkileşim bu kadar yoğun yaşanırken, Türk Dış Politikası, sahip olacağı iyi bir vizyon eşliğinde, küreselleşmenin dinamiklerine ayak uydurabilir. Bu bağlamda, Türk Dış politikası, dünyadaki gidişatın ne olduğunu anlamak ve aynı zamanda bu gidişat içinde nereye varmak istediğini bilmelidir. Bu çalışmanın amacı, küreselleşme ile birlikte çoğulcu bir anlayışın hakim olduğunu ve bu çoğulcu ve çok boyutlu bir yapıda küresel gerçeklikleri anlayarak hareket etmenin gerekli olduğu savunulmaktadır. Günümüz Türk Dış Politikası’nda, A. Davutoğlu’nun teorik olarak öne sürdüğü ve mevcut hükümette uygulamaya alanı bulan, özetle “ Çok Boyutlu ve Uzlaşıya Dayalı Dış Politika” diyebileceğimiz anlayışın, küreselleşme süreci bağlamında ne kadar doğru bir yaklaşım olup olmadığını ortaya koymak diğer bir amacımız olacaktır.

Çalışmanın Yöntemi: Çalışma öncelikle “küreselleşme” üzerine yapılan farklı tanımlara yer vermektedir. Küreselleşme olgusunu anlamak, tanımlamak, neyi ve nasıl ifade ettiğini anlamak, Uluslararası İlişkiler disiplininin önemli tartışma konularını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, disiplinlerarası bir niteliğe sahip olan Uluslararası

İlişkiler disiplini içerisinde genel kabul görmüş üç büyük dünya görüşü, daha doğru ifade ile “paradigma” mevcuttur. Bunlar Realist, Pluralist ve Globalist paradigmalardır. Küreselleşmeyi anlamaya ve anlamlandırmaya çalıştığımız ilk bölümde, paradigmlar bize genel bir analiz çerçevesi çizecektir. Küreselleşmeyi farklı anlamlandıran bu üç teorik çerçeve eşliğinde, geleneksel anlamda dış politikanın ne olduğunu özetle açıkladıktan sonra, paradigmların dış politika kavramına yaklaşımlarını ve ön plana çıkan savlarını öne süreceğiz.

İlk bölüm, tündengelimci bir yaklaşım ile küreselleşmenin ne olduğu, hangi sınıflandırmalarla ve nasıl değerlendirildiğini açıklamaktadır. Paradigmlar eşliğinde, küreselleşme sürecinin “dış politika”yı nasıl şekillendirdiğinin incelenmesi ise objektif bir sunuşla, okuyucuya bütünsel bir değerlendirme fırsatı yaratmaktadır. Konunun özünden ayrılmamak için, metin içerisindeki bazı kavramlar sadece en çok kullanıma sahip ve genel kabul görmüş tanımlamalarıyla kullanılmıştır.

İkinci bölüm, küreselleşmenin dış politikayı nasıl etkilediği ve nasıl şekil verdiği belirli temel sınıflandırmalar yapılarak, başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu sınıflandırma ile küreselleşmenin “dış politikanın belirlenmesine, oluşturulmasına ve uygulanma süreçlerine” nasıl bir etki yarattığı irdelenecektir.

Çalışmamızın son bölümü olan üçüncü bölüm ise üç ana alt başlık halinde tasarlanmıştır: İlk alt başlıkta, 1983-1993 yılları arası Türk dış politikasında yaşanan önemli gelişmeler ele alınarak, Turgut Özal ile başlayan “liberalist dış politika anlayışı” ve bu anlayış çerçevesinde gerçekleşen dış politika uygulamalarını irdeleneceğiz.

İkinci alt başlıkta, 1993-2002 yılları arasında koalisyon hükümetleriyle, PKK terörüyle, komşularla artan problemlerle, güvenlik sorunlarıyla ve diğer taraftan önemli ekonomik sıkıntılarla geçen istikrarsızlık yıllarını ise dış politika bağlamında “Koalisyon Hükümetleri Dönemi” başlığı altında ortaya koymaya çalışacağız.

Kasım 2002 seçimleri sonrasında iktidara gelen AK parti ve başbakan danışmanı Ahmet Davutoğlu’un akademik çalışmalarında şekil alan, ayrıca AK parti dış politikasında uygulama alanı bulan ‘yeni dış politika vizyonu’nu değerlendireceğimiz dönemi ise “AK Parti Dönemi” başlığı altında irdeleneceğiz. Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yaparak, küreselleşmenin Türk dış politikasının şekillenmesine nasıl bir

etki yarattığını, bu tezin savı doğrultusunda öne süreceğiz.

BÖLÜM 1: KÜRESELLEŞME VE DIŞ POLİTİKA

1.1. Kavramsal Olarak Küreselleşme

Günümüzün en popüler kavramı haline gelen “küreselleşme” olgusu, hem sosyal bilimlerin farklı disiplinlerince çok farklı şekillerde tanımlanmakta; hem de uluslararası ilişkiler disiplinin ana tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Genel bir tanım öne sürmek gerekirse, küreselleşmeyi “ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan hızlı bütünleşme ve benzeşme süreci” olarak tanımlayabiliriz (Köse 2003: 3).

Bu genel tanım içerisinde yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel unsurların hangisinin ön planda ya da hangisinin yaşadığımız çağdaki dönüşümün itici gücü olduğu konusundaki farklı yorumlar, algılamada kavramsal farklılaşmaya yol açarken; beraberinde nasıl bir dünyada yaşadığımızı ve insanlığın gelecekte nasıl bir toplumsal hayata sahip olacağını farklı kurgulamamıza neden olmaktadır. Kimileri ise bu tanımın içerisindeki “bütünleşme” kavramını kapitalizmin küresel hâkimiyeti, gelişmiş ülkelerin yeni kolonicilik anlayışının meşrulaştırılması ya da ulus-devleti ortadan kaldıran bir şekilde küresel topluma doğru gidişin bir ifadesi olarak kullanmaktadır (Önder: 2000; Özemre: 2007; Williams: 2005: 19).

Birkaç farklı küreselleşme tanımlarına yer verdiğimizde;

Coşkun’a göre küreselleşme, “yerkürenin değişik bölgelerindeki toplulukların günlük yaşamlarının birbiriyle karşılıklı etkileşim içerisinde girmesi, yerel toplulukların karar ve uygulamaları ile küre üzerindeki diğer toplulukları etkileyebilme güçlerinin doğması, çok yönlü bir ilişkiler yumağının oluşması” anlamına gelmektedir (2005: 3). Giddens ise küreselleşmeyi, yerel olayların uzakta gerçekleşen olaylarla biçimlendirilmesi yoluyla, dünya çapında sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlar (1998: 66).

Diğer bir bakış açısından küreselleşme, “yeni bir olgu değil, sadece yeni bir terim ya da kavramsallaştırma olarak yüzyıllardır süren sistemin/emperyalizmin bizatihi kendisi; emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizmin karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır.” (Boratav, 1997: 23; Kocacık, 2000: 109). Waters ise küreselleşmeyi “sosyal ve kültürel ilişkiler üzerinde coğrafyanın gücünün aşınması” şeklinde tanımlamıştır (1995: 3). Keyman’a göre ise “içerisiyle dışarı, ulusal ile uluslararası,

Batı ile Doğu, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya, modern ile geleneksel, kimlik ile fark, ve benlik ile öteki arasında çizilmiş zamansal ve mekansal ayrımların ortadan kalkmasını ve böylece dünyanın global bir topluma ve global bir kültüre sahip olma durumu”dur (1999: 15). Diğer bir tanımda ise “küreselleşme; insan ırkının, geliştirmiş olduğu kültürü, teknolojiyi, ekonomiyi, hukuku, dahası tüm medeniyetini ve kişisel varlığını bir pota içerisinde eriterek, elde ettiği ortak bir yaşam üzerinde, tüm Dünyayı yeniden organize etme çabası” olduğu belirtilmiştir (Taner, 2000: 10).

Bu bağlamda, Aydın’ın (2002: 81–82) belirttiği gibi, “hangi perspektiften tanımlanıyor olursa olsun, küreselleşme kendisine, egemen olan iktisadi, siyasi ve kültürel dinamikleri açıklama yeteneği atfedilmiş kavramlardan en önemlisi” durumundadır.

Küreselleşme olgusunun en önemli özelliği ve onu bu kadar muğlâk yapan şey ise çağımızın her düzeydeki dönüşüm ve değişimini içinde barındıran bir sürecin kavramsallaştırma aracı olmasıdır. Küreselleşmenin bu özelliğini, Falk şu sözlerle dile getirmiştir: “ *Daha iyi bir terim bulamadığımız için küreselleşme diye adlandırdığımız bu şaşırtıcı olgu neredeyse ben bu kelimeleri yazarken bile evrimini sürdürüyor. Değişimin hızı, elimizdekilere yeni baştan değer biçmeyi sürekli bir ihtiyaç kılan tarihi durumumuzun bir parçasıdır.*” (2002: 19).

Evet, küreselleşme, bir anlamda, içinde yaşadığımız dünyayı, sahip olduğumuz yaşam tarzlarını, oluşturduğumuz siyasi ve ekonomik yapılanmaları, kültürel etkileşimlerimizi hem tanımlama, hem de bu unsurların nasıl değiştiğini açıklama çabasıdır. Dünya toplumlarını “uluslararasılaşma”nın ötesine, yani küreselleşmeye götüren ve ayrıca bu süreçte katalizör rolü olan “iletişimdeki ve teknolojiadaki inanılmaz hızdaki gelişmeler” toplumlar, devletler, bireyler ve kurumlararası ilişkilerin doğasını değiştirmiştir.

Nasıl bir dünyada yaşıyoruz ve çağımızın toplumsal hayatı nasıl şekillenmekte? Bu ve benzeri sorulara, eski dönemlere nazaran çok hızlı bir değişim sürecini barındıran küreselleşme olgusunu teknolojik, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel olarak dört temel alanda özet bir sınıflandırma yaparak cevap verebiliriz. Bu sınıflandırma ile küreselleşmenin ne olduğunu geniş bir perspektiften sunmak; aynı zamanda ileriki bölümlerde inceleyeceğimiz “Küreselleşmenin Dış Politika Şekillenmesine Etkileri”ni kavramak adına da makul bir zemin oluşturmak amaçlanmıştır.

1.1.1. Teknolojik Alanda Küreselleşme

Tarihsel süreçte 1843 yılında telgraf ile başlayan iletişim teknolojisi, 1876 yılında telefonun, 1939'da ise televizyonun icadına; 1956'da ilk transatlantik telefon hattının kurulmasından, 1965'te ilk elektronik mailin gönderilmesine kadar varmıştır. İletişim alanında devrim diyebileceğimiz gelişme ise, 1981'de IBM'in ilk kişisel bilgisayarı üretmesiyle başlamıştır. Daha sonrasında 1989 yılında internet (World Wide Web) ve akabinde 1990'da Ağ tarayıcının (Web browser) tanıtılmasıyla; iletişim, küresel bir boyut kazanmış, devrim olarak adlandırabileceğimiz bir noktaya varmıştır (Aranson, 2001: 542).

Bu devrime eşlik eden diğer bir unsur da her alanda artış gösteren elektronikleşme olmuştur. Küreselleşen iletişim, yaşadığımız çağı "bilgi çağı" olarak adlandırmaya neden olacak kadar her türden enformasyona rahatça ulaşma imkânı sağlamıştır. Küreselleşme sürecinde, teknolojik gelişmeler, etkileşimin ve değişimin derecesini ve yaygınlığını hızla arttırmaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007: 277). Giddens'a göre yeni küreselleşme sürecinin itici gücü iletişim devrimidir ve bu devrim, birey üzerindeki etkilerinin ötesinde, kamusal kurumların etkileşim yolunu temelden değiştirmektedir (2000). Bu bağlamda, teknoloji ve iletişimde yaşanan devrimin küreselleşmenin katalizörü olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi bu katalizör rolüne biraz daha detaylı bakalım:

Ekonomik açıdan değerlendirdiğimizde: bilgi akışı sayesinde şirketler küreselleşen bir pazarda hareket eder hale gelmiş, rekabet ve pazarlama modelleri değişmiş, dünya ticaret hacmi artmış, e-ticaret ortaya çıkmış, diğer taraftan, mülki ve fikri haklar konusunda yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. *Bilişim teknolojisindeki gelişmelerin de yardımı ile ticaretin niteliği maldan hizmetlere ve özellikle finansal alanlara doğru kayması sözkonusu olmuştur. İstanbul, New York, Londra, Frankfurt,*

Tokyo gibi finansal merkezler arasında reel zamanda işlem yapılan bir finansal ağ ortaya çıkmıştır (Ünay, 2007: 2). Artan küresel rekabet ile kimi firmalar faaliyet gösterdikleri sektörde varlıkların yitirmiş kimileri ise siberalemden hayalini bile edemeyecekleri kazançları kısa bir sürede elde etme imkânına kavuşmuştur.

İletişim ve teknoloji devriminin siyasi yapısı üzerindeki etkilerine değindiğimizde:

karar-vericiler, diplomatik ekipler, gizli servisler çok geniş bir bilgi toplama imkânını yakalamış; elektronik harp yöntemleri ortaya çıkmıştır. İletişim imkânları bir taraftan, e-devlete varan bir şekilde devlet mekanizması içinde karar-verme süreçlerinin merkezileştirmesine; diğer taraftan ise devletleri, ulusal sınırlarda ve ötesinde kontrol edilemez bir bilgi akışıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Kültürel alanda ise iletişimdeki teknolojik gelişmeler insanlara muazzam bir iletişim özgürlüğü yaratmıştır. Cep telefonları, kablosuz-uydu erişimiyle sesli ve görüntülü görüşme yeteneği kazanan insanoğlu, dünyanın öbür ucundaki bireylerle fikirlerini, yaşam tarzlarını, değerlerini, sorunlarını vs. dijital ortamda eş zamanlı olarak paylaşmaktadır. Geniş çapta iletişim özgürlüğü kültürlerarası etkileşimi arttırırken, bir yandan homojenleşen küresel bir kültür yaratmaktadır. Sonuç itibariyle, iletişim ve teknolojiye gelişmelerin ekonomik, siyasi ve kültürel alandaki yansımaları ve bu unsurların kendi aralarındaki etkileşimleri küreselleşme sürecine yön vermektedir.

1.1.2. Ekonomik Alanda Küreselleşme

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine yakınlaşması demektir (Aktan, 1999: 2).

Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır-ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır. Bu süreçte, küresel firmalar önemli bir fonksiyon üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 3). Ekonomik küreselleşmenin ne olduğunu açıklamak için, genellikle, üç alanda sınıflandırma yapılmıştır. Bunlar: ticari küreselleşme, finansal küreselleşme ve üretimin küreselleşmesidir (Seyidoğlu, 1999: 185).

Ticaret alanında küreselleşme, ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması veya azaltılması sürecini anlatırken; **finansal küreselleşme** “ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması, finans piyasalarının çeşitli

kontrol ve sınırlamalardan arındırılarak uluslar arası rekabete açılması, piyasaların konvertibiliteye sahip olmaları, kurların dalgalanmaya bırakılması, uluslararası sermaye akımlarının artması ve yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları gibi yeni kurumsal yatırımların finans piyasalarındaki rollerinin artması” şeklinde tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 142).

Sanayileşmiş ülkelerin üretim bantlarını dış ülkelere çıkarmaları, bazı üretim alanlarından çekilip, bu alanları geliştirmekte olan ülkelere bırakmaları üretimin küreselleşmesine zemin hazırlamıştır. Gülten Demir, “Küreselleşme Üzerine” adlı makalesinde, özetle Fordist düzenleme modelinin verimlilik olanaklarının tükenmesiyle, üretken sermayenin verimlilik ve kar oranlarını arttırmak üzere rasyonelleştirme yatırımlarına yöneldiğini, bu nedenle üretimin daha esnek organizasyon yoluyla kar oranlarını arttırma çabasına girmiş olduğunu belirtmiştir. Bu çabaların ise, üretim ve pazarlama süreçlerinin dünya ölçeğinde planlanmasına yol açtığını vurgulamaktadır (2001: 100).

Üretimin dünya çapında yaygınlaşması, üretimde uzmanlaşmayı gerekli kılarken; diğer taraftan şirketleri küresel bir rekabete maruz bırakmıştır. Artan rekabet karşısında ayakta kalabilmek için ise uluslararası düzeyde şirket birleşmeleri yaşanmaya başlamıştır (Ellwood, 2002: 50). Şirketlerin sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak (joint venture), fason imalat anlaşmaları ve başka yöntemlerle mal ve hizmet üretim faaliyetlerini kendi ülkeleri dışında yaymaları ile birlikte, bütün bunlar **üretimin küreselleşmesini** işaret etmektedir (Seyidoğlu, 1999: 186).

Küreselleşmenin bütünleştirici, homojenleştirici etkisi ile birlikte, “dönüştürücü olma özelliği”, tarihsel süreçte tarım ekonomisinden endüstriyel yapıya geçişte olduğu gibi, eski bir ekonomik düzenden yeni bir ekonomik düzene geçişi ifade etmektedir. Nedir bu yeni ekonomik düzen? Sorumuzun cevabı için, Aktan ve Vural’ın başka bir kaynaktan alıntı yaparak aktardıkları, diğer sayfadaki “Yeni Ekonomi İle Eski Ekonomi Arasındaki Farklılıklar” tablosu, mevcut ekonomik durumu iyi özetleyen bir niteliğe sahiptir (2003, Bkz: Tablo 1).

Tablo 1. Yeni Ekonomi İle Eski Ekonomi Arasındaki Farklılıklar

Değişim Unsuru	ESKİ EKONOMİ	YENİ EKONOMİ
Üretim ve Rekabet Alanı	Ulusal	Global
Organizasyon Türü	Hiyerarşik-Bürokratik	Ağ Örgüsü, Şebeke
Üretim Organizasyonu	Kitlesele Üretim	Tam Zamanında Üretim, Esnek Üretim
Büyümele Belirleyen Faktör	Sermaye, İşgücü	Yenilik, İcatlar ve Bilgi
Teknolojile Belirleyen Faktör	Makineleşme	Dijitalleşme
Karşılaştırmalı Üstünlüğün Kaynağı	Ölçek Ekonomileri, Düşük Maliyet	Kapsam Ekonomileri, Yenilik ve Kalite
Ar-Ge'ye Verilen Önem	Düşük, Orta	Yüksek
Diğer Firmalarla İlişkiler	Tek Başına Hareket Etme	İşbirliğı, Ortaklık, Sinerji, Birleşme
İşgücü Politikasının Amacı	Tam İstihdam	Yüksek Reel Ücret
Gerekli Eğitim	Mesleki Diplomaya Yönelik	Yaşam Boyu Öğrenim
İstihdamın Doğası	İstikrarlı	Risk ve Fırsatlarla Dolu
Regülasyonlar	Kumanda ve Kontrol	Piyasa Araçlarına Dayalı, Esnek
Beşeri Sermaye	Üretim Odaklı	Müşteri Odaklı
İşgücü	Önemli	Daha Az Önemli
İşgücünün Yapısı	Kalifiye Değıil veya Belirli Bir Alanda Uzman	Bilgi, Tecrübe ve Çok Yönlü Beceri Sahibi, Yenilikçi, Yaratıcı
Varlıklar	Maddi Varlıklar Görece Önemli	Gayri Maddi Varlıklar Görece Önemli
Sektörel Yapı	Tarım ve Sanayi Sektörlü Ağırlıklı	Hizmet Sektörü Ağırlıklı

Kaynak: AKIN, H. Bahadır (1999/4).

Evrim ve geçiş sürecini devam ettiren yeni küresel ekonomik yapı, dünyanın farklı ülkelerinde farklı boyutlarda yaşanmakta; gelişmiş, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomilerine aynı anda hem fırsatlar hem de çeşitli sıkıntılar yaşatmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomik anlamda, ne tür fırsatları ve olumlu diyebileceğimiz gelişmeleri beraberinde getirdiğine değinirsek;

- Küreselleşme, “dünyada üretim, ticaret, sermaye hareketleri ve teknolojinin rekabette geniş açılımlar sağlaması suretiyle ürün ve faktör piyasalarının liberalleşerek bütünleşmesi sonucunu doğurmuştur.” Teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim maliyetlerinde düşüölere neden olurken; üretimde işbölümü ve uzmanlaşmaya olanak sağlamıştır. Üretimde iş bölümü ve uzmanlaşmadaki etkinlik ise verimliliği artırmaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 10-35).
- İletişim teknolojisinde devasa gelişmeler üretimin sadece daha uzaktan ve daha süratli olarak yönetimini ve denetimini kolaylaştırmakla kalmayıp; sipariş alıp vermeyi de oldukça kolaylaştırmıştır. Ulaşım teknolojisindeki gelişmeler ise hem taşıma, hem de ulaşım maliyetlerini aşırı ölçüde düşürmüştür (Aktan ve Şen, 1999: 10-35).
- Ekonomik küreselleşmeyle beraber, etkin yönetim anlayışı çok büyük önem kazanmıştır. Böylece, daha fonksiyonel işgücünü oluşturanlar ile bunları motive edecek lider ve yönetici kadroları küresel üretimin en önemli belirleyicileri konumuna gelmiştir (Aktan ve Şen, 1999: 10-35).
- Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşların çabasıyla, sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramalarına; uluslararası firmaların sınır-ötesi satış yapma ve maliyet düşürmek amacıyla daha ucuza mal ve hizmet sağlayarak, ekonomik gelişmeye ortam hazırlamıştır. (Aktan ve Şen, 1999: 10-35).
- Küreselleşme, uluslararası iş bölümünde ve tasarrufların kullanımında etkinliğin sağlanması suretiyle üretkenliğin artmasına ve tüketicilerin yabancı malların her çeşidini daha düşük maliyetle elde etmesine de imkân vermektedir (IMF, 1997).

Bir malın üretim sürecinin değişik aşamaları, alternatif üretim yerlerinin karşılaştırılmalı üstünlüğüne bağlı olarak dünyanın değişik bölgelerinde gerçekleştirilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, üretimin küreselleşmesi sayesinde teknoloji transferini de gerçekleştirirebilmektedirler. (Aktan ve Şen, 1999: 10-35).

Küreselleşmenin, ulusal ekonomilerde ne tür sıkıntılara yol açtığına ve insanların hayatlarında ne tür sorun ve belirsizliklere neden olduğuna değinirsek;

- Küreselleşme, ulusal ekonomi politikalarının etkinliğini azaltmakta ve ülkelerin radikal kararlar almasını güçleştirmektedir. Ulusal ekonomiler, IMF, Dünya Bankası, WTO, NATO ve BM gibi uluslararası kuruluşlar ya da bölgesel düzeydeki siyasi ve ekonomik birlikler (Avrupa Konseyi, Avrupa Merkez Bankası gibi) temelinde koordine edilir hale gelmiştir (Boutros-Ghali, 1996: 149-156).
- Bu süreçte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ithal teknolojiye bağımlı yapısı, sağlıksız dış ödemeler bünyesi ve sık sık dış şoklara maruz kalmaları sözkonusu olmuştur (Aktan ve Şen: 1999: 19).
- Sermaye hareketleri ise bir taraftan hacimsel olarak artmış, diğer taraftan ise kısa vadeli ve spekülatif amaçlara yönelmiştir (Aktan ve Şen, 1999: 10-35).
- Küreselleşme, gelişmiş ülkelerde sadece niteliksiz işgücü üzerinde olumsuz bir etki yapmakla kalmadığı, aynı zamanda ekonomik güvensizliği artırmakta ve sosyal güvenlik sisteminin zayıflamasına yol açtığını belirtilmektedir (Slaughter ve Swagel, 1997: 1-19). Bu durum özellikle işsiz kalmış olan vasıfsız işgücünü geçmişte sendikaların sağladığı aidiyet duygusunu yanlış kurum ve eylemlerde aramaya itmiştir. Küreselleşme sürecinde işsiz kalan veya gelecek belirsizliği içinde bulunan kesimler kendilerine parlak bir gelecek ve büyük hayaller sunan söylemlere ve eylemlere kolayca yönelebilmektedirler. Çalışanların arayışları, onları gittikçe artan belirsizlik ve güvensizlik duygusuna itmektir (Zencirkıran, 2003).

- Globalleşme ile ülkeler arasındaki gelir dağılımında adaletsizliğin arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle, 1980 sonrasında gelişmiş ülkeler arasında kişi başına gelir açısından bir yakınlaşma gözlemlenirken; gerek gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler, gerekse gelişmiş ülkelerin kendi aralarında uçurum büyümüştür. Birçok gelişmekte olan ülkede kişi başına gelir artışı ortalama olarak ikiye katlanmasına rağmen, bu artış yine de gelişmiş ülkelerin sağladığı artışın çok gerisinde kalmıştır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler arasında kişi başına gelir açısından bir kutuplaşma söz konusudur (Bairoch ve Kozul-Wright, 1996: 14-25).
- Diğer taraftan küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan endüstriyel ürünler ve bunun hızla diğer ülkelere hızla yayılması ekolojik dengeyi bozmaktadır. Örneğin, trans-nasyonal firmaların gelişmekte olan ülkelerdeki faaliyetleri sonucu Orta Amerika'nın tropikal yağmur ormanlarının % 25'i yok olmuştur (Şen, 1998:187).

1.1.3. Siyasal Alanda Küreselleşme

Küreselleşme sürecinin uluslararası siyasal sistem üzerindeki etkilerini değerlendirme aşamasında, sistemin baş aktörleri olan ulus-devletlerin bu yaşanan süreçte nasıl bir dönüşüm geçirdiklerini incelememiz gereklidir. Küreselleşme sürecinde ulus devlete ne oluyor sorusu, uluslararası ilişkiler disiplininde oldukça fazla tartışılır durumdadır ve çok fazla sayıda bu konu üzerinde makaleler ve kitaplar yazılmış ve yazılmaya devam etmektedir. Yapılan tartışmalar iki alan üzerinde gerçekleşmektedir. Bu durumu, Servet KARABAĞ'ın Jeopolitik dergisinde yayımlanan “*Küreselleşme ulus-devlete karşı mı?*” başlıklı makalesinden bir alıntı yaparak değerlendireceğiz ve böylelikle çalışmanın bütünsel yaklaşımını korumuş olacağız.

Küreselleşme ulus-devlet tartışmaları, devletin egemenliği, işleyişi, gücü, biçimi ve sorunları çözümedeki yeterliliği üzerine yoğunlaşmıştır. Tartışmaları başlatan en önemli gelişmeler, ulaşımın ve iletişimin çok hızlı sağlanması, sermayenin serbest dolaşımı, pazar şartları ve ulus-devlet sınırlarının rahatlıkla aşılması ile küresel örgütlerin yaygınlaşmasıdır. Çünkü yeni pazar ve sermaye şartları ile ulaşım ve iletişimde meydana gelen hızlı değişimler, devletin etkisini ve egemenliğini

sorgulanır hale getirmiştir. Bugün birçok konuda, hem içte hem de dışta devletin egemenliği sınırlanmakta ve başka örgütler devletin egemenlikleri üzerinde inisiyatife sahip olmaktadır.

Küreselleşmenin siyasal boyutunu oluşturan ikinci eğilim, ulus-devleti etkileyen gelişmeler olarak dikkat çeker; ulus-üstüculük veya üst milliyetçilik (supra-nationalizm) ve ulus-altıculuk veya alt milliyetçilik (infra-nationalizm)

Ekonomik unsurların ve bilginin ulusal-devletin kontrol edemeyeceği şekilde hareket kabiliyeti kazanması; bir taraftan devletin ekonomi politikalarını yaratırken hem ulus-üstü veya ulus-aşırı aktörlerle (Örneğin: Dünya Bankası, IMF ya da çok uluslu şirketler) hem de ulus altı örgüt ve kurumlar ile karar alma sürecini paylaşımına itmiştir. Diğer bir taraftan, her türlü bilginin küresel düzeyde insanlar ve her düzeyde örgütlerce rahatça paylaşılması; devletlerin hem dış hem de iç politikalarında egemenlik kayıplarına yol açmıştır. Devletlerce kontrol edilemez bu süreç, devletin hem kurumsal olarak dönüşme gereğini doğurmuş hem de bu bağlamda ulusal sınırların içinde ve ötesinde sistemin diğer aktörlerine yetki devretmek veya yetkiyi dağıtmak ile sonuçlanmıştır (Köse, 2003).

Bu bağlamda, ulusal egemenlik ulus devletten ulus-üstü örgütlere (BM gibi) doğru kayarken, yerel yönetimler ve sivil toplumun da etki alanı alabildiğince genişlemiştir. Artık, bireyler ülkeleri tarafından sunulan hizmetleri sorgulamakta ve yepyeni taleplerde bulunmaktadır. Bu durum, kamusal hizmetlerin standartlarında artı yönde bir değişimi beraberinde getirmiştir (Al, 2002: 282). Değişim talepleri, hem içerideki aktörlerce hem de diğer devletler veya ulus-üstü yapılanmalar ile desteklenebilmektedir. Demokratikleşme, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar, artık devletlerin tek elden karar almasını imkânsızlaştırmaktadır. Topçuoğlu'na göre ise ulus-devlet, özellikle savunma ve ekonomi alanındaki yetki ve sorumluluklarını uluslararası veya bölgesel anlaşmalara göre yeniden tanımlama ve bu alandaki politikalarını bölgesel otoritelerin kuralları doğrultusunda belirleme durumuna gelmiştir (200?: 2).

Siyasal küreselleşme, devlet–toplum–birey arasındaki ilişki ve rollerin yeniden şekillendirilmesini gerektirmekte, ulus devlet karşısında uluslar üstü mekanizmalarla beraber, sivil topluma yönelik inisiyatif kullanımında demokratikleşme ekseninde bir artışı beraberinde getirmektedir (Demirel, 2006: 108). Değişime ayak uydurabilecek ve

toplumsal taleplere hızla cevap verebilecek esnek bir bürokratik yapı ve “etkin devlet” anlayışı ile siyaset arenası şekil alma yolundadır (Demir, 2003: 114).

1.1.4. Sosyo-Kültürel Alanda Küreselleşme

İletişimdeki kolaylık ile birlikte, birçok insanın kim oldukları ve nerede yaşadıklarıyla ilgili düşüncelerini değiştirmektedir. Bunda, dünya üzerinde bir yerden bir yere çok daha kısa sürede kolayca seyahat edebilmemizin, uzak mesafelerdeki insanlarla rahatça etkileşime girebilmemizin ve uzak/yakın her yerdeki bilgiye göreceli olarak kolayca ulaşabilmemizin etkisi büyüktür.

Bugün dünyada olup biten değişimler, giderek farklı kültür ve toplumları, geçmişte olmadığı kadar birbirine bağımlı hale getirmektedir. Değişimin hızı arttıkça, dünyanın bir noktasında olup biten, başka yerlerdeki insanları da doğrudan etkiler hale gelmiştir. Küresel sistem, içindeki yalnızca belirli toplumların değişip geliştiği bir çevre değildir. Ülkeler arasındaki, kendi sınırlarını aşan toplumsal, politik ve ekonomik bağlantılar her birisi içinde yaşayan insanların kaderini kesinlikle etkilemektedir. Anthony Giddens’in ifadesiyle “ülkeler arasındaki sınırları aşan toplumsal, politik ve ekonomik bağlar, her bir ülkede yaşayanların kaderini önemli ölçüde etkilemektedir... Dünya üzerinde hiçbir ülkedeki yaşam, artık diğerlerinden bütünüyle ayrılmış değildir.” (2000a: 67).

Tüm dünyayı etkileyen küreselleşme kavramının bakılan noktaya göre değişen çok sayıda farklı tanımı vardır. “Batılı ülkelerin temsil ettiği noktanın, insanlığın erişebileceği en üst siyasal/ekonomik aşama” olduğunu varsayan modernleşme kuramcılarına göre küreselleşme; Batılılaşma, modernleşme projesinin adlarından biridir (Alankuş, 1998: 195). Eleştirel yaklaşım için ise küreselleşme, Batının ekonomik/siyasal/kültürel tek tipleştirme çabasının adıdır. Morley ve Robins’in belirttiği gibi, “küresel kapitalizm, kendini tarih-aşırı ve ulus-aşırı olarak, modernleşmenin ve modernliğin aşkın ve evrenselleştirici gücü olarak sunmuş olmasına rağmen, gerçekte Batılılaşma demektir” (1995: 151). Diğer bir eleştirel bakış açısından, Erkal’a göre kültürel küreselleşmenin iki boyutu vardır. Birinci boyut, objelerin yaygınlaşmasıyla (giyim-kuşam, fast food, Coca-Cola, Mc Donalds, İngilizce, ABD vb.), ikincisi değerlerin yaygınlaşmasıdır. Bu değerler ise daha çok ekonominin ve kültürün maddeci ve faydacı değer ve hükümleridir (2002: 303).

Önce ekonomik boyutuyla karşımıza çıkan ve bu haliyle hiç de yeni bir şey olmayan küreselleşme, beraberinde ulusların/toplulukların siyasi ve kültürel açıdan da karşılıklı bağımlılığını doğurmuştur. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin “sınır-tanımsızlığı” ile paralel biçimde kültürün küreselleşmesinden söz edilmeye başlanır. Küreselleşmenin belki de en tartışmalı boyutu “kültürel küreselleşme” olmuştur. Hall, modern ve postmodern küreselleşme olmak üzere iki farklı küreselleşmeden söz eder (1998: 53). Ona göre, modern küreselleşme, ekonomik dolaşımın sınırlı olan küreselleşmedir; post-modern küreselleşme kavramı ise bugün içinde bulunduğumuz, ekonomiden siyasete, çevreden kültüre tüm alanları kuşatan küreselleşmeyi ifade eder. Bu boyutuyla küreselleşme çoğu zaman, Batı emperyalizminin görünümünden biri, “dünyanın tektipleştirilmesi” ve homojenleşme gibi eleştirel kavramlar aracılığıyla tartışılmaktadır. (Jameson, 2000: 50-68).

Sosyo-kültürel küreselleşme ayrıca demokrasi, insan hakları, özgürlük, çevrenin korunması, uyuşturucu, terör, organize suçlarla mücadele gibi tüm insanları ilgilendiren konuların ulusal üstü düzeyde ortak bir platforma taşınmasını ifade etmektedir (Topçuoğlu, 2007: 1). Ancak, bu taşınma süreci tek yönlü değildir. Kültürel küreselleşme sürecinde hem yerelliğin evrenselleşmesi hem de evrenselin yerelleşmesi gerçekleşmektedir (Robertson, 1992: 104). Bu duruma, Japon Sushi restoranlarının dünyada yayılmasını, diğer taraftan ise Japonların batı giyim tarzını benimsemelerini örnek gösterebiliriz.

Bu alt başlık içerisinde, hâkim batı kültüründe dünyanın tektipleştirildiği gibi eleştirel düşüncelere yer verilmiştir. Şu bir gerçek ki, hangi devlet veya devletler, uluslarına daha rahat yaşama imkânları sunmuşsa; kim dünyaya mal olan yenilikleri, icatları vs. ortaya çıkarmış ve bunları ticarileştirmeyi başarmışsa, beraberinde de kendi kültürel değerlerini dünyaya ihraç etmiştir. Bu noktada diğer uluslar- yakınmak yerine- kendilerine has olan değerleri, ilişkili ekonomik getirileri planlayarak, dünyaya yayma imkânına sahiptirler. Hele ki internetin olduğu, iletişimin bu denli kolaylaştığı bir dünyada bu çokta zor değildir. Ayrıca bilindiği üzere, farklılık ve farklı olma her zaman caziptir. Batı kültürünün, Türk aile yapısında yozlaşmaya neden olduğunu söyleyen birinin yapacağı en güzel şey- yakınmak ve Batı kültürünü kötülemek yerine- aile bağlarının ne kadar önemli olduğunu anlatmaktır. Özelde ise örneğin, Türk aile

yapısının güzelliklerini sergileyen bir aktiviteyi (makale, tiyatro oyunu, tv dizisi vs.) her türlü iletişim kaynağını kullanarak dünyaya yaymak gibi yollarla amaca ulaŐılabilir.

Kültürel küreselleşmenin, siyasi boyuta olan en büyük etkisi, ulus altı düzeyde çeşitli kimliklerin ön plana çıkması ve bunun ulus-devlete ya da ulusal birliğe zarar verdiği d Őun­esinde belirlemektedir. Kendilerini ulusal kimlik dışında farklı kimliklerle tanımlayanların bu denli ortaya çıkışı; özellikle ayrımcılık (seccesionism) hareketlerini de ön plana çıkararak, ulus-devletin birliğini dolayısıyla varlığını tehdit ettiği d Őun­esini yaratmıştır. Demokrasinin ve demokratik hakların gündeme getirilmesi, azınlık haklarını, farklı kimliklerin kendilerini ifade edebilmelerini ve kültürlerini koruma istekleri ise muhatap ülkelerin siyasi sorunları olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada, demokratikleşme ve insan hakları gibi insani kavramların, çeşitli devletlerin dış politikalarında araçsallaŐtırılarak kötüye kullanılması ise vahim sonuçlar doğurmuştur. Bu açıdan düşünüldüğünde, PKK terör  rg t  verilebilecek en iyi örneklerden biridir. DüŐünün ki bir terör  rg t , bir ulusun bütünün bir parçası olan bir topluluğun (Kürt kökenli vatandaŐlarımızın) haklarını, yine o ulusun devletine karşı savunduğu d Őun­esiyle, kanlı eylemlerde bulunacak ve bu durum, bazı devletlerce sırf çıkarlar uğruna acımasızca görmezden gelinecek, bazen de destek bulacaktır.

Jan Aart Scholte'ye göre küreselleşme, toplumsal hayatın yeni bir mekan düzenlemesi anlamına gelmektedir. Ona göre, *tek tek ülkelerden oluşan, ülkelerarası iliŐkilerle belirlenen bir dünyadan, dünyanın bir bütün olarak kendi başına bir sosyal arena haline geldiği bir dünyaya doğru hareket ediyoruz...Bu bağlamda uluslararası ilişkiler ile yani tek tek uluslar arasındaki ilişkiler ile küresel ilişkiler, yani dünyada bir bütün olarak varolan ilişkiler arasında değişiklikler var.* Scholte, küreselleşmeyi anlamlandırırken küreselleşmenin Şu  zelliklerine dikkat çekmektedir:

- Ülkelerin, yerel birimlerin ve toprak parçalarının artık *tek baŐlarına* anlamı yoktur. Ancak toprağa bağlı kimlikler, coğrafyalar, uzaklıklar hala vardır ve kendimizi halen bu Şekilde tanımlıyoruz.
- Küreselleşme eŐitsizdir. Küresel mek nlar ve ilintiler bazı yerlerde, bazı ülkelerde, bazı ülkelerin bazı bölgelerinde diğerlerine kıyasla çok daha fazla hissedilmektedir.

- Küreselleşme bazılarının iddia ettiği gibi homojenleşme, hatta evrenselleşme de değildir. Tabii ki küreselleşme süreci içinde yaşanan pek çok kültürel yıkım var ama birçok kültürel yeni yaratım da var ve pek çok kültürel çeşitlilik de vardır. Ancak Amerikanlaştırıcı eğilimlerin baskın olduğu da bir gerçektir.
- Küreselleşme karşıtı ya da yandaşı olmak bir anlam ifade etmez. **Önemli olan, bununla nasıl baş ettiğimiz, bunu nasıl yönettiğimiz ve nasıl seçimler yaptığımızdır** (Scholte, 2005: 1-14).

1.2. Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Küreselleşme Yaklaşımları

Uluslararası İlişkiler biliminin disiplinlerarası niteliği, yani siyaset biliminden iktisada, tarihten hukuk ve uluslararası hukuka, felsefe ve etikten sosyolojiye, psikolojiden, antropoloji ve coğrafyaya varan bir şekilde çeşitli disiplinlerle etkileşim içinde oluşu, geniş bir çalışma alanına sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, küreselleşme olgusunun bütün boyutlarıyla bilimsel olarak tartışıldığı disiplin ise Uluslararası İlişkiler olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplini, küreselleşme ve bu olgunun uluslararası topluma ve devlet egemenliğine etkisi, sürdürülebilir kalkınma, nükleer yayılma, terörizm, organize suç, milliyetçilik, insan hakları, çevre sorunları, güvenlik ve insan kaçakçılığına kadar pek çok konuyu uluslararası düzeyde incelemektedir.

Uluslararası ilişkileri incelerken, bilimsel bir disiplin anlayışının gereği olarak, “uluslararası ilişlerdeki olgu olayları anlamada ve analiz etmede gerekli ve yararlı bir çerçeve” olarak tanımlayabileceğimiz teoriler, bilimsel düzeydeki çalışmalara analitik bir model olma görevini görmektedirler. Dolayısıyla, Uluslararası İlişkiler teorileri insanlığın geleceğine dair öngörülerde bulunmayı sağlarken, aynı zamanda insanlığın temel kaygısı olan savaşı önleme ve barışın sağlanması ve korunması için hizmet ederler (Arı, 2006: 4- 10). Araştırdığımız konuya veya çözmeye çalıştığımız soruna ilişkin betimleme açıklama ve öngörme olanağı sağlayan teoriler, her analitik modelde olduğu gibi basitleştirme veya çarpıtma gibi dezavantajlara sahiptirler. Örneğin, aynı üç boyutlu bir cismin iki boyutlu kâğıda aktarılması gibi (Arı, 2006: 17).

Çok sayıda teorinin bulunması, uluslararası ilişkileri inceleme ve anlamlandırmayı zorlaştırmaktadır. Bu noktada, ilk kez Thomas Kuhn tarafından kullanılan paradigma

kavramı devre girmiştir. Paradigma en yalın anlamıyla, “genel bir analiz çerçevesi” oluşturmaktır. Başka bir deyişle, temel olarak geçerli bilgi kriterlerini ve felsefi varsayımları bir araya getiren çerçeve anlamına gelmektedir. Kuhn, 1962 yılında “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” çalışmasında paradigmayı hem belli topluluk tarafından paylaşılan değerler, inançlar bütünü, hem de model yahut diğer bulmacaların çözümlenmesi için kullanılan somut bilmece çözümleri olarak tanımlamaktadır. Kuhn’a göre paradigma ayrıca, bir bilim çevresine belli bir süre egemen olan model anlamına da gelmektedir (Arı, 2006: 34-42).

Bu kısımda, Uluslararası İlişkiler disiplininde öne çıkan üç paradigmanın temel savlarını ve bunların küreselleşme sürecine bakış açılarını irdeleyeceğiz. Sözkonusu paradigmlar: Realism, Pluralism ve Globalism’dir. Bu üç genel analiz çerçevesi-dünya görüşü, bize ileriki bölümler için hem teorik bir altyapı sağlayacak hem de Paradigmalararası küreselleşme ve dış politika yaklaşımlarının ne olduğuna kavramamızı kolaylaştıracaktır. Şimdi sırasıyla bu paradigmların temel savlarına ve küreselleşme karşısındaki yaklaşımlarına bakalım:

1.2.1. Realist (Gerçekçi) Paradigma Ve Küreselleşme

I.Dünya savaşı sonrası 1920-30’lu yıllar kurumsal düzenlemeleri ile liberal ve idealist unsurların öne çıktığı yıllar olmuştur. Ancak 1930’ların ikinci yarısından itibaren, Milletler Cemiyetinin kolektif güvenlik mekanizması çökünce kurumsal ve hukuksal düzenlemelerle uluslararası barış ve güvenliğin korunacağını savunan liberalizm ve idealizme duyulan güven sona ermeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı öncesi gelişmelerle ve savaş sonrası uluslararası arası politika çalışmalarında teorik çerçeve haline gelen realizm ve realist paradigma, aslında Thucydides’e (MÖ 471-400) kadar uzanan, Machiavelli ve Hobbes un düşüncelerinde gelişen bir dünya görüşüdür. Bu görüşün temel savı ise uluslararası politikanın özü güç ve çıkar mücadelesi olduğudur (Arı, 2006: 34-42). Realist paradigmanın ilk sistematik kapsamlı çalışmasını ortaya koyan Hans J. Morgenthau, siyasal realizmin altı temel savını aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

- Politika, genelde toplumda olduğu gibi, kökleri insan doğasında bulunan, objektif yasalarca yönetilir. Kurallarının köklerini insan doğasında bulan

politika, tarih boyunca bu kuralları keşfetmeye çalışan filozoflardan beri değişmemiştir.

- Siyasal realizmin hareket noktasını güç olarak tanımlanan çıkar kavramı oluşturur. Devlet adamları da güç olarak tanımlanan çıkarlar bağlamında düşünür ve hareket ederler.
- Çıkar politikanın özüdür. Zaman ve mekâna bağlı değildir. Çıkar, neredeyse tüm insanları yönlendiren temel prensiptir.
- Evrensel moral prensipleri devletin dış politika eylemlerine aynen uygulanamaz. Devletler evrensel ahlak prensipleriyle karar almazlar. İhtiyat olmadan siyasi moral sözkonusu olamaz.
- Siyasal realizm, belirli bir ulusa özgü ahlak prensiplerinin, evrensel ahlak prensipleri tarafından tanımlanmasını reddeder. Siyasi ahlakı yargılayan ise siyasi sonuçlardır.
- Siyasal realizm, siyasi alanın özerkliğini savunur. Uluslararası politika, yasal veya ahlaki yaklaşımlarla değerlendirilemez. Politika kendi kurallarıyla değerlendirilmelidir (Morgenthau, 1978: 4-15).

Siyasal realizmde, devletler uluslararası sistemin temel aktörleridir. Bireyler, devlet içi-dışı örgütlenmeler, çok uluslu şirketler gibi sistemin diğer aktörleri çok az bağımsızlığa sahiptir ve egemenliklerinin kökeni devletlere aittir. Devletler, kendi çıkarları için hareket eden bütüncül yapılardır ve diğer devletlerle sürekli mücadele içindedirler. Devletlerarası ilişkilerde işbirliği ve müttefiklik kısa sürelidir ve tamamen devlet çıkarını gerçekleştirmek için yapılmaktadır (Morgenthau, 1993: 4-16).

Morgenthau dışında, Nicholas Spykman E. H. Carr, Herman Kahn, Reinhold Niebuhr, Charles Beard, Walter Lippmann, John Herz, Hedly Bull, Raymond Aron, Martin Wight, Arnold Wolfers gibi isimler klasik realizm düşüncesine önemli katkıları olmuştur. Bu anlayışın uygulanma alanında ise George F. Kennan, Henry Kissinger, Brent Scowcroft ve Zbigniew Brzezinski gibi önemli devlet adamları realist yaklaşımın öne çıkan temsilcileri olmuşlardır. Klasik realizmin siyasi davranışların nedenini sadece insan doğasına dayanarak açıklaması, Morton Kaplan ve Stanley Hoffman gibi isimler

tarafından eleştirilmiş ve bu teorisyenler sistemin yarışmacı ve anarşik yapısının bir bütün olarak ele alınmasını öne sürmüşlerdir (Roberts, 2008: 2-5). Kenneth Waltz ise 1979'daki Theory of International Politics (Uluslararası Politikanın Teorisi) adlı kitabında "neo-realizm" in, ya da kendisinin ifadesiyle "yapısal realizm" in savlarını ortaya koyarak, uluslararası sistem düzeyinde analizi ön plana çıkarmıştır

Waltz'a göre, klasik realizmden farklı olarak, devletlerarası anlaşmazlıklar insan doğasının kötü oluşundan değil; uluslararası sistemin anarşik ve tarafsız bir üst otoriteden yoksun yapısından kaynaklanmaktadır. Waltz'ın neo-realist teorisinin temel savları şunlardır:

- 1- Uluslararası sistem ulusal sistemden farklıdır. İç siyasal sistemde hiyerarşi, uluslararası sistemde anarşi hâkimdir. İyapıda devletler farklı kapasiteye sahip birimler olarak farklı fonksiyonlara, uluslararası sistemde farklı birimler olarak benzer fonksiyonlara sahiptir.
- 2- Uluslararası sistemde her devletin öncelikli amacı egemenliğini ve güvenliğini korumaktır.
- 3- Birim düzeyindeki ve sistem düzeyindeki nedenler birbirini etkilemektedir.
- 4- Klasik realizmde gücü elde etmek amaç iken; neo-realizmde temel amaç güç elde etmek değil, güvenliğı sağlamaktır.
- 5- Kapasite farklılıklarına rağmen uluslararası sistemin sınırlamaları devletleri ortak davranışlara sevk etmektedir.
- 6- Korku insan doğasından değil, ortam ve durumdan gelmektedir.
- 7- Kendi çıkarını düşünen devlet, işbirliğı yaparsa diğ erinin ne kazanacağını hesaplar. Bu nispi kazanç düşüncesini doğ uran sistemin özellikleridir.
- 8- Neo-realizm, tarihsel gelişimi reddetmez. Devletlerin askeri ve ekonomik kapasitelerinde değişiklikler olabilir ancak sistemin anarşik doğ asında değişiklik olmaz. Güç dengeleri de değişebilir ancak temel özellik değişmemektedir (Waltz, 1979: 49-69).

Neo-realistlere göre, uluslararası sistem anarşıktir. Sistemde, devletleri kontrol eden üst

bir otorite olmadığı için güvenlik, devletlerin ana gündem maddesidir. Devletler, rasyonel aktörler olarak, siyasi kararlarını evrensel ahlak prensiplerine göre almazlar. Siyasal gerçekçilik, ulusal çıkarların gerçekleştirilmesidir. Yine neo-realistlere göre, karşılaştırmalı olarak askeri ve ekonomik kapasite, devletlerarası ilişkileri belirlemektir. Güç dengesi sistemi, uluslararası istikrarı sağlayan ve savaşları önleyen en önemli unsurdur (Waltz, 1979: 49-69; Gilpin, 1981: 115-124). Robert Jervis, Stephen Walt, John Mearsheimer ve Robert Gilpin neo-realizmin diğer önde gelen savunucularıdır.

Genel olarak realist paradigma dört anahtar varsayım üzerine temellendirilmektedir. Birincisi, devletler temel veya en ön önemli aktörü oluştururlar. İkincisi, devlet üniter bir aktör olarak ele alınır. Üçüncüsü, realistler devleti özünde rasyonel bir aktör olarak görür. Dördüncüsü, realistler uluslararası sorunlar hiyerarşisinde ulusal güvenliği en üst sırada gösterirler. Bu nedenle realistler için, askeri güvenlik ve stratejik konular yüksek politika (high politics) çerçevesinde ele alınırken, sosyal ve ekonomik problemler sıradan ve az önemli düşük politikalar (low politics) olarak ele alınır (Kıran, 2003-2004: 97-98).

Bugün realist paradigmanın dayandığı bu temel varsayımlar yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Özellikle Plüralist çevreden gelen eleştiriler realist paradigmanın temel varsayımlarını sarsmaktadır. Plüralistler, devletin uluslararası sistemde tek aktör olmadığını, uluslararası organizasyonlar, çok uluslu şirketlerin göz ardı edilmeyecek kadar önemli olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre devlet üniter bir aktör değildir. Devlet, çeşitli bürokratik birimler, çıkar grupları ve dış politikayı etkilemek isteyen farklı unsurların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Plüralistler, uluslararası politikanın gündemine, realistlerin iddia ettiği gibi, askeri ve güvenlik konularının hakim olmadığını öne sürmektedirler (Viotti ve Kauppi, 1987: 7-8).

Ayrıca, plüralist paradigma içinde yer alan düşünürler, devletlerin artık ulus-üstü ve ulus-altı diğer aktörlerin etkisi altına girdiğini belirtip; ulus-devletin karakteristik özelliği olan “egemenlik” yetisini yitirdiğine; devletin artık kesinlikle bütüncül bir yapı görünümü vermediğine işaret etmektedirler

Realist yaklaşımı benimseyenler ise dünyada mevcut ulus-devlet yapısı üzerinden dönüşüm ve değişim yaşandığını kabul etmektedirler. Ancak onlara göre devlet, hem

içerde otoritenin, egemenlik alanının, meşruiyetin ve düzenin kaynağı, hem dış ilişkilerde ancak öteki devletlerle eşitlenen bir güç odağı durumunu korumaktadır. Realistler, bugün de aslında devletin öneminin azalmadığını, yalnızca işlevlerinde değişiklik ortaya çıktığını söylemektedirler. Örnek olarak ise “asıl görevleri olan ulusal güvenliğin sağlanması yerine giderek daha çok ekonomik meseleler ve bölüşüm sorunlarıyla uğraşmaları” gerektiğini öne sürmektedirler. Onlara göre, ayrıca artan uluslararası ilişkiler, ulus-devlete olan ihtiyacı arttıracak ve dolayısıyla küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde devletin etkisi azalmayıp çoğalacaktır. Kısaca, devletler değişen koşullara uyum sağlayarak küresel bir dünyada da merkezi rollerini sürdürecektir ve en önemli güç ve otorite kaynağı olarak varlıklarını koruyacaklardır (Koray, 2001: 61-62, Smith, 1992: 260). Diğer taraftan Realistler istikrarsızlığın, eşitsizliğin ve çatışmanın olduğu bir küreselleşme sürecinde, güvenlik ile ilgili problemlerin arttığını düşünmektedirler.

1.2.2. Plüralist (Çoğulcu) Paradigma Ve Küreselleşme

Pluralism yani Çoğulculuk kavramsal olarak çeşitli anlamlarda kullanılmakta olup; insanlığın siyasi yapılanmasının gerçek ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, çoğulcu parametrelere dayanan bir anlayışı temsil etmektedir (Gözen, 2004: 4). Çoğulculuk, “ bir toplum ya da ulus devlet içinde çok sayıda ve farklı özellikte, her birinin kendine ait kimlikler ve çıkarları olan ve bu özelliklerini devam ettirebilmek amacıyla farklı kurumlar ve örgütler kuran etnik, dini, ırki ya da sosyal grupların varlığını ve faaliyetlerini” anlatır (Macmillan Contemporary Dictionary, 1983: 773). Başka bir kaynağa göre çoğulculuk, “ çeşitli eğilimlerin, düşüncelerin yönetimde etkisini kabul eden siyasi yöntem” demektir (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 1988: 318). Gözen’in ifadesiyle siyaset teorisi bağlamında çoğulculuk ise, “devletin karar alma sürecinin oluşumu, kararların uygulanması ve genel olarak siyasal sistemin monolog bir düzen içinde değil, çoğulcu siyasi faaliyetlere ve katılıma açık olduğunu ortaya koyar.” (2004: 4). Realist paradigmanın uluslararası ilişkileri devlet merkezli olarak yorumlaması ve uluslararası ilişkilerde devlet merkezli bir yapının olduğunu iddia etmesi, Pluralist paradigma tarafından eleştirilmiştir. Çünkü bu paradigmaya göre, uluslararası ilişkiler çok yönlü, seviyeli ve boyutlu bir niteliktedir ve çoğulcu parametrelere göre analiz edilmesi gerekmektedir (Gözen, 2004: 6).

Çoğulculuk perspektifi, daha dönüşümcü bir dünya önkabulüyle, bireyden başlayarak diğer tüm devlet dışı birimleri merkezine alan bir model ve analiz sunmakta olup, kökleri yine Avrupa’da bulunan “liberal felsefe ve onun öğretilerini” içeren bir yaklaşımdır. Realist paradigmanın 1960’lı yıllardan sonra bir çok yönden tartışmaya açılması, Pluralist paradigma içinde sınıflandırabileceğimiz birçok görüş ve teorinin gelişmesini sağlamıştır (Gözen, 2004: 7-9).

Pluralist paradigmayı oluşturan teori ve yaklaşımları, Gözen’in sınıflandırmasında olduğu gibi üç başlık altında inceleyebiliriz. Bunlardan ilki, devletin monolog yapısını kabul etmeyen davranışsalci yaklaşımlar; ikincisi Yüksek ve Düşük Politika ayrımını reddeden görüşler; üçüncüsü ise devletin klasik fonksiyonlarını yerine getirmekte başarısız olduğunu ve böylece devletin öneminin azaldığını iddia eden görüşlerdir.

Devletin monolog yapısını kabul etmeyen yaklaşımlar: Synder ve arkadaşları devletin dış politikasının soyut devlet tarafından oluşturulmadığını, aksine somut karar alıcı bireyler tarafından yapıldığına dikkat çektiler. Böylece Karar Alma Yaklaşımını ilk kez uluslararası politika analizine dâhil etmeleri; karar alıcıların, karar alma mekanizma ve süreçlerinin önemini aktarmanın yanında, bireylerin kararlarını etkileyen ulusal ortamın ve devletin resmi organları dışındaki farklı kesim ve siyasi aktörlerin varlığına dikkat çektiler (Synder ve diğerleri: 1962). Graham Allison ise, ABD’nin Küba krizine yönelik karar-alma süreci örneğinden hareketle, rasyonel dış politika modelinin işlemediğini iddia etti ve geleneksel rasyonel devlet politikasına alternatif olarak “organizasyonel süreç modeli” ve “bürokratik politika modeli”ni dış politika karar alma düşüncesine kattı (1971). Diğer taraftan, Amerikan liberal siyaset felsefesine dayalı “çıkar grupları merkezli devlet ve siyaset anlayışı” uluslararası ilişkiler literatürüne girdi. İç ve dış politika arasındaki bağlantı, James Rosenau’nun Linkage Politics (Bağlantı Politikası) adlı derlemesiyle öne çıktı (1969).

Yüksek ve Düşük Politika ayrımını reddeden görüşler: Realist paradigmada askeri güvenlik, ulus-devlet çıkarı, güç mücadelesi ve savaş-barış gibi konular “yüksek politika”yı oluşturuyordu, bunların dışındaki sosyal, ekonomik ve kültürel gibi konular “düşük politika” kapsamında değerlendirilmekteydi. Ancak, 1970’li yıllarla beraber düşük politika kapsamına giren konular sıklıkla gündeme gelmeye başladı. Bunda rol oynayan en önemli gelişmeler ise 1960’lı yılların sonunda Amerikan ekonomisinin

sıkıntı içine girmesi ve Bretton Woods sisteminin çökmesi, 1973 petrol krizi ve sonrasındaki gelişmeler olmuştur. O dönemde petrol üreten ülkelerin Batılı ülkelere uyguladığı petrol ambargosuyla, petrol fiyatları üç-dört misli artmış ve güçlü devletlerin ekonomileri sıkıntı içine girmişti. Güçlü olan ekonomik yolla tehdit etmek ise klasik realist anlayışın temel savlarına zıtlık göstermişti (Luft, 2005). Böyle bir konjüktürde, Keohane ve Nye “karmaşık karşılıklı bağımlılık” kavramını ön plana çıkardılar. Onlara göre artık mutlak bağımsızlık ilkesinin sürdürülmesi mümkün değildi. Böyle bir durumda en iyi yol ise uluslararası işbirliğini arttırmak için ortak uluslararası kurumlar ve rejimler oluşturmaktır (1977: 236-250).

Keohane ve Nye’e göre devletler ve toplumlar arasında çeşitli ve karmaşık transnasyonel bağlar vardır. Askeri güç kullanımı ve güç dengeleme ilişkileri, halen önemli olmalarına rağmen, artan ekonomik ilişkiler karşısında önemlerinin azaltılmakta olduğunu savunan Keohane ve Nye, askeri gücün bir politika aracı olarak kullanılması yerine devletlerarasında karşılıklı bağımlılık yaratan ekonomik unsurların kullanılmasının, uluslararası işbirliğini arttıracaklarını iddia ettiler. Onlara göre, devlet politikalarında bir hiyerarşi sözkonusu değildi ve gündemin çeşitliliği ve değişimi nedeniyle iç politika-uluslararası politika arasında net bir ayırım yapılamazdı (1997: 122-132). Diğer taraftan, Uluslararası rejim teorisi uluslararası ilişkiler literatürüne girmiştir. Krasner’in genel kabul gören tanımlaması ile rejim; belli konulara ilişkin örtülü ve açık ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma süreçleri anlamına gelmektedir (Krasner, 1983: 2). Tanımın bu kadar geniş tutulması, sadece devletlerin değil, resmi-resmi olmayan grupların, organizasyonların da rejim oluşturabileceğine işaret etmektedir. Uluslararası kurumsallaşmanın bir alt aşamasını oluşturan rejimlerin temel hedefi, üyeleri arasında işbirliğini arttırmak; genel kabul gören davranış modellerini belirleyerek, herhangi bir haksızlık yapılmasını önlemek; devletler açısından da ayrıca anlaşmazlıkların güce başvurmadan çözülmesini sağlamaktır (Arı, 2006: 36-42).

Keohane’e göre, uluslararası rejimler üç yolla uluslararası sistemde işbirliğini arttırabilir. Bunlar:

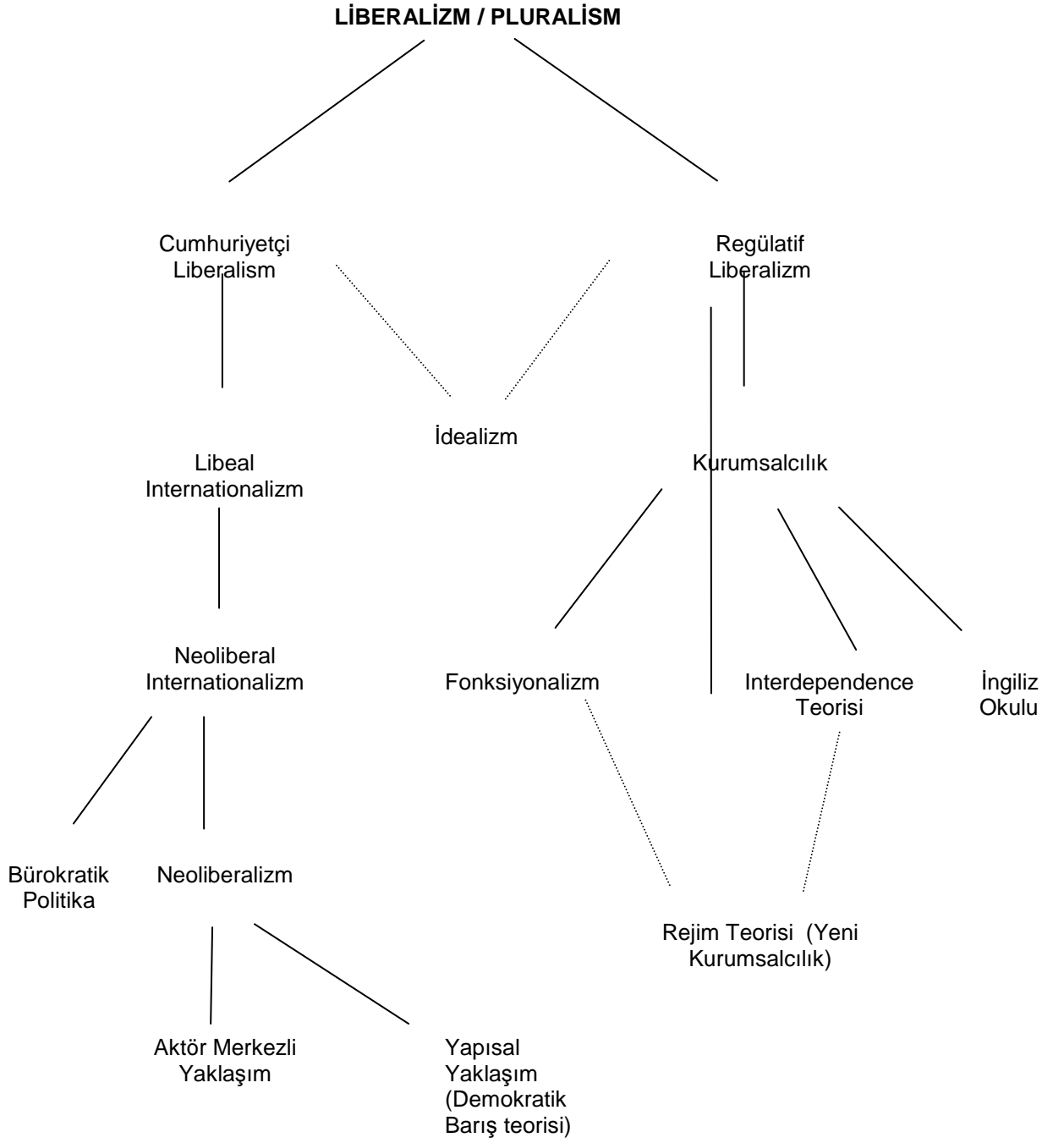
- 1) Diğer üyelerin davranışlarının gözlemlenmesi ve rapor edilmesiyle, diğer üyelerin davranışları hakkında bilgi sağlaması;

- 2) İşbirliğinin kurumsallaşarak gelecekteki anlaşmaların maliyetini azaltması;
- 3) Yakın gelecekte üyeler arası etkileşimin devam edeceği inancını yaratarak işbirliği beklentilerini arttırması yoluyla mevcut ve olası işbirliği süreçlerine hizmet ederler (1989).

Robert Jervis'e göre uluslararası güvenliği sağlamak için doğrudan hem güvenlik hem de ticari alanda uygulanabilecek düzenleme ve kurallara ihtiyaç duyulmaktadır (1976). Ernst Haas devletlerarası çatışmanın artan maliyeti, çıkarların uzlaştırılmasına yönelik çabaları doğurduğunu ayrıca ekonomik alan yaratılan uyumlaşmanın siyasi alana da yansıtacağını öne sürmüştür (1958: 311). Liberaller ise uluslararası düzenlemelerin ekonomik verimliliği artırdığını düşünmektedir. Onlara göre piyasalarda istikrar, üretimde, mali ve parasal piyasalarda belirsizliği önleyici mekanizmaların kurulması piyasa düzensizliklerini önleyecek, tekeliciliğe set çekecektir (Arı, 2006: 24-28).

Daha önce belirttiğimiz gibi Pluralist paradigmanın içinde sınıflandıracığımız birçok yaklaşım ve teori ortaya çıkmıştır. Bu teori ve yaklaşımlar, az ya da çok klasik liberalizm düşüncesinden türemişlerdir. Dunne, başta Immanuel Kant, Jeremy Bentham olmak üzere 17, 18, 19. yüzyıl klasik liberalist düşüncesinden beslenen üç tür liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımı sınıflandırması yapar. Anglo-sakson geleneğini temsil eden bu sınıflandırma dışında, Alman geleneğini temsil eden Krull'un sınıflandırması ve ayrıca Alman olmasa da kullandığı dil itibariyle Alman geleneğinden sayılan Gu'nun sınıflandırması ön plana çıkmaktadır. Herhangi birini tercih etmek yerine, K. İnât'ın üçünden yararlanarak yapmış olduğu sınıflandırmayı, çalışmamızın bütünlüğü ve kapsamı gereği, şema olarak aşağıda belirtirken; meraklı okuyuculara gönderme yapmakla yetinmek zorundayız.

Şekil 1. Liberalist / Pluralist Teoriler

Kaynak: İNAT, Kemal ve Ali Balcı, (2007).

Devletin klasik fonksiyonlarını yerine getirmekte başarısız olduğunu öne süren görüşler; 1960'larda başlayan süreçte, devletin öneminin artık kaybolduğunu iddia eden görüşler ortaya çıktı. Modern devletin en temel özelliğinin "egemenlik" olduğu ve bu özelliğini kaybeden devletin devlet olmaktan çıkacağı gibi düşünceler belirdi (Gözen, 2004: 16). Bugün ulus-devletin egemenlik bağlamında aşındığı bir hakikat iken, devlete ithaf edilen egemenlik algılamalarında da yeni açılımlara gidilmesi sözkonusu olmuştur. Strange, bugünün ulus-devletleri kendi toplumları ve ekonomileri üzerinde eskiden varolan otoritelerini kaybettiklerini, ancak devlet adamlarının bu durumu kabul etmek istemediklerini iddia etmektedir. Ona göre en vahim olan şey ise sosyal bilimcilerin halen modası geçmiş kavram ve teorilerle çağımızı açıklama çabasıdır. Tüm bu teorilerin, insanoğlunun daha önce hiç yaşamadığı bir hızla dönüşüm içerisinde olan bir dünyayı açıklamada geçerliliklerini yitirdiklerini vurgulamaktadır (1996: 3-4).

Çoğulcu dünya düzenini yansıtan ve bu kategoride değerlendirebileceğimiz başka bir örnek verecek olursak; John Burton'un "Dünya Toplumu" kavramı ve "Örümcek Ağı Teorisi" aklımıza gelen ilk örneklerden biri olacaktır. Burton'a göre dünya toplumu, bireyden başlayarak tüm insanlık âlemine kadar uzanan her türlü sosyal birimi kapsar. Ona göre devlet, dünyada meydana ulaşım iletişim, bilgiye giriş, bilinçlenme, turizm ve göç hareketleri nedeniyle toplumlararası ilişkilerin baskısı altında kalmıştır. Bu ilişkileri kontrol edebilecek güce sahip değildir (1972: 352-361). Benzer bir yaklaşım gösteren Ohmae ise ulus-devletlerin, insan aktivitelerinin organizasyonunda ve ekonomik eylemlerin yönetilmesinde doğal olmayan hatta fonksiyonsuz üniteler haline geldiğini iddia eder (Ohmae, 1993:78).

Özetle, Pluralist paradigma içerisinde değerlendirilen teori ve yaklaşımların dört ortak varsayımı olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar:

- Liberal gelenekten beslenen pluralist paradigma, dünya politikasında devlet-merkezli yaklaşımı reddeder ve devlet-dışı aktörleri uluslararası sistemde önemli varlıklar olarak görür.
- Devletler, bütüncül bir aktör olmaktan ziyade, çeşitli çıkar gruplarının, çok uluslu şirketlerin kendi aralarında yarışarak, uzlaşarak ya da koalisyon kurarak devlet adına karar ürettikleri bir yapıya sahiptir.

- Pluralism, Realistlerin öne sürdüğü devletin rasyonel bir aktör olduğu varsayımının reddeder ve çıkarların yarışması ve çatışması sürecinde ortaya çıkan kararların her zaman rasyonel olmayabileceğini savunur.
- Pluralistlere göre uluslararası politikanın gündemi çok geniştir. Pluralistler, yüksek-alçak politika ayırımını reddederek; ekonomik, sosyal ve çevresel konuların güvenlik kadar önemli olduğunu savunarak, realist yaklaşımın fiziksel güç anlayışının hâkimiyetini sorgularlar (Viotti ve Kauppi, 1998: 35-37).

Günümüzde, Pluralist paradigmanın yukarıda belirttiğimiz temel savları çerçevesinde, küreselleşme, oldukça farklı şekillerde ve düzeylerde, tartışılmaktadır. Tartışmalar, daha çok devletin dünyanın değişen koşullarına yanıt verme kabiliyetini yitirdiği konusunda odaklaşmaktadır. Bu görüşü benimseyenler, yalnızca küreselleşmenin yarattığı sorunlar açısından değil, daha genel bir bakış açısıyla ve modernite sorunlarını dile getirerek, zihinsel devrimin üzerinde durarak ve hegemonik yapıyı sorgulayarak, bireyin ve toplumsal grupların önemli bir bölümünün devlete olan bağlılığının ve devletten beklentilerinin azaldığına dikkat çekerek daha geniş bir devlet tartışması yapmaktadırlar. Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisi açısından da, küreselleşmenin, devlet dışında birçok aktörü ortaya çıkardığı ve devleti merkezi yerinden uzaklaştırdığını söylemekte, sonuç olarak devletin bugün ortaya çıkan birçok önemli işlevi yerine getiremediği veya denetleyemediği üzerinde durmaktadırlar (Koray, 2001).

1.2.3. Globalist Paradigma Ve Küreselleşme

Bu paradigma, Uluslararası ilişkileri, uluslararası kapitalist ekonomik sistem açısından ele alarak üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik, siyasal anlamda neden gelişemedikleri ile ilgilenmektedir. Globalistler, özellikle gelişmiş kuzey ülkeleriyle gelişmemiş ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisini ele almakta ve temel varsayımlarını kapitalist ekonomik sistemin yarattığı bağımlılık ilişkisinin bu gelişmezliğe neden olduğunu iddia etmektedirler. Globalistlere göre askeri ve siyasi gücün arkasında ekonomik faktörler yatmaktadır (Arı 2006: 24-28).

Globalistler, siyaset ekonomisi yaklaşımı bakımından Pluralistlere benzerlik göstermektedir. Fakat Pluralistler devlet-dışı aktörlerin sistemdeki rollerinin önemini vurgularken; Globalistler, aktör yerine uluslararası sistemin yapısını, yani “uluslararası

sistemin kapitalist doğasını” bütüncül yaklaşım içerisinde ele alma eğilimi göstermişlerdir. Onlara göre dünya kapitalist sistemi, devlet ve toplumların davranışlarını belirleyen en önemli unsurdur. Soğuk Savaş’ın bitişi ve iki kutuplu sistemin çöküşünün ardından, sistemdeki belirsizlik ve dünya ulusları arasındaki sürekli artan ekonomik eşitsizlikler bu yaklaşımı gündeme getirmiştir. Bu yaklaşımın temelleri Marxism ile atılmış olsa da Marxist olmayan yapısalcı/globalist düşünürler de vardır. Globalist düşünürlerin Marxism ile uzlaştıkları ve ayrıldıkları yönler bulunmaktadır (Arı 2006: 24-28).

Globalist paradigmaya göre, dünyada çatışma ve savaşlar esas olarak kapitalist sistemin çelişkisinden kaynaklanmaktadır. Emperyalist güçler dünyayı kendi aralarında paylaşmak istemekte ve çatışma da bu sömürge mücadelesinden doğmaktadır. K. Marx ise bu bağlamda modern Avrupa devletlerinin; sömürgeleri genişletmeye, dünya pazarlarını büyütme ve küresel Pazar yaratmaya götüren süreci “kapitalizminin iç dinamikleri” ile açıklamıştır ve ona göre kapitalizmde “genişlemek/büyüme” kaçınılmazdır. Devletlerarası ilişkiler, üretim biçimleri ve onların gelişme süreçlerine nazaran daha az önem taşımaktadır. Bazı olağandışı durumlarda bir derece özerklik kazansa da; kapitalist devlet, yönetici sınıfın pasif bir ögesidir (Burchill ve Linklater, 2001: 129- 137).

Globalist paradigmanın çağdaş temsilcilerinden Immanuel Wallerstein ise halka “ulus” denilmesinin devlet kontrolünü sağlamada ahlaki bir zemin, devlet kavramının ise ulus-devlet olarak belirtilmesinin, devlet olgusuna güç kazandırmaya yaradığını savunmaktadır. Irkçılığın da benzer bir işlevi gördüğünü belirten Wallerstein, kriz olarak adlandırılan gelişmelerin aslında kapitalizm içerisindeki periyodik yeniden yapılanma ihtiyaçlarını anlattığını ve dünyanın Sovyet devriminden bu yana kriz içerisinde olduğunu savunmaktadır (Burchill ve Linklater, 2001: 135-150).

Bunun dışında, Hobson ve Lenin, emperyalizm olgusu üzerinde durmuşlar, Globalist yaklaşım içerisinde değerlendirilen bağımlılık teorisyenleri ise üçüncü dünya ülkelerinin az gelişmişliğini “ sömürgeci işbirliği”ne dayandırmışlardır. Johan Galtung, “A Structural Theory of Imperialism” (Emperyalizmin Yapısal Bir Teorisi) isimli makalesinde, Merkezde iktidarda olanlarla Çevre ülkelerde güce sahip olanlar arasında çıkar birliği olduğu fikrini öne sürmüştür. Ona göre, bu çıkar ilişkisi, Çevre ülkelerdeki

insanların çoğunluğunun aleyhine, fakat Merkez ülkelerdeki çoğunluğun lehine bir etkileşim yaratmaktadır. Sonuçta da Merkez ülkelerin zenginleştiği, Çevre ülkelerde baskı altında tutulan insanların ise fakirleştiğini savunmaktadır (1971: 81-117).

Samir Amin ise dünya kapitalizminin iki çelişkiyi yaşamakta olduğunu belirtmektedir. Amin, bu çelişki şu şekilde aktarıyor: “sermayeyi yöneten ekonomik güçlerin ağırlık merkezi, ulusal sınırların dışına çıkmasına rağmen; tüm sistemin yönetilmesinde dünya düzeyinde siyasal, toplumsal, ideolojik ve kültürel bir çatı yoktur ve diğer taraftan ekonomik güçlerin devleti, toplumun piyasa tarafından yönetilmesinden başka yol olmadığını kabule zorlamaktadır” (1999:10). Amin’e göre ‘neo-liberalizmin hegemonyası’ 5 temel ‘tekel’ sayesinde sağlanmaktadır: Dünya finans pazarlarının denetimi, medya ve iletişim tekelleri, teknolojik tekel, gezegenin doğal kaynaklarının tekelci kullanımı, kitlesel yok etme silahları üzerinde tekel. Bu 5 tekel bir bütün olarak alındığında neo-liberal ideolojinin nasıl bu denli güçlü bir hegemonya kurabildiği anlaşılmaktadır. Doğal olarak sorulacak soru bu tekellere kimlerin sahip olduğudur. Bu çerçevede bu tekellerden herhangi birisine göz atmak, tekellerin sahipleri konusunda aydınlatıcı olacaktır (Kızılçelik, 2003: 43).

Wallerstein, Samir Amin ve Roland Robertson gibi globalist yaklaşımçılar, küreselleşmeyi kapitalizmin temelleri ve tarihsel gelişim süreci ile ilişkilendirmekte küreselleşmenin yeni bir olgu olduğunu reddederek “yüzyıllardır sistemin en temel özelliklerinden biri olduğu halde, daha yeni keşfedildiğini”(Wallerstein), küreselleşmenin “beş yüz yıl önce Amerika'nın fethi ile başlayıp Aydınlanma Çağı'nın evrenselliğinde devam eden bir süreç olduğunu”(S. Amin) iddia etmektedirler (Kızılçelik, 2003: 56).

Benzer şekilde, Waters ise kapitalizmin kriz içerisinde olduğunu ve bu krizden çıkması için de, bulunduğu mekânı (ulus-devleti) yeniden yapılandırarak aşacağını öne sürmektedir. Waters, ekonomik, siyasal ve kültürel alanların mekânla etkileşimini belirttikten sonra küreselleşmeye ilişkin varsayımını oluşturur. Buna göre maddi etkileşimler yerleştirmekte, siyasi etkileşimler uluslararasılaştırmakta, sembolik etkileşimler ise küreselleştirmektedir. Bu bağlamda insan toplumunda küreselleşme, kültürel düzenlemelerin siyasal ve ekonomik düzenlemelere görece etkili olduğu durumda olumsaldır (Aslanoğlu, 1998:138-140). Habermas ise günümüzde artık

devletlerin *sınırları içine gömülü olan ulusal ekonomilerden çok, piyasalar içine gömülü olan devletler* olduğunu düşünmektedir (Habermas, 2000:204).

Wallerstein, küreselleşmeye yapılan vurgunun aslında ideolojik bir amaca hizmet ettiğini; neo-liberalizmin insanları, kapitalist dünyanın artık küresel olduğuna bu yüzden de rekabetçi olmak gerektiğine inandırmaya çalıştığını söylemektedir. Ona göre, kapitalizmde rekabetçi olmak her zaman gerekiyordu ancak küreselleşme, bir kırılma noktası gibi yansıtıldığında; artık başka bir seçim şansının kalmadığı vurgulanmış olmaktadır (Wallerstein, 1997:36-37).

Özetle, genellikle neo-marksist olarak adlandırılan globalist paradigma düşünürleri, görüş açısından küreselleşmenin gerisinde ve en başta merkez veya emperyal devletlerin yer aldığını düşünmektedirler. Onlara göre sermayenin, kapitalizm tarihi boyunca büyümesini sağlayan, ona hareket kabiliyeti kazandıran, ona istikrarlı ve güvenli bir büyümeyi garanti eden güç, devletler oluşmuştur. Bu sosyo-politik güç olmadan ne geçmişte, ne de bugün ekonomik imparatorlukları kurmanın mümkün olmadığını düşünen Globalistler, küreselleşme süreci içinde devletlerin yaşadıkları bu modernite bunalımıyla devletin güç ve etkisinin anlamsızlaştığını düşünmemektedirler, sadece bu gücün şimdi başka bir içerik ve boyut kazandığını ileri sürmektedirler. Ayrıca bugünkü koşullarda asıl güç ilişkisinin ve kavgasının “sermaye ile sermaye” (örneğin merkez sermaye ile çevre ülkelerdeki sermaye arasında olduğu gibi) arasında cereyan ettiğini vurgulamaktadırlar (Koray, 2000).

Şimdiye kadar anlattıklarımızın amacı, teorik açıdan küreselleşmenin nasıl farklı algılandığı öne sürmek ve küreselleşmenin farklı bakış açılarından nasıl değerlendirildiğini anlamaktır. Böylece, genel hatlarıyla, küreselleşme üzerine olan düşünceleri irdemiş olduk. Diğer sayfada, Burchill ve Linklater’dan (2001) faydalanarak hazırladığımız tabloda, bu üç temel paradigmanın yaklaşımsal farklılıklarını ve küreselleşme düşüncelerini tablo halinde bulabilirsiniz. Birinci bölümün bu noktadan sonraki kısımlarında, klasik anlamda dış politika olgusu değerlendirilerek; söz konusu teorik yaklaşımların küreselleşme sürecinde dış politika algılamaları incelenecektir.

Tablo 2. Uluslararası İlişkilerde Üç Temel Paradigma

	REALISM	PLURALISM	GLOBALISM
Analitik birim(ler)	Devlet başlıca aktör	Devlet ve devlet dışı aktörler önemli	Devletler, sınıflar, toplumlar ve devlet dışı aktörler Dünya Kapitalist Sisteminin bir parçası olarak faaliyet gösterirler
Aktör(ler)e bakışı	Devlet üniter(birimsel)bir aktördür.	Devlet öğelere bölünmüştür ve bunların bazıları ulus aşırı faaliyetlerde bulunabilir.	Uluslararası ilişkilere tarihi bir perspektiften, özellikle dünya kapitalizminin sürekli gelişimi açısından bakılır.
Davranışsal Dinamik	Devlet dış politikasındaki ulusal amaçlarını veya çıkarlarını maksimize etmeye çalışan rasyonel bir aktördür	Dış politika yapımı ve transnasyonel süreçler çatışma, pazarlık, koalisyon ve uzlaşmayı içerir- mutlaka en iyi sonuç alınacak diye bir kaide yok.	Odak noktası, toplumlar arasındaki hakimiyet modelleridir.
Sorunlar	Ulusal Güvenlik meseleleri en çok öneme sahiptir.	Sosyo-ekonomik sorunlar Ulusal güvenlik sorunlarından daha önemlidir.	Ekonomik faktörler en önemlidir.
Teoriler	Realist Teori Oyun Teorisi Caydırıcılık Teorisi	Karar-Alma T. Transnasyonalizm Karşılıklı Bağımlılık Neo-liberalizm	Marxizm Bağımlılık Teorisi Dünya Kapitalist Sistem Teorisi
Küreselleşme Mantığı	Devletin önemi azalmadı, işlevlerinde değişiklik oldu, güvenlik ihtiyacı daha da arttı. Küreselleşmeye yön veren devletlerdir	Devlet, küreselleşme sürecini yönetememektedir. Güç diğer aktörler arasında dağılmıştır. Küreselleşme, ulus-aşırı kurumsallaşmalar, sivil toplum, bireyleşme gibi unsurlarla çok aktörlü ve boyutlu devam etm.	Küreselleşme yeni bir şey değil. Kapitalizm kriz içindedir. Ekonomik güçler krizden çıkmak için ulus-devleti, siyasi yapıyı dönüştürme çabasıdır. Mücadele sermaye ile sermaye arasındadır.

1.3. Kavramsal Olarak Dış Politika

Dış politika kavramı, aynı küreselleşme kavramı gibi çok farklı şekillerde tanımlanmıştır. Dış politika nedir? Ulusal hedeflere ulaşmayı sağlayan stratejiler mi bir süreç mi yahut faaliyetler toplamı mıdır dış politika? Dış politika yapımını, devlet bünyesinde örgütlenmiş bir kurum mu yoksa siyasi iktidar mı etkin bir şekilde belirler? Dış politikanın ne olduğuna dair bu ve benzeri sorulara cevap vermek ya da genel bir tanımlama yapmak zordur. Ancak yine de halen ulus-devletlerin başlıca aktör olduğu dünya siyasi sisteminde, makul bir tanım önerilebilir. Dış politika, “bir devletin karar alıcılarının ulusal çıkar biçiminde tanımlanan hedeflerini elde etmek amacıyla, diğer devletler ya da uluslararası birimlere yönelik olarak geliştirdiği bir strateji veya planlı hareketler yöntemi” diyebiliriz. (Plano ve Olton, 1988: 6).

Farklı birkaç tanıma yer verirse; George Modelski dış politikayı, toplumların başka devletlerin davranışlarını uluslararası ortama uyumlu hale getirmek için geliştirdikleri faaliyetler olarak tanımlarken, Kalevi Holsti devletlerin dış dünyaya ilişkin davranışlarını dış politika olarak nitelemektedir (Tayfur, 2005: 77). Neo-Liberal geleneğe mensup olan Gert Krell ise dış politikayı, iç toplumsal aktörlerin öncelik ve tercihlerinin devlet aygıtı tarafından dış dünyaya aktarılması şeklinde tanımlamıştır. (İnat ve Balcı, 2007: 214-215).

Küreselleşme süreci ile beraber, uluslararası sistemin artık “uluslararası” olup olmadığının sorgulandığı ve küreselleşme sürecinin etkisinde, devletlere ulusal nitelik kazandıran, “egemenlik” gibi kavramların, farklılaştığı ve hatta devlet-merkezli sistemin dönüşüm geçirdiği, kimilerine göre yok olmaya başladığı bir dünyada; dış politika kavramını bu bölümde geleneksel anlayış ile incelememiz gerekmektedir. Çünkü dış politikanın temel parametrelerinin bu geleneksel anlayış ile açıklamak; çalışmamızın bir sonraki bölüm olan “Küreselleşmenin Dış Politika Şekillenmesine Etkileri” kısmında, bize dış politikanın değişenlerini karşılaştırma imkânı sağlayacaktır. Şimdi, geleneksel olarak dış politikayı açıklamaya çalışalım:

Geleneksel dış politikanın en temel özelliği, ulus-devletlere ait olması ve ulus-devletin bekasını korumayı amaç edinmesidir. Bu özelliği dolayısıyla, dış politika küreselleşme süreci karşısında, hâkim olan devlet merkezli sistemi koruyan bir direnç unsuru

olmaktadır.

Dış politika, her şeyden önce ulusal çıkarlar ve ulusal hedefler çerçevesinde belirlenmektedir. Öncelikleri devletten devlete değişim gösterse de, teoride ve uygulamada, ulusal çıkarlar bağlamında tanımlanan temel ulusal hedefler: devletin ve ulusun bekasını ve güvenliğini korumak, ulusal refahı arttırmak, ulusal yetenekleri ve güç unsurlarını geliştirmek, prestij ve ideolojik çekicilik yaratmak, ve mümkünse ulusal sınırlar çevresinde ve ötesinde elverişli bir ortamı inşa etmek olarak sıralayabiliriz.

Bu temel hedefler çerçevesinde devletler, dış politikalarına şekil verir, bu uğurda stratejiler, taktikleri, politikaları oluştururlar ve gerekli araçları devreye alırlar. Hedeflenen amaçlara ulaşmak ise ancak ulusal güç unsurlarının ve yeteneklerin yeterli olması ve bu amaçlar doğrultusunda organize bir şekilde kullanılmasıyla mümkün olmaktadır. Buna ek olarak, küresel konjonktürün de istenilen amaçları gerçekleştirmek için uygun bir zemini sağlaması zorunludur.

Ulusal güç unsurları arasında liderlik en önemli unsurdur. Nasıl ekonomik faktörler olan mal, sermaye ve işgücü, girişimcilik olmadan belli bir amaç doğrultusunda kullanılamaz ise; dış politikada da liderlik olmadan ulus-devletin sahip olduğu diğer güç unsurları etkin olarak kullanılamaz. Bu durum açıklayan en güzel örnek ise tabii ki Mustafa Kemal Atatürk'tür. Hepimiz, nasıl ekonomik, sosyolojik, siyasi ve askeri şartlar altında, büyük bir liderlik gösterdiğini biliyoruz. Yine, bir ulusal güç unsuru olarak liderlik, Ramazan Gözen'in "Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon" (Gözen: 2006, 71-74) adlı makalesinde, "vizyon" terimi ile ele alınmıştır. Makalede, "ileriye görebilme gücü ve becerisi" olarak tanımlanan terim, ileriki bölümlerde Türk Dış Politikası açısından ele alınacaktır.

Ulusal hedeflerin, belli bir vizyon çerçevesinde ve yetenekler ölçüsünde oluşturulması gerektiğini vurguladıktan sonra, Dış politika yapım sürecinin nasıl gerçekleştiğini irdelememiz gerekmektedir. Ancak bundan önce, dış politikanın kavramsal olarak iki farklı boyutunun olduğunu belirtmemiz gerekir. "Dış politika deyimiyle genellikle bir devletin uyguladığı dış politikaların bir bütünü anlaşılrsa da bazen tekbir durum veya tek bir amaca ulaşmak için uygulanan stratejiler anlamına da gelebilir." (Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, s.6).

Dış politika karar alma süreci, dış politika seçenekleri arasından belli hedeflere hizmet edecek en optimal kararların anlamında kullanıldığında, dış politika karar alma süreci şu aşamalardan oluşur:

- **Uluslararası ve İç Siyasi Ortamın Değerlendirilmesi:** En iyi dış politika seçeneğinin belirlenmesi için ulusal ve uluslararası ortam analiz edilir.
- **Hedef Koyma:** Devletler birçok dış politika hedefine sahiptir. Hangisini öncelik alacağı ve iç-dış çevrenin öncelik alan seçeneği nasıl etkileyebileceği hesap edilir.
- **Politika Seçeneklerinin Belirlenmesi:** Öncelik alan dış politika seçeneğinin, siyasi çevrenin yapısı ışığında hedefleri karşılama durumu irdelenir.
- **Resmi Karar Verme Eylemi:** Resmi dış politika kararları hükümet içinde belli düzeylerdeki organlarca verilir. Dış politika kararları genellikle yürütme erkânı tarafından alınmaktadır. Diğer aktör ve kurumlar ise, dışişleri bakanlığı, devlet başkanları, üst düzey askeri ve sivil bürokratlar olmaktadır.
- **Seçilen Politika Opsiyonunun Uygulanması:** Resmen karar verildikten sonra, politikanın uygulanmasına geçilir (Hill: 2003, 270-271; M. Clarke, 38-45).

Dış politika kararları alınmasından sonra, süreçlerin yeniden ve sürekli gözden geçirilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Sabit ve tutarlı bir dış politika izlemek ve uygulamak oldukça zordur. Çünkü kısa dönem avantajlar veya dezavantajlar bunların uzun-dönem sonuçları arasında bağlantı kurmak, bunların diğer milletler üzerindeki etkisini değerlendirmek, başarısızlığa uğramış bir politikayı çözmek oldukça zordur (Uluslararası İlişkiler sözlüğü, s.7).

Dış politikada, karar-alma sürecinden sonra, dış politikayı uygulama yöntemleri ön plana çıkmaktadır. Bu yöntemler, “ikna yoluyla” olanlar ve “zorlama yoluyla” olanlardır. İkna yönetimi, çeşitli formlarda ve düzeylerde yürüten *diplomasi*’dir“Bu bağlamda, devletlerin resmi ya da gayri resmi olarak öteki ile ilişkilerinde iletişim kurmak, etkilemek ya da pazarlık yolu ile çatışmaları çözmek için başvurduğu yöntem en geniş anlamda diplomasi olarak nitelenmektedir (Dağı, 2007: 293). Zorlama yöntemleri ise ekonomik yaptırımlardan, askeri müdahalelere, hükümet

devirmelerinden, savaşlara kadar uzanmaktadır.

Küreselleşme olgusunun, toplumsal yaşamın her alanında yaşattığı dönüşümler, ulus-devletin mahiyetinde ve dolayısıyla ulus-devletin yukarıda geleneksel bir bakış açısıyla anlattığımız dış politikanın mahiyetini de değiştirmiştir. Bu değişimi analiz etmeden önce, uluslararası ilişkiler paradigmalarının dış politika yaklaşımlarına bir göz atmalıyız.

1.4. Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Dış Politika Yaklaşımları

Bu bölümde, daha önceden Realist, Pluralist ve Globalist paradigmaların temel varsayımlarını açıkladığımız için, sadece bu üç paradigmanın dış politika yaklaşımları açıklayacağız.

1.4.1. Realist Paradigma Ve Dış Politika

Realist paradigma, devleti temel ve en önemli aktör olarak alan bu yaklaşım olarak, devletin bir bütün olduğunu ve karar alma noktasında ulusal çıkarını sağlamak için rasyonel davrandığını öne sürmekteydi. (Morgenthau, 1993:4-16) Dış politik kararların nasıl alındığı konusunda Morgenthau, basit bir mantığın olduğunu öne sürer. Ona göre belli koşullar altında belli bir dış politika problemiyle karşı karşıya olan devlet adamının nasıl hareket edeceğinin cevabı, hangi alternatiflerin var olduğu ve bu alternatifler arasından hangisini seçmenin en fazla fayda getireceğine verilecek cevapla aynıdır.(Morgenthau, 1993: 5).

Yine Morgenthau'ya göre, diplomasi barışı koruyacaksa;

1. Dış politika çıkar çerçevesinde tanımlanmalı.
2. Dış politika yeteri ölçüde güçle desteklenmeli.
3. Devletler dış politikalarına başkasının gözüyle de bakmalı.
4. Devletler kendileri için hayati olmayan konularda uzlaşma yanlısı olmalıdır.

Ayrıca, klasik realist teorinin en önemli ismi olan Morgenthau'ya göre:

“Dış politikanın yapısı, icra edilen siyasi hareketlerin ve bunların görünür gelecekteki sonuçlarının analizi yoluyla belirlenebilir. Dış politikanın öz ham

maddesini anlamak için, siyasi gerçekliğe rasyonel bir zeminde yaklaşmalıyız... Kendimizi belirli şartlar altında belirli dış politika problemi ile karşılaşan bir devlet adamı yerine koyarak, kendimize bu belli şartlarda rasyonel alternatiflerin neler olduğunu, rasyonel davranan devlet adamı gibi, sorarak ve sonra bu alternatiflerden devlet adamının hangisini seçeceğini belirlemeliyiz... Devlet adamlarının güç olarak tanımlanan çıkarlar bağlamında düşündüklerini ve hareket ettiklerini varsayıyoruz ve tarih bunu doğrulamaktadır. Bu varsayım, eskiden olduğu gibi, devlet adamlarının geçmişte, şimdi ve gelecekte siyaset sahnesinde attıkları ve atacakları adımları önceden tahmin etmemizi ya da geçmişi değerlendirmemizi sağlar... Güç olarak tanımlanan ulusal çıkar, karar yapıcılara aksiyonda rasyonel disiplin sağlar ve dış politikada şaşırtıcı bir süreklilik yaratır. Amerikan-İngiliz-Rus dış politikasında da durum böyledir. Birbirlerine ardıl olan devlet adamları, farklı motivasyonlara, tercihlere, entelektüel ve moral niteliklere sahip olmalarına rağmen, dış politika kendi içerisinde büyük oranda tutarlıdır... Karar yapıcıların niyetlerini anlamaya çalışmak aldatıcı ve sonuçsuzdur. Devlet-adamının bir dış politika konusundaki niyetini bilmemiz, diğer konulardaki yönelimini tahmin etmemize yardımcı olmaz Karar yapıcıların niyetlerini anlamaya çalışmak aldatıcı ve sonuçsuzdur. Devlet-adamının bir dış politika konusundaki niyetini bilmemiz, diğer konulardaki yönelimini tahmin etmemize yardımcı olmaz. Devlet adamlarının dış politikada iyi niyetli oluşu veya ahlaka uygun kararlar alması başarılı olacakları anlamına gelmez (1978: 4-15).

Morgenthau, siyasi realizmin ahlaki prensipleri ve siyasi idealleri görmezlikten gelmediği ve bunlara kayıtsız kalmadığını belirtiyor. Ancak siyasi realizmin, zaman ve yerin somut şartları altında neyin arzu edilen olduğu ile neyin olası olduğu arasında keskin bir ayrımı yapmayı gerektirdiğini vurguluyor (1978: 6-8). Sadece rasyonel bir dış politikanın, riskleri minimize edip kazanımları maksimize edebileceğini belirten Morgenthau, ancak böyle bir dış politikanın başarısının siyasi gereksinimlerini karşılayacağını ve ihtiyatlı olmanın moral ilkelerine uyum sağlayacağını düşünüyor. Ayrıca ona göre, ihtiyatlı olmak (alternatif politikaların sonuçlarını tartmak) politikada en üst erdemdir. Nasıl ahlak, hareketleri ahlak kurallarına göre yargılıyorsa; siyasi hareketler de, siyasi sonuçlarla yargılanmalıdır (1978: 7-15).

Neo-realizm'e göre ise devletlerin aksiyonları, devletlerin seçimlerini sınırlayan uluslararası sistem tarafından açıklanabilir. Küresel sahnedeki anarşi devletleri

güvenlikle takıntılı hale getirir. Bu durum, güvenlik ikilemine (bir devletin kendi güvenliğini arttırmasının diğerine güvensizlik yaratması) neden olur ve güvenlik sıfır-toplamlı bir oyun olarak görülür. Waltz, devletin iç anarşisini, uluslararası ortamın anarşinden ayırır. Ona göre, devlet içinde, bütün aktörler merkezi otorite veya devlet tarafından kontrol edilebilir, ancak uluslararası sistem merkezi bir otoriten yoksun olduğu için, devletler herşeyin üstünde güvenliklerini sağlama amacıyla hareket etmek zorundadır. İster demokratik olsun ister diktatörlük olsun, bütün devletler kendilerini savunmak için hazır olmak zorundadır (1979).

Waltz'a göre devlet ve sistem arasında karşılıklı etkileşimin olduğu anarşik bir yapıda büyük ve küçük olarak adlandırabilecek iki farklı aktör vardır. Mücadele büyük güçler arasında yaşanırken, küçük güçler genelde taraflardan birinin yanında yer alma politikası izlemektedir (1993: 45).

Waltz, diğer bir açıdan, teorisinin bilimsel olarak devlet aksiyonlarını açıklamaya ve tahmin etmeye çalışmadığını belirtir. Teorisinin sadece, anarşik uluslararası sistemde, spesifik aksiyonlardan ziyade, devletlerarası ilişkileri yöneten genel davranış prensiplerini açıkladığını vurgular (1979: 6-7).

Neo-realizm içerisindeki diğer bir yaklaşım ise 'Ofansif (Offensive) Realizm'dir. Ofansif realizm diğer neo-realistler gibi Morgenthau'nun güvenlik anlaşmazlıklarının nedenini insan doğasında bulan görüşünü reddeder. Ofansif Realizm, Waltz'ın savunmacı (defensive) realizminden farklı olarak, devletlerin, güvenliklerini sağlamak ve hayatta kalmak için, sahip oldukları güç ile yetinmeyecekleri, aksine hegemonya kurmayı ve dünyadaki güç dağılımında paylarını arttırmayı hedeflediklerine inanır (Mearsheimer, 2002: 2-3).

Ofansif realizmin başlıca savunucusu John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (Büyük Güç Politikasının Trajedisi) adlı kitabında "bugün ve yarın için devlet gücünün yeterli olup olmadığını belirlemek zordur. Büyük güçler için hegemonyayı başarmak, güvenliği korumanın en iyi yoludur. Böylece, başka bir büyük gücün ortaya çıkışıyla yok olma riski ortadan kalkmış olur" der (2002: 35).

Ayrıca, Mearsheimer, savunmacı (defensive) realistlerin iddia ettiğinin aksine, bu dünyada statüko diye bir şeyin olmadığını söyler. Ona göre, "eğer büyük bir devlet

diğerleri karşısında güç avantajı sağlamışsa, daha agresif davranması olasıdır çünkü böyle davranma kapasitesine ve saikine sahiptir” (2002: 37). “Devletlerin hayatta kalma hedeflerinin dışında başka hedefleri olsa da, hayatta kalma önceliklidir. Devletler dünya düzeni yaratmak adına işbirliği içinde olabilir ve politik insiyatifler alabilirler ancak bu insiyatifler her zaman başarısız ve kısa ömürlüdür. Çünkü güç, güvenlik ve hayatta kalma arzusu bu girişimleri başarısızlığa götüren gerilimleri yaratır.” (2002: 33-37). Ayrıca, Mearsheimer, liberal demokrasilerin birbirleriyle savaş yapmadığını öne süren “Demokratik Barış Teorisi”nin savlarını ikna edici bulmamaktadır. Buna ek olarak, uluslararası kurumların sistemdeki anarşiyi yatıştırıp, devletlerarasında ortak barış içinde varoluşu üretemeyeceğini düşünmektedir (1994/1995: 5-49).

1950’li yıllarda sistematik ayrı bir disiplin olarak gelişen Dış Politika Analizi Yaklaşımı ise (Gerner, 1995: 17) ulus-devleti ve onun alt birimlerini, uluslararası sisteme bağlayan bir disiplin olarak, realist paradigmanın savlarını üç ana nokta eleştirmektedir. İlk olarak, dış politikaya şekil veren farklı iç aktörlerin arasındaki ilişkilere ve rollere odaklanarak, devletin kara kutusunu açmaktadır. Devleti homojen bir birim olarak görmekten ziyade, dış politikanın devleti oluşturan öğeler arasında nasıl formüle edildiğine ve uygulandığına bakar. İkinci olarak devletin rasyonel bir aktör olduğu savına karşı çıkararak, devletlerin irrasyonel olan dış politika karar ve davranışlarının oldukça fazla olduğunu öne sürer. Üçüncü olarak ise ulusal çıkar kavramının homojen olmadığını belirterek, farklı dış politika gündemlerinin olduğu ve bir çok aktörün rol oynadığı dış politika karar alma sürecinde, tutarlı ve tek bir ulusal çıkar tanımlaması yapılamayacağını vurgulamaktadır (Chan ve Sylvan: 1984: 2-3).

Neo-realism, II. Dünya Savaşından bu yana büyük güçler arasında devam eden barış sürecini; devletlerarasında artan işbirliğini ve kurumların, normların ve iç rejimlerin etkilerini açıklamada yetersiz kaldığı için eleştirilmektedir (Keohane, 1986:1-26). Diğer çoğu neo-realist gibi Waltz da küreselleşmenin devletlere meydan okuyan bir duruş sergilediğini ancak devletlerin yerini başka bir şeyin almadığına inanmaktadır. Çünkü ona göre, hiçbir devlet-dışı aktör devletin yeteneklerini dengeleyememektir. Waltz küreselleşmenin 1990’ların geçici bir modası olduğunu, daha fazlası olsa bile, devletin küresel dönüşüme cevaben kendi işlevlerini genişleteceği iddia etmektedir. Benzer şekilde, Mearsheimer, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme tarafından

devlet sisteminin etkisiz hale geldiğini kabul etmiyor. Ona göre, devlet halen canlı ve iyi halde, bundan öte, devletlerin sayısı artıyor ve ufukta devlete alternatif bir şey görünmüyor (2001: 363-366).

1.4.2. Pluralist Paradigma Ve Dış Politika

Pluralistlere göre, devlet dışı aktörlerin de dâhil olduğu uluslararası arenada realistlerin öngördüğü gibi önemli önemsiz politika ayrımı da yoktur ve askeri bir dış politika aracı olarak önemini yitirmiştir. Küreselleşme olgularının bir araya geldiği yeni yapıya, Keohane ve Nye karmaşık karşılıklı bağımlılık (complex interdependence) adını vermektedirler. Onlara göre, karmaşık karşılıklı bağımlılığın hâkim olduğu bir sistemde dış politikanın hedefi de değişecektir ve realistlerin öngördüğü gibi aktörler böylesi bir sistemde göreceli kazanç (relative gains) politikasını sürdürmekte zorlanacaktır. (Keohane ve J. Nye, 1977: 240-242).

Pluralist paradigma içerisinde bulunan neo-liberalizm teorisine göre, devletlerin dış politikadaki öncelikleri, Realizm'den farklı olarak, diğer devletlerin stratejilerinden bağımsız bir şekilde kendi iç toplumsal çevrelerinden gelen talepler çerçevesinde şekillendiği öne sürülür. Onlara göre realistlerin iddia ettiği gibi, devletlerin sabit ve bütüncül amaçları ve tercihleri yoktur. Bunun aksine devletler, kendi iç toplumlarındaki güçlü çıkar gruplarındaki güçlü çıkar grupları tarafından tanımlanan politikaları takip etmektedirler. Bu politikaların şekli ve yoğunluğu, söz konusu iç toplumlardaki çıkar grupları arasında oluşturulan koalisyonlara ve çevresel şartlara bağlıdır (İnat ve Balcı, 2007: 238-249). Realistler uluslar arası ilişkilere sıfır toplamlı bir oyun olarak bakarken, Pluralistler pozitif toplamlı olarak bakmışlar ve dış politikaların üretilme süreçlerinde devletin içinde de bazı uzlaşmazlıkların ve pazarlıkların söz konusu olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Pluralist paradigmanın beslendiği liberalist felsefe 3 temel görüşte kendini göstermektedir.

Birincisi: Uluslararası ilişkiler aktörleri arasında doğal bir çıkar uyumu olduğunu, devletlerin ekonomik ve siyasi açıdan özgürlüğü esas alan Liberal sisteme sahip olmalarının doğal sonucu olarak dünya barışının sağlanacağını ileri süren Liberal Uluslararası İlişkiler Teorisi.

İkincisi: Barışın doğal bir durum olmadığını, aksine uluslararası hukuk ve kurumlar yoluyla inşa edilmesi gerektiğini savunan İdealizm.

Üçüncüsü: Uluslararası sorunların çözümü için ulus aşırı işbirliğini gerekli gören, uluslararası sistemin aktörleri arasındaki karşılıklı bağımlılığın bu iş birliğini hem kolaylaştıran hem de zorlayan bir gelişme olarak ortaya çıktığına işaret eden ve uluslararası örgütlerin barışın inşasında önemli bir rol üstlenmeler gerektiğinin altını çizen Liberal Kurumsalcılıktır. (İnat ve Balcı, 2007: 251-252).

Dunne'nin belirttiği gibi 1970'lerden sonra bu liberalist üç ana yaklaşım kendilerine yöneltilen eleştiriler karşısında kısmen dönüşüm geçirmiş ve bünyelerine kendilerinden kısmen farklı yaklaşım ve teorileri ekleyerek çeşitlenmiştir (Bkz: Şekil 1).

Bugün neo-liberalist (yapısalcı) ve kurumsalcı yaklaşımlar pluralist paradigma içerisinde iki ana görüş çerçevesini temsil etmektedir. Şimdi bu görüşleri genel olarak tanımlayıp, dış politika karşısındaki duruşlarına bakalım. Ancak şunu belirtmeliyiz ki, Neo-liberalizm ile kurumsalcı yaklaşımın ortak noktaları oldukça fazladır. Bunlardan en belirgin olanı, her iki yaklaşımında küreselleşmeyle birlikte devletle ve/veya toplumlar arasında başta ekonomik olmak üzere artan ilişkilerin güçlü bir karşılıklı (ya da karmaşık) bağımlılığına yol açtığını, bununda işbirliğini zorunlu kıldığını ve teşvik ettiğini kabul etmeleridir (İnat ve Balcı, 2007: 252-254).

Kurumsalcı bakış açısı, artan uluslararası iktisadi bağımlılığın devletleri, çatışmadan ziyade giderek artan işbirliğine yol açan rasyonel öz-çıkarcı (self interest) politikalarını sürdürmeye ve geliştirmeye zorladığını iddia etmektedir. Kurumsalcılar, II. Dünya savaşı sonrası oluşturulan istikrarlı dünya düzeninin, ABD hegemonyası ve ABD ve SSCB arasındaki güç dengesinden ziyade, Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra, uluslararası anlaşmalar, bölgesel entegrasyonlar gibi işbirliği kapasitesindeki gelişmelere bağlı olduğunu öne sürmektedirler (Hoogvelt, 1997: 8).

Neo-liberalistler, neo-realizmin devletlerin bütüncül (unitary) aktörler olduğu yönündeki tezine karşı çıkararak ve bireyler, çıkar gurupları ve karmaşık bir bürokrasi ağından oluşan devletlerin bütüncül davranmalarının mümkün olmadığını ileri sürerler. Neo-liberal teoriye göre ise devletler tek başına bir aktör bile olmazlar, ancak alt

toplumsal gurupların çıkar ve önceliklerini yansıtan birer araç konumundadırlar. Yine aynı şekilde uluslar arası örgütler de devletin davranışlarını etkileme kapasitesine sahiptirler. Neo-liberalizmin ileri sürdüğü perspektiften bakıldığında, devletin uluslar arası politikada bağımsız aktörler olarak yer almadıklarını, sadece alt toplumsal gurupların çıkarlarını dış dünyaya yansıtan birer aygıt oldukları görülmektedir. Bu çerçevede, devlet aygıtının çıkarları ve hareket alanı büyük ölçüde toplumsal aktörler ve onların tercihleri tarafından belirlenmekte, toplumsal aktörlerin öncelikli amacı ise “devletin çıkarı” değil kendi çıkarları olmaktadır (İnat ve Balcı, 2007: 260-262).

Neo-liberalistlere göre, bütüncül aktör olamayan devletin rasyonel davranması da mümkün değildir. Karar vericilerin kişisel özgürlüklerini, toplumsal çıkar guruplarının tercihlerini bürokrasi mekanizmasının uluslararası örgütlerin etkilerini içeren kararların rasyonel olamama ihtimali yüksek olacaktır. Neo-liberal yaklaşımda dış politika, toplumsal aktörlerin tercih ve önceliklerinin dışarıya yansıtılması olarak tanımladığına göre, bir devletin dış politikası analiz edilirken atılması gereken ilk adım, o devletin ülkesi içerisindeki toplumsal aktörlerin kimler olduğunun tespit edilmesidir. İkinci adımda, bu toplumsal aktörlerin dış politikaya etki edecek tercihlerinin neler olduğunun ortaya çıkarılması gerekmektedir. Üçüncü adım ise, tercih ve eğilimleri artık bilinen aktörlerden hangilerinin çıkarlarının devletin dış politikasına yansıtma konusunda daha etkin ve başarılı olduğunun açıklığa kavuşturulması şeklinde ortaya çıkmaktadır (İnat ve Balcı, 2007: 250-286).

Dış politika ile yönetim sistemleri arasındaki bu ilişkide asıl önemli olan yönetim biçimlerinden çok halkın kararlara katılım derecesidir. Buna göre, katılım düzeyinin yüksek olması adaletli paylaşım da toplumun farklı kesimleri arasında uzlaşmaya dayalı bir ilişki doğuracaktır. Demokratik sistemlerde karar verme sürecinin otokratik sistemlere göre daha karmaşık ve uzun süreli olduğunu belirten Neo-liberal teorisyenler, yöneticilerin bu sisteme sahip ülkeleri savaş ve çatışmaya sürükleyebilecek kararları alınmasının zor olduğunu ve bunun da bu tür eğilimlere sahip olan politikacılar karşısında caydırıcı bir işlev üstlendiğini ileri sürmektedir. Neo-liberal teoriye göre demokratik ülkelerin daha barışçı dış politika izlemlerinin ikinci önemli gerekçesi demokrasilerde asıl karar verici olan halkın, ekonomik çıkarlarına zarar verecek ve

beklide içinden ölümüne ya da yaralanmasına sebep olacak olan savaş ve çatışmayı arzu etmeyeceği ve engellemek isteyeceğidir (İnat ve Balcı, 2007: 250-286).

1.4.3. Globalist Paradigma Ve Dış Politika

Askeri ve siyasi gücün arkasında ekonomik faktörler yatmakta olduğunu düşünen Globalistler, dış politikanın ekonomik çıkarların korunması ve kapitalist yapının sürdürülmesinin aracı olarak görmektedirler. Dış politika karar alma sürecinde, büyük kartellerin çıkarları doğrultusunda, siyasi mekanizmanın işlediğini savunmaktadırlar. Kapitalist büyük devletler, uluslar arası politikayı belirledikleri gibi, dış politikalarını ekonomik olarak sömürebilecekleri zayıf ülkelerin üzerinde bağımlılık ilişkisini sürdürme amacıyla tasarlamak ve uygulamaktadırlar (Viotti ve Kauppi, 1993: 24-35).

Globalist paradigmanın en sistematik çalışmasını yapan Wallerstein, “Dünya Sistem Teorisi”nde direkt olarak ve sistematik bir şekilde dış politika ile ilgilenmemesine rağmen; Dünya-Sistem yaklaşımında, dış politikayı çok sayıda devletin olduğu ve tek bir dünya ekonomisinin etkilerinin yaşandığı bir sistemin bütünlüyci bir parçası olarak görmüştür. Ona göre, dış politika devlet içinde (internal) ve devletin dış çevresindeki (external/sistemik) ekonomik ve siyasi faktörlerin karmaşık bir şekilde etkileşim içinde oldukları bir alandır. Dünya –Sistem teorisi sistemin kendisiyle ilgilenmektedir, sisteme ise dünyadaki gücün yeniden organizasyonu ve üretim/varlık yapıları açısından bakmaktadır.

Sistem ile devlet aktörleri arasındaki etkileşimi anlamak dış politikada önemli bir faktördür. Wallerstein dış politika- sistem arasındaki ilişkiyi, kendi içinde mantıksal bir tutarlılıkla sergilemektedir. Ona göre, sosyal sistemin bütün araştırılmadan hiçbir olgu anlaşılabilir. Dünya sistemini oluşturan ve ulus-devlet olarak adlandırılan birimlerden önce, sistemin işleyişi ve gelişimi incelenmelidir (1974: 390). Küresel düzeyde kolektif gerçeklik, ulus-devletlerin içerisindeki sosyolojik, ekonomik ve siyasi olguları belirler. Dünya sistem teorisi, bu bağlamda belli bir zaman dilimindeki farklı toplumlar arasındaki yapısal ilişkileri araştırır (Bergesen, 1980: 6). Ulusların birbirleriyle ve dünya ekonomisiyle nasıl ilişki içerisinde olduğuna bakar.

Bu perspektiften, ekonomi ve politika ayrı olgular olarak algılanmaz. Sosyal bir sistem, ancak hem gücün hem de üretim ve zenginliğin (wealth) nasıl organize edildiği analiz

edilerek anlaşılabilir. Dünya-sistem teorisine göre, devletlerarası sistem birbirileriyle rekabet eden, eşit güçte olmayan devletlerden oluşmaktadır. Bu sistemin kapitalist kurumları devletlerarası sistemin sürdürülmesi veya yeniden düzenlenmesinde merkezi role sahiptir (Chase-Dunn, 1989: 107). Bugün dünya kapitalist sisteminin ve sınırlarının herhangi bir siyasi birimden çok öte olduğunu belirten Wallerstein, devlet gücünün olmadığı bir yerde ancak ekonomik tekellerin rakiplerine üstün gelmek amacıyla gücü kullanacağını iddia eder. Dünya ekonomisinde burjuvazi grupları daha çok pay almak için birbirileriyle mücadele ettiğini ekler.

Devletler dünya ekonomisinin en etkili siyasi organizasyonu ve gücün ifadesidir. Farklı devletlerde farklı burjuvaziler, devlet gücünü kullanarak kendi karlarını arttırmak için piyasayı etkilerler, birbirileriyle yarışarak dünya ekonomisini kendi çıkarları lehine dönüştürmeye çalışırlar. Dünya sistem yaklaşımında devletler birbiriyle örtüşen iki sınıflandırma içindedir. İlki, zayıf-güçlü gibi, devletlerin göreceli gücüne dayalı sınıflandırma; ikincisi ise dünya ekonomisindeki yerini (yani merkez-çevre-yarı çevre) anlatan sınıflandırmadır. (1984:114). Burjuvazi dünya ekonomisinde avantaj sağlamak için, devletin siyasi yapılarının önemini arttırmak ister, böylece dünya ekonomisinde yön veren olmayı amaçlar.

Devletlerin gücü belirli bir süreçte dünya ekonomisinde oynadığı yapısal rol ile açıklanabilir. Güçlü devletler, büyük kaynaklara sahip elitlerin müttefik hale olmasıyla desteklenir çünkü devlet başarılı bir sermaye için yeterli korumayı tedarik eder. Böylece çevreden merkeze sadece ekonomik elitlerle artı değer transfer edilmez, devlet de başrolü oynar (Chase-Dunn, 1989:107).

Yarı çevre devletler, hem merkez benzeri (core-like) hem de çevre benzeri (periphery-like) üretim yapar, yani hem sömüren hem de sömürülendir. Bu bağlamda yarı çevre ülkelerde devlet politikalarını etkilemek, çıkar grupları için hayati önemdedir. Bu yüzden devlet, ekonomik gruplar arasında güç blokları ve koalisyonlar oluşturmakta hâkim ögedir (Chase-Dunn, 1989: 241).

Diğer taraftan en kritik hareketliliğin, merkezdeki hegemonik yükseliş ve düşüşlerin olduğunu iddia eden Wallerstein, merkez olan devletlerin arasındaki ilişkileri düzenleyen bir güç dengesi olduğunu düşünür ve ona göre şimdiye kadar hiçbir devlet

tek başına dünya imparatorluğu kuracak şekilde dünya ekonomisine hâkim olamamıştır. Ona göre, hegemon olmak, üretim, ticari ve finansal alanlarda üstünlük kurmaktır, böyle bir üstünlükle ancak siyasi ve askeri bir avantaj kazanılabilir. Hegemonik güçler serbest ticareti ve açık kapı politikalarını destekler. Daha da öte liberalizmi siyasi alana taşıyarak, bir taraftan şiddet araçlarıyla siyasi değişimi kınarken diğer taraftan liberal parlamenter kurumların ve sivil özgürlüklerin savunucusu olurlar (1984: 41).

Devlet bu dünyanın ekonomik yapısının siyasi ifadesidir. Göreceli güç onun en önemli varlığıdır ve daha az ya da çok sistemde devletin yapısal pozisyonunu belirler. Devlet içinde ve dışındaki farklı gruplar kendi çıkarlarına yarayan uygun şartları yaratmak için devlet gücünü değiştirmek ister. Dünya sistem analizi, devletleri dünya ekonomisinde faaliyet gösteren sınıf güçlerinin ihtiyaçlarını yansıtmak için yaratılmış kurumlar olarak tanımlar (1984: 33).

Proleterya ve Burjuvazi dünya ekonomisinin sınıflarıdır. Bu sınıflar dünya ekonomisinde yaratılır ve onları çıkarları ise onların dünya ekonomisi ile olan kolektif ilişkilerinde belirlenir. Ancak ne zaman burjuvazi dünya pazarında işçi sınıfını ve diğer rakiplerini kendi çıkarları karşısında hissettiğinde, o zaman devlet mekanizmasını yaratmak ve kullanmak en iyi şekilde çıkarına hizmet edecektir. Böylece burjuvazi kendini ulusal burjuvazi olarak tanımlamaya başlayacaktır.

Sınıf bilinci ekonomik bir olgudan ziyade siyasi bir olgudur çünkü dünya ekonomisinde en etkili siyasi yapı devletlerdir. Devletler dünya ekonomisinde üretim ilişkilerinin bütünlüğü bir parçasıdır. Devletler hem pazarı kontrol etmek hem de pazar yaratmak için hareket edebilirler (Chase-Dunn, 1989:120).

Devletler dünya ekonomisinde belli grupların ihtiyaçlarını yükseltmek (promote) için var olmuş olsalar da, hiçbir şekilde kendi yaratıcılarının kuklası değildirler. Devlet, bir kez yaratıldığında, her sosyal organizasyon gibi kendi yaşamına sahip olur ve belli bir özerklik kazanır. Bu anlamda, çeşitli gruplar farklı ve yarışan amaçlarla onu kullanır bütün sosyal organizasyonlar gibi, devlet, yaratıcılarının çıkarlarından bağımsız ve devleti güçlendirmekte çıkarı olan bürokrasi / devlet yöneticileri gibi sürekli bir kadroyu üretir. (1974: 402; 1984: 30-31)

Wallerstein'in teorisi, bütün siyasi süreçleri ve yapıları sadece hâkim sınıf çıkarlarına

ve ekonomik şartlara dayalı olarak açıklaması ve de devleti siyasi bir aktörden ziyade ekonomik bir aktör gibi görmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Zolberg, 1981: 253-281).

Wallerstein'in dünya-sistemi teorisi, dış politika analizine katkısı bağlamında değerlendirildiğinde, devletleri merkez- çevre ve yarı çevre olarak sınıflandırması ve bu bağlamda aynı kategoride bulunan devletlerin benzer karakteristik özelliklere sahip olarak benzer davranışlarda bulunacağını öngörmesi önemlidir. Diğer taraftan hegemon güçlerin yükselişini ve düşüşünü, ekonomik genişleme (expansion) ve ekonomik daralma (contraction) periyotlarına bağlaması ve de hegemon güçlerin bu periyotlarda benzer davranışlar sergilediklerini varsayması ise dış politika analizinde göz önünde tutulabilecek bir fikirdir.

“Küreselleşme süreci, hem bu süreci anlamak ve arkasındaki temel etkenleri çözümlmek, hem de yarattığı yenilikler ve sorunlar karşısında tavır almak gibi zorunluluklar nedeniyle, birçok açıdan tartışılması gereken bir alan olarak karşımızda dur[maktadır]” (Koray, 2000). Artık dünya, devletlerin tekel olduğu bir sistem veya düzen olmaktan çıkmıştır. Devlet merkezli bir dünya ve siyasi algılamayı ifade eden “Uluslararası İlişkiler” tanımlaması bile yaşadığımız süreci tanımlamaya yeterli olamamaktadır (Gözen, 2004: xi-xii). Temel paradigmalardan eşliğinde, küreselleşmenin dinamiklerini ile birlikte, klasik dış politika anlayışını anlattığımız bu bölüm sonrasında; “Küreselleşmenin Dış politika Şekillenmesine Etkilerini” incelemek, tündengelimci bir mantıksal tutarlılık olacak ve bu bağlamda küreselleşmenin dinamikleri karşısında “Türk Dış Politikası”nı daha iyi anlamak adına makul bir zemin yaratacaktır.

BÖLÜM 2: KÜRESELLEŞMENİN DIŞ POLİTİKA ŞEKİLLENMESİNE ETKİLERİ

Küreselleşmenin, hayatın her alanını yeniden biçimlendirdiği bir dönemde, ulusların dış politikaları da şekil almakta ve dönüşüme uğramaktadır. Dış politikanın uygulama alanı olan diplomasi de uygulama biçimi ve içeriğine yönelik bir dönüşüm sürecine girmiştir. İçinde bulunduğumuz süreçte, uluslararası sistemin halen temel aktörleri olan ulus-devletler, sistemdeki diğer aktörler gibi, hem bu süreçten etkilenmekte hem de bu sürecin önemli bir parçası olarak, sistemin bütününe etkilemektedir. Küreselleşmenin dış politika anlayışına ne tür yansımaları olmuştur? Kavramsal olarak çok boyutlu ve aktörlü bir dönüşüm sürecini ifade eden küreselleşme, dış politikaya nasıl bir şekil vermektedir? İşte bu bölümde bu soruları cevaplamaya çalışacağız.

2.1. Hard Politika Karşısında Soft Politikanın Yükselişi

Küreselleşme sürecinde, iletişim teknolojisinin sunduğu imkânların hayatımızın her alanına girmesi ve toplumsal ilişkilerimizi yeniden tanımlaması sonucu, gücün de farklı bir boyutu göz önüne gelmiştir. Bu ön plana çıkan yeni boyut “Yumuşak Güç” (Soft Power)’tür.

Yumuşak güç, bir ülkenin dış politikada sert güç (Hard Power) kullanmaktan çok, çekim gücüyle hedeflerine ulaşmasını tanımlamaktadır. Ülkenin yumuşak gücünü sağlayan şey ise o ülkenin kültürü, ideolojisi ve politik fikirlerinin çekiciliğidir.

Bu kavram, ilk kez Joseph S. Nye’in 1990 yılında yayımladığı “Bound to Lead: The Changing Nature of American Power” adlı kitabında kullanılmıştır. Nye, yumuşak gücü ABD bağlamında ele aldığı bu kitabında, ABD’nin askeri ve ekonomik gücünün yanı sıra bir ince güç sahibi olarak da avantajlar taşıdığını ve güçlü olduğunu ileri sürmüştür. Yine Joseph S. Nye’in 2004 yılında çıkan “Soft Power, The Means to Success In World Politics” adlı kitabında yumuşak güç kavramı daha ayrıntılı ve güncel örneklerle ele alınmıştır (Kasım, 2004).

Nye’a göre Yumuşak Güç, ‘istediğiniz bir şeyi, kaba güç kullanarak değil, başkalarının sizin hedeflerinizi kabul etmesini sağlayarak elde etmenizdir. Bu, karşı tarafı inandırıcı

argümanlar ve rasyonel politikalarla ikna etmekle mümkündür. Burada inandırıcılık ve ikna kabiliyeti temel güç unsurlarıdır.” (Kasım, 2004).

Dış politika bağlamında ise Yumuşak Güç (Soft Power), güç kullanmaktan çok çekim gücüyle bir ülkenin istediğini almasıdır. Yumuşak Güç bir ülkenin kültürü ve politik fikirlerinin çekiciliğini dış politikasına yansıtılma başarısıdır. Eğer diğer ülkeler sizin politikalarınızı meşru görüyorsa yumuşak gücünüz fazladır. Yumuşak Güç bir ülkenin kendi istediği şeyi başkalarının da istemesini sağlamaya yarayan güçtür. Bir ülke kendi amaçlarının ve değerlerinin başka ülkeler tarafından benimsenmesini sağlayabilirse askeri güç ve ekonomik gücünün ağırlıkta olduğu Sert Gücünü (Hard Power) daha az kullanmak zorunda kalır.

Nye`a göre Yumuşak Güç, hedeflenen şeyi, kaba güç kullanarak değil, başkalarının sizin hedeflerinizi kabul etmesini sağlayarak elde etmektir. Bu, karşı tarafı inandırıcı argümanlar ve rasyonel politikalarla ikna ederek mümkündür. Burada inandırıcılık ve ikna kabiliyeti temel güç unsurlarıdır. Yumuşak Güç tabirini, Amerika`nın dış politika alternatiflerini anlamak ve anlatmak için kullanan Nye, Amerika`nın inandırıcılık, ikna kabiliyeti ve cazibesini kaybettiğini, bunun maliyetinin ise hiçbir ekonomik göstergıyla ölçülemeyeceğini düşünüyor. Ona göre Amerika`nın Soğuk Savaş dönemindeki başarısını devam ettirebilmesi, Afganistan ve Irak gibi yeni ülkeleri işgal etmesine değil, kaybettiği İnce [Yumuşak] Gücünü yeniden kazanmasına bağlıdır. (Kasım, 2004).

Burada dikkatimizi çeken nokta Yumuşak Güç tabirinin amaçsal olarak, askeri veya zorlamaya dayanan yöntemlere dayanmasa da, ulusal-çıkara hizmet etmesidir. Ulusal çıkarları nasıl koruyabiliriz düşüncesiyle ön plana çıkmıştır. Bu durum, küreselleşme bağlamında düşünüldüğünde, ulus-devlet çıkarlarını korumak yeni bir arayış ve yönetime yönelik içinde olduğunu göstermektedir.

2.2. Dış Politika Yapım Sürecinde Artan Aktör Sayısı

Küresel dinamiklerin uluslararası sistemi belirlemeye başladığı günümüzde, ulus-devletin uluslar arası alanda tek başına yönlendirici ve uygulayıcı aktör konumunu kaybetmesi, dış politika ve diplomasi uygulamalarına yansıyan bir başka faktördür.

İhsan Dağı'ya göre, demokrasileşme talepleri ile beraber, günümüz dış politika yapımında dar ve elitist bir kadro etkisini yitirmeye başlamış; küreselleşme süreci sivil toplum kuruluşlarının medyanın baskı gruplarının ve kamuoyunun dış politikada ağırlığını arttırmıştır. İletişimdeki küresel özgürleşme, çoğulcu bir söyleme ve temsile imkân tanımıştır. Bu nedenle günümüz dış politika ve diplomasi uygulamalarında kamuoyu ve kamuoyu algıları giderek etkileyici bir rol almakta ve bu durum yalnızca dış politika yapımını değil diplomaside izlenen yöntemleri de etkilemektedir (soft power gibi). Ayrıca hükümetler artık sadece kendi kamuoylarını değil diğer ülkelerinde kamuoyunu etkilemeye dış politika uygulamasını ulusal ve uluslararası alanda meşrulaştırmaya dikkat etmektedirler (2007: 309-353).

Binien, Freund ve Rittberger, dış politikanın şekillenmesinde etkili olan toplumsal aktörleri genel olarak ikiye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi siyasi ve idari aktörler, ikicisi ise sivil aktörlerdir. Sivil aktörler de kendi içerilerinde şirketler, ekonomik çıkar grupları ve sosyal-siyasi çıkar grupları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. (İnat ve Balcı: 2007: 249). Neo-liberalizmin, bütün bu toplumsal aktörler konusunda yaptığı tespit, öncelikle bütün aktörlerin temel amacının “varlığını devam ettirme” olduğudur. Bu bağlamda, bütün aktörler varlıklarını devam ettirmek için “finansal imkanlar” ve “karar verme yetkileri” olarak tanımlanan iki temel araca ihtiyaç duymalarıdır. (İnat ve Balcı: 2007: 250)

Bienen ve diğerlerinden alıntı yaparak, dış politikayı etkileyen toplumsal aktörleri sınıflandıran İnat ve Balcı, diğer sayfadaki tabloda “Toplumsal Aktörlerin Çıkar ve Önceliklerini “ özetle aktarmaktadırlar (2007: 251).

Tablo 3. Toplumsal Aktörlerin Çıkar ve Öncelikleri

Toplumsal Aktörler	Temel Çıkarlar	Spesifik Amaçlar	Dış Politik Öncelikler
Siyasi aktörler	Yetkilerini genişletmek Finansal İmkanlarını iyileştirmek	Tekrar seçilme şansını garantilemek Uluslararası örgütler karşısında yetkilerini güçlendirmek	Seçmen tabanının beklentilerini karşılamak Karar yetkilerini uluslararası örgütlere aktarmamak
İdari aktörler	yetkilerini genişletmek finansal imkanları iyileştirmek	Uluslararası örgütler karşısında karar yetkisini güçlendirmek siyasi aktörlerin politikalarındayürütme organı olarak önem kazanmak	Karar yetkilerini Uluslararası örgütlere aktarmamak Organizasyonel amacını (görevini) yerine getirmek
Şirketler	Finansal imkânları iyileştirmek	Şirket kazancının maksimizasyonu	Rekabet yeteneği çerçevesinde en iyi finansal kazanç şansını getirecek hareket tarzı
Ekonomik çıkar grupları	Finansal imkânları iyileştirmek	Üye aidatlarının Maksimizasyonu	Üyelerin Finansal kazanç şanslarının Maksimizasyonu Yetkilerini genişletmek
Sosyal ve siyasi Çıkar grupları	Finansal imkânları iyileştirmek	Üyelerin ve diğer toplumsal aktörlerin finansal desteklerinin maksimizasyonu	Organizasyonel amaca uygun kazanımlar maksimizasyonu Yetkilerini genişletmek

Kaynak: İNAT, Kemal ve Ali BALCI (2007).

Devletlerin geleneksel işlevi olarak dış politikada farklı toplumsal kesimlerin artan oranda ilgi göstermeleri ilk bakışta devletlerin geleneksel alanlarından yeni aktörlerin 'rol çalması' olarak algılanacağını belirten Özcan, “ *oysa dış politika konusunda yeni kanalların açılması, devletlerin yeni nüfuz damarlarına kavuşmasını da beraberinde getirmektedir. Devletlerin yeni kanallar kullanma olanağına kavuşması iç-dış politika ayrımını daha da belirsizleştirmektedir*” demektedir (2006: 9).

Sivil toplum örgütlerinin, küreselleşme ile beraber edindiği yeni yapı ve kimlikle dış

politikaya karşı gösterdikleri ilgiye ve bu alanda geliştirdikleri kapasiteye dikkat çeken Doğan ve Mazlum'un belirttiği gibi: “ uluslararası ilişkilerin doğası son 30 yıldır büyük bir değişim geçirmektedir. Soğuk Savaş'ın sonu ermesiyle...dünya politikası bir yeniden yapılanma sürecindedir. Ancak, bu sistemin nasıl kurgulanacağı, güç ilişkilerinin nasıl oluşacağı konusunda belirsizlikler sürmektedir.” Karmaşık bir yapıya bürünen yeni dönemde, “kökenleri ve sonuçları açısından yerellik ve küreselliği bir arada barındıran... yeni sorunlar, dünya siyasetini yerel ve uluslararası olanın kesiştiği yeni bir düzleme taşıırken, yeni aktörlere de dünya siyasetinde yer açmıştır.” (2006: 11-12).

Ekonomik, toplumsal ve siyasal alandaki liberalleşme ve demokratikleşmenin dış politika üzerinde izdüşümlerinin olduğunu ifade eden Rubin ise “devletin büyük oranda otonom davranarak, belirli politika ve yapıları üstten empoze ettiği eski sistem[in], yerini çıkar grupları ve siyasi çoğulculuğun geliştiği, dış politikayı şekillendiren ve etkileyen farklı güçlerin ortaya çık[tığı] yeni bir dış politika iklimine bırak[tığını] söylemektedir (2002: 379).

Sivil toplum kuruluşlarının dış politikaya katılma biçimlerini, güttükleri hedef ve izledikleri stratejiler bağlamında sınıflandıran Doğan ve Mazlum'a göre 5 temel yolla STK'ların dış politika sürecine müdahil olduğunu aktarmaktadırlar. Özetle:

- 1- Devletin şekillendirip kontrol ettiği dış politikadan memnun olmayan gruplar, devletle yarışmacı bir şekilde dış politika alanlarına eğilerek, devlet tarafından sürdürülen dış politikaları değiştirmeye/etkilemeye çalışarak
- 2- Devlet tarafından boş bırakılan ve ya Dışişleri Bakanlığı bürokrasinin ilgilenmediği ya da az önem verdiği alanlara yönelerek, sözkonusu alanları dış politika konusu haline getirmeye çalışarak
- 3- Siyasal karar alıcılarla devamlı ve doğrudan işbirliği yapmak suretiyle, karar alıcıların önemli gördükleri konularda onları desteklemeleri ve bu destek karşılığında düzenli bir danışılma vasıtası olarak
- 4- Doğrudan dış politikanın yöneldiği dış odağa hitap ederek, yani resmi dış politikanın ve organlarının etki edemediği yabancı STK'lar, uluslararası kuruluşlar ve hatta hükümetleri doğrudan etkilemeye çalışarak

- 5- Uluslararası örgütlerle birlikte çalışıp, hem ulusal hükümetler hem de uluslar arası kurumlar üzerinde etki yaratmaya çalışarak dış politika sürecince katılırlar (2006: 15-16).

Dağı'ya göre ise, devletlerin özellikle ekonomi konusunda teknik/uzman kadroya ihtiyaç duyulması ekonomi diplomasisini ve bu diplomasiyi yürüten aktörleri farklılaştırmaktadır. Ekonomi alanında ikili diplomasi yetersiz kalmakta hükümet temsilcilerinin yanı sıra Dünya Bankası, IMF gibi uzmanlaşmış örgütlere ve o birimlerde çalışan teknik uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır (2007:312).

Dış politika yapım sürecinde artan aktör sayısını, Türk Dış Politikası bağlamında değerlendirirsek, çok fazla sayıda örnekle karşılaşmaya başladığımızı söyleyebilir. Birkaç somut örneği şöyle sıralayabiliriz: TUSİAD'ın Mart 2003 Tezkere Krizi ve sonrasında hükümetin kararlarını etkilemek adına yazılı ve görsel basında verdiği beyanatlar (Hürriyet, 26.03.2003; Radikal, 02.04.2003; Akşam, 20.09.2003;) Türk-Ermenistan İş Konseyinin ilişkilerin geliştirilmesi için yaptığı politik etki, TOBB'un Avrupa Birliği katılım sürecinde oynadığı rol, DEİK şemsiyesi altında toplanan iş konseylerinin dış ekonomik ilişkilerde etkili aktörler haline gelmesi, Kuzey Kafkas haklarını temsil eden diasporanın etkinliği, Göçmen Derneklerinin Balkan politikalarındaki etkileri, ISO- ITO- TIM gibi meslek kuruluşlarının dış ticaret ve ekonomi politikalarındaki baskı unsuru olarak beyanatları, SAM ve ASAM gibi dış politika kuruluşlarının yaptığı çalışmalarla dış politika konularında kamuoyu oluşturma aktiviteleri gibi bir çok örnek verilebilir.

2.3. Dış Politika Alanının Çeşitlenmesi Ve Çok Boyutlu Hale Gelişi

İnsan hakları; iklim değişiklikleri, ozon tabakasındaki incelme gibi küresel ekolojik sorunlar; etnik kimliklerin ve dolayısıyla etnik kimlik siyasetinin yükselişi; uluslar arası göç; küresel salgın hastalıklar; uluslararası ticaret ve diğerlerine göre daha az vurgulansa da yoksullukla ilgili sorunlar dünya politikalarında ön sıralara çıkmıştır. Hiçbir devletin tek başına üstesinden gelemeyeceği bu sorunlar, uluslararası alanda çatışma yerine işbirliği ve karşılıklı bağımlılık ilkeleri doğrultusunda devletlerin dış politikalarında önemli yer edinmeye başlamıştır (Doğan ve Mazlum, 2006: 12).

Devletin resmi organlarının yanısıra, çeşitli sivil toplum örgütleri, hükümet dışı

organizasyonlar, iş çevreleri gibi genelde kendi çıkar ve beklentilerini gerçekleştirmek adına hareket eden yeni aktörlerle beraber, dış politika sürecinin çok aktörlü bir yapıya büründüğünü belirtmiştik. Ancak bundan öte, “kökenleri ve sonuçları açısından yerellik ve küreselliği bir arada barındıran yeni sorunlar” dış politika yapımını daha da karmaşık bir hale getirmiştir (Doğan ve Mazlum, 2006: 13).

Küreselleşen dünyada, terörizm küresel bir boyut kazanırken, uluslararası hukuk ulus-devlet dışındaki aktörleri de kapsamı içerisine almak zorunda kalmıştır (örneğin El Kaide terör örgütü). Ulus-devletin dış politikalarında, insan hakları ve uluslararası ceza hukuku uygulamaları konusunda uluslararası işbirliği ihtiyacı zorunlu hale gelişmiştir. Ulusal güvenlik kavramı küresel bir boyut kazanmış, yeni küresel güvenlik yapısı içerisinde zayıf devletlerin içlerinde yaşadıkları çatışmalar, fandumantalist hareketler artmıştır. Terör örgütleri, kitle imha silahlarının yayılması gibi tehditler ise her ülke için ulusal güvenlik problemi haline gelmiştir. Diğer taraftan küresel yoksulluk, doğal kaynakların korunması ve kullanılması ile ilgili problemler ivme kazanmıştır. Endüstrileşmeyle beraber artan çevresel tehditler, iklim değişiklikleri ve doğal afetler, güvenli olarak enerji kaynaklarına ulaşma ihtiyacı, salgın hastalıklar, yasadışı göç başta olmak üzere bütün bu problemler az ya da çok ulus-devletin dış politikalarına yansımaları olmuştur. Özellikle ulus-devletin coğrafi konumuna bağlı olarak, sadece ülkelerin dış politika konuları arasına katılmamış, bunun ötesinde dış politika karar sürecini neredeyse karşılaşılan her sorun için çok boyutlu hale getirmiştir. (Ministry of Foreign Affairs of Denmark: 2006)

Bu haliyle artık dış politika alanı, Ersanlı'nın belirttiği gibi “dünyadaki siyasi ilişkileri bütünlükçü bir biçimde anlamayı, kavramayı ve tahlil etmeyi gerektirmektedir.” (2006: 25).

Diğer taraftan, küreselleşme ile beraber, dış politikanın en önemli aracı olan *diplomasi*, biçimi ve içeriğine yönelik büyük bir değişime uğramıştır. Bu bağlamda diplomasi geleneksel askeri güce vurgunun ötesinde ekonomik konuları ve onun sosyal yansımalarını ele alan, demokrasi ve insan hakları sorunlarını dillendiren ve elitist yapıdan kamuoyuna açılan bir boyuta taşınmıştır. Diplomasi, geçmişten günümüze öz itibarıyla aynı kalsa da “küreselleşme” olgusu diplomasi uygulama pratiğinde ve kapsama alanında dönemde ulus-devlet sayısındaki hızlı artış iletişim ve ulaşım

teknolojisinin küreselleşme olgusu üzerindeki etkileri küreselleşme ile birlikte devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın paylaşılması, uluslararası örgütlerin sayısal olarak artışı ve faaliyet alanlarının genişlemesi günümüz diplomasisini etkileyen başlıca dinamikler olmuştur.

2.4. İç ve Dış Politika Ayrımının Önemli Ölçüde Aşınması

Demokratikleşme ölçüsünde siyasal katılımların çoğalması, çıkar ve baskı gruplarının kamuoyunu da yanına alarak karar verenlere etkide bulunması sonucu iç ve dış politikayı birbirinden tamamen ayırmak son derece zorlaşmıştır. Devletlerarasındaki bütünleşme, işbirliği ve organizasyonlar arttıkça bir devletin dış politikası başka bir devletin iç politikası olabilmektedir.

Küreselleşme ile kamuoyu dış politikayı etkileyen bir diğer dış faktör haline geldiği için; bir dış politika meselesinin kamuoyuna mal edilmesi ve desteğinin sağlanması, dışarıda kabul görme, etkili olma imkânını arttırmıştır. Bu da şüphesiz anlatmaya, toplumun bilinçlenmesine ve milli davalar arasında mobilize olmasına bağlıdır. İç politikada yaşanan bir sorun çok kısa sürede, ülkelerin dış politikalarını etkileyecek şekilde dünya kamuoyuna sunulabilmekte, karar-vericileri tahmin edemeyecekleri şartlarla karşı karşıya bırakmaktadır (Dağı, 2007: 309-353).

2.5. Ekonomik Faktörlerin Dış Politika Karar Alma Sürecindeki Artan Etkisi

Bir devletin dış politikasının en temel amaçlarından biri, ulusal refahı korumak ve geliştirmektir. Çağımızda ulusal ekonomilerin artan karşılıklı bağımlılıkları, ulus-devletleri ekonomik konularda çok daha hassas davranmaya itmektedir.

Günümüzde, uluslararası şirketlerin, ulus devletlerin koruyuculuğu altında daha büyük pazarlar ve ekonomik faaliyet sahaları yaratma çabaları bakımından kritik bir eşiğe geldikleri söylenebilir. Hızlı küreselleşme süreci içinde, ulusal bağımlılığını yitirmeye başlayan sermaye, “*ekonomik avantajlar nerede bulunuyorsa oraya yerleşir duruma gelmiştir*”. Uluslararası şirketler, giderek, belirli bir ulus devlette yerleşik çokuluslu şirketlerden, hiç bir devlete bağlılık duymayan ulusötesi şirketlere dönüşmektedirler. Küreselleşme ile uluslararası sermayenin çıkarları ile ulus devletlerin politikaları ile çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmanın yanı sıra, ulus devletler, kendi ülkelerinde yerleşik

uluslararası ekonomik güçlerin çıkarlarını savunma olanakları bakımından her geçen gün dezavantajlı konuma düşmektedir. Diğer taraftan, şirketler ulusal ve uluslararası karar alma süreçlerinde, ekonomik politikaların egemen piyasa mantığı çerçevesinde oluşturulması ve bu mantığın esas alınmasına yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması konusunda bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmışlardır (Altınkaş, 2005).

Ekonomideki liberalleşme programları ve bu programların uygulamaları dış politikanın bu amaca hizmet edecek biçimde yeniden örgütlenmesine ve ekonomik/ticari diplomasi uygulamalarının öne çıkmasına yol açmıştır. Dış politikanın dış ticaret politikasıyla iç içe geçtiği bu süreçte kaçınılmaz olarak iş dünyası da önemli bir dış politika aktörü haline gelmiştir (Doğan ve Mazlum, 2006:13).

Ekonomik faktörler, dış politikaya yön veren yeni iç siyasi yapılanmalar da beraberinde getirmiştir. Örneğin, ülkemizde 19 Şubat krizi sonrasında, IMF'nin teşviki ile uygulamaya konulan yapısal reformlar, bu amaçla geçirilen yasalarla oluşturulan piyasa düzenleyici "üst kurullar" ve Merkez Bankasını siyasal etkilerden arındırmaya yönelik yasal düzenlemeler buna örnek olarak verilebilir. Piyasa mantığını egemen kılmaya yönelik benzeri düzenlemeler, sadece Türkiye gibi IMF ve Dünya Bankası'nın programlarını uygulayarak küresel ekonomiye entegre olmaya çalışan gelişmekte olan ülkelerde değil, küresel rekabet gücünü korumaya ya da artırmaya çalışan sanayileşmiş ülkelerde de görülmektedir (Özbank ve Sosay, 2001:1).

2.6. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Ve Değişen Güvenlik Algulamaları

Günümüzde ulus-devletin, milli sınırlar içindeki yönetim ve yapılanması değişime uğramaktadır. Bu çerçevede, devlet ulus altı ve uluslar üstü birimlerle ortak hareket etmekte ve işbirliğine gitmektedir. Ulus-devlet yapısı teknolojik ilerlemeler, küresel pazarın oluşması, küresel vatandaşlık hakları ve devlet vatandaş ilişkisinde değişime zorlanmaktadır. Dolayısıyla devlet, sadece biçim açısından değil, sorumlu tutulduğu insan hakları konusunda olduğu gibi, fonksiyon olarak da değişmektedir. Bu açıdan devletin egemenliği ve rolü, kısmen uluslararası düzen tarafından belirlenmektedir. Böylece devletin amaçları ve uygulamaları, yalnızca ulusal sınırlarının veya çıkarlarının korunmasıyla sınırlı olmaktan çıkarak, daha büyük ve kapsayıcı bir sisteme bağlı hale

gelmiştir. Bu nedenle devlet, giderek dışa açılmakta, ulusal sınırlar da akışkan, esnek bir nitelik kazanmaktadır (Karabağ, 2002).

Çağdaş diplomasinin gündeminde yer alan kompleks konular, ekonomi, tarım, çevre, silahsızlanma, asit yağmuru gibi çeşitli konularda teknik uzmanların diplomatik aktivitelerin içinde yer alması zorunlu kılınmaktadır.

“Yeni dünya düzeni”nin bu gerçekleri, gelişmiş ülkelerin güvenlikleri açısından stratejik çevre ve konumlarının köklü şekillerde değiştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu da, konvansiyonel caydırıcılık veya güç kullanma gibi kavramların stratejik bir düşünce şekli olarak oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, silah ve ekipman kapasiteleri ve bunların kullanıma hazır olması ile stratejik koşullara uygunluğu da değerlendirme konusu olmaktadır. Yani artık güçlü olmak isteyen ülkeler, çevrelerindeki tehdit potansiyelini sık sık değerlendirerek uygun önlemler alıp, değişiklikler yapma durumundadırlar. İki kutuplu dünya koşulunun sona ermesiyle, yeni düzen “Gücü olan başının çaresine baksın.” gibi bir yaklaşımı geçerli kılmakta ve buna göz yummaktadır. Bu nedenle orduların değeri, soğuk savaş dönemindekinden farklı bir boyutta ortaya çıkmaktadır. Özellikle terör tehdidinin arttığı günümüzde, teknolojik açıdan çok sofistike ve hareket kabiliyetine sahip orduları yönlendirecek bir siyasi irade ve milli dış politikanın yokluğunda güçlü orduların da ulusal çıkarlara yararı olamayacağı açıktır.

2.7. Bölgesel Entegrasyonların Oluşumu

Dünyada bir taraftan globalleşme yönünde gelişmeler olurken, öte yandan ilk bakışta globalleşme ile tezat oluşturan Bölgeselleşme akımı yaygınlık kazanmaktadır. Dünyada çeşitli ülkeler başta iktisadi alanda olmak üzere çeşitli alanlarda birbirleriyle ittifak yapma eğilimleri içerisine girmektedirler. Sosyalizmin çöküşü ile birlikte askeri alanda ittifak konusu daha farklı bir boyut kazanmış durumdadır. Ekonomik alanda ise ülkeler arasında bölgesel entegrasyon hareketleri her geçen gün daha önem kazanmaktadır. Bugün üç ayrı kıtada bölgesel ticaret blokları oluşmaktadır. Avrupa kıtasında, Avrupa Birliği; Amerika kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya kıtasında ise Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) bölgesel ekonomik entegrasyonlarına örnek oluşturmaktadırlar. Bir taraftan dünyada globalleşme ile ticari

sınırlar kalkarken diğerk taraftan bölgeselleşme ile dünya coğrafyasında “kutuplaşma” (Polarization) oluşmaktadır.

Dünyadaki değışim trendini gözlemlediğimizde globalleşme (globalization) ile birlikte dikkati çeken bir diğerk olgunun Yerelleşme (Localization) olduğunu görüyoruz. İngilizce Globalleşme ve Yerelleşme kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş “Glokalleşme” (Glocalization) kavramı son zamanlarda yaygın olarak benimsenen ve kullanılan kavramlardan birisi. Glokalleşme, kısaca “uluslararası ilişkilerde global gerçeklerden hareket ederek global düşünmeyi, otarşizm yerine dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi; ülke içinde ise merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi” ifade ediyor. Yerelleşmenin siyasal gücün tek elde toplanmasını önleyeceği ve böylece yerel demokrasiyi güçlendireceğı ifade edilmektedir (Özkıvrak ve Dileyici: 2002:14).

BÖLÜM 3: TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

3.1. Türk Dış Politikası : Genel Görünüm

Milli Mücadele döneminde bizzat Atatürk tarafından yönlendirilen Türk dış politikası yeni ve milli bir devlet kurma çabası ile birlikte, bir anlamda Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş diplomasisini oluşturmuştur. Türkiye, 1923'ten sonra ağırlıklı olarak iç politikada yeni modern bir millet-devlet oluşturma ve oluşturulan bu yeni kimliği uluslar arası alanda kabul ettirmeye çalışırken, dış politikada tüm gelişmelerle ilgilenmekle beraber, esas olarak Lozan'da halledilmeyen sorunların çözümü ile uğraşmıştır. Bunlar İngiltere'yle Musul, Fransa'yla borçlar ve Suriye ile Hatay sınırı, Yunanistan'la ahali mübadelesi ve genel olarak Boğazlar sorunu olmuştur (Gönlübol ve diğ., 1996: 59-84).

Kuruluşundan itibaren bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan Türkiye'nin, dış politikasına yön veren en önemli faktörlerden biri *güvenlik endişesi* olmuştur (Ülman, 1968, 244-245). 1923-30 yılları arasında Lozan'da çözülemeyen sorunlarını halleden Türkiye, Batı ülkeleri ile sağlıklı ilişkiler kurma yolunu tutmuştur. Türkiye'nin medeni dünyada gerçek yerini alabilmesi için çağdaşlaşmanın şart olduğuna inan Atatürk, gerçekleştirdiği radikal inkılâplarla Türkiye'yi yapı itibariyle Batıya yaklaştırmıştır. İç politikada başlayan bu radikal değişikliklere paralel olarak Türkiye'nin dış politikasını da *Batıya yönelmiştir*. Bu temel yöneliş Türk dış politikasının günümüze kadar hiç değişmeden süren temel çizgisi olmuştur. (Ülman ve Sander, 1972: 2-4; Sarınoy, 2000)

1930'lu yıllarla beraber Batı ile ilişkilerini normalleştirmeye başlayan Türkiye, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girerek aktif bir şekilde uluslararası işbirliğine katılmaya başlamıştır. Ancak, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği statükoyu korumak isteyen anti-revizyonist devletler ile bu yapıyı değiştirmek isteyen revizyonist devletler arasında gittikçe artan kutuplaşma ise (Armaoğlu, 1987: 229-262) bu dönemde Türkiye'yi kendi güvenliğini ön planda tutan bölgesel ittifaklara yönelmiştir. Türkiye, Balkan ve Sadabat Paktlarının kuruluşuna öncülük etmiştir. Ayrıca uluslararası hukuk kuralları

çerçevesinde barışçı yollarla Boğazlar sorununu kendi lehinde bir çözüme kavuşturmuştur. (Soysal, 1983: 454-587)

1930'lu yılların ikinci yarısından sonra, bölgede ortaya çıkan İtalyan tehlikesi karşısında Batı ülkeleri ile işbirliğine girişen Türkiye, Milli Mücadele yıllarından itibaren dış politikasının temel unsuru olan Sovyetler Birliği ile ilişkilerini bozmak istememiştir. Jeopolitik konumu gereği **Batı ülkeleri ve Sovyetler Birliği arasında hassas bir denge** kurmaya çalışmıştır. **Ülkenin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve güvenliğini** herşeyin üstünde tutan, Atatürk'ün yönlendirdiği bu politika sayesinde Türkiye, uluslararası bunalımların arttığı, İkinci Dünya Savaşının eşliğinde, uluslar arası hukuk kuralları çerçevesinde iyi bir zamanlama ile barışçı yollarla Boğazlardan sonra Hatay sorununu da kendi lehine bir çözüme kavuşturmuştur (Sarınay, 2000).

Türkiye İkinci Dünya Savaşında coğrafi konumunun önemi dolayısıyla Müttefik ve Mihver devletlerinin kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla yoğun baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Savaşan tarafların bu baskıları karşısında -İngiltere ve Fransa ile İttifakına rağmen- Türkiye'nin politikası; ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek amacıyla savaşın dışında kalmak ve **büyük devletlerarasında bir denge unsuru olma politikasını** yürüterek saldırılardan korunmak olmuştur (Sarınay, 2000).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin dış politikasına egemen olan ve ona istikamet veren esas unsur ise **Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki toprak ve Boğazlardan üs isteklerine dayanan baskıları** olmuştur.(Erkin, 1968: 246-248)

Sovyetlerin ülke bütünlüğünü ve bağımsızlığını tehdit eden talepleri karşısında, hem savaş sonrası yalnızlığı hem de Sovyet tehdidini üstünden atmak isteyen Türkiye, Kore Savaşı'ndan sonra Batı'nın gözünde stratejik önemi artmış ve 1952 yılında NATO'ya alınarak batı bloğuna dâhil olabilmıştır. (Sarınay, 1988: .70-99) Böylece Türk dış politikasında Sovyet tehdidine karşı Batı savunma sistemi içinde güvenliği sağlama politikası, NATO'ya girmekle amacına ulaşmıştır. ABD'nin Türkiye'ye yaptığı **ekonomik ve askeri yardımlara da** böylece düzenli bir işlerlik kazandırılmıştır (Sarınay, 2000).

1960'lı yılların ortalarına soğuk savaş ortamında yumuşamaya geçilmeye başlanmıştır. Bu uluslararası konjonktür içinde **Kıbrıs**, Türk dış politikası üzerinde belirleyici temel bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Kıbrıs sorunundaki ABD'nin tavrı ve Johnson Mektubu Türk-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiş, Türkiye ikili antlaşmaları gözden geçirilmesi yoluna gitmiştir. Kıbrıs harekâtından sonra ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması ilişkilerde gerginlik doğurmuştur. 1979 yılından itibaren Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, İran'da Humeyni'nin iktidara gelişi ve İran-İrak savaşı ABD'yi Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölge konusunda son derece duyarlı hale getirmiştir. Bu bağlamda ABD 12 Eylül 1980'de Türkiye'de yetime gelen askeri rejimi anlayışla karşıladığını belirterek ilişkileri sıklaştırmıştır. Bu dönemde ABD ile Türkiye arasında "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır (Sarınay, 2000).

Diğer taraftan Türkiye, 1957 Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı olarak temeli atılan Avrupa Birliğinin de üyesi olmaya yönelmiştir. Türkiye **AB üyeliğini** Batı İttifakının üyesi olmanın doğal bir uzantısı olarak görmüştür. Türkiye'nin 1987 yılındaki tam üyelik müracaatı 2,5 yıl sonra reddedilmiştir. Bundan sonra Türkiye ile AB ilişkilerindeki sorunların iktisadi sorunlara ilave olarak siyasi konulara özellikle demokrasi ve insan hakları boyutuna kaydığı bir dönem başlamıştır. (Dağı,1997:120-176)

Türkiye 1960'ların ortalarından itibaren başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1964-1965 yıllarında yapılan karşılıklı ziyaretlerle iki ülke arasında başlayan siyasi ilişkiler ticari alanda gelişmelerle devam etmiştir. 1970'li yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri yeniden bir durgunluk ve hatta bir soğukluk dönemine girmiş, 1982 yılından itibaren ilişkiler tekrar normalleşmeye başlamıştır (Gürün, 1983: 134-138).

Soğuk savaşın başından itibaren sergilenen Batı yanlısı politika nedeniyle **Arab ülkeleriyle olan mesafeli ilişkiler**, Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail savaşında Arap dünyasının yanında yer alarak Arap tezlerine destek vermesi ile olumlu bir yola girmiştir. Fakat Türkiye, Batı bloku karşısında Sovyetler Birliği'nin desteğini almış olan komşu Arap ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmede zorlanmıştır (Sarınay, 2000).

1974'ten sonra, **Yunanistan olan sorunlar**, Kıbrıs'ın yanısıra Ege ve Batı Trakya Türklerinin sorunlarının da önem kazanmasıyla yaygınlaşıp genişlemiş ve ikili ilişkileri olduğu kadar, Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerini de etkilemeye başlamıştır

1989 yılından itibaren Sovyetler Birliği'ndeki değişime bağlı olarak Doğu Avrupa ve Balkanlar'da ortaya çıkan gelişmeler ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, uluslararası sistemde köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu değişim sürecinde Doğu blokundaki Sosyalist rejimler süratle çökmüş, demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmış, Sovyetler birliği ve Yugoslavya'nın parçalanması ile birçok bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Böylece 1945 yılından itibaren uluslararası sistemi şekillendiren ve Soğuk savaş dönemi olarak adlandırılan ve artık eski olarak kabul edilen dünya düzeni sona ermiş, Doğu-Batı cepheleşmesi ortadan kalkmıştır (Sarınay, 2000).

Doğu blokunun yıkılması ile Soğuk savaş yıllarının “İki Kutuplu Dünya” politikası devresi sona ermesinin sonrasında ortaya çıkan Körfez Bunalımı, ABD'nin süper güç olarak belirlediği Yeni bir dünya düzeninin kurulmakta olduğunu ortaya çıkarmıştı. Ancak, bu yeni dönem sadece Amerikan süper gücünden ibaret değildi. Yeni sorunlarla beraber, bir belirsiz süreci ortaya çıkarmıştı. Bir taraftan liberal ekonomiler arasında artan ekonomik ilişkiler ve yaratılan karşılıklı bağımlılık ilişkileri, diğer taraftan bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler ve istikrarsız bir hale gelen Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar. Teknoloji ve iletişimdeki gelişmelerle, Gökırmak'ın ifade ettiği gibi:

Küreselleşme veya globalleşme olarak da adlandırılan bu yeni dönemde demokrasi, özgürlük, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerler öne çıkan temalar olmuştur. ABD'nin temsil ettiği tek süper güce dayanan “Yeni Dünya Düzeni”ni oluşturma çabalarına rağmen, dünya'da yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasına yol açan yeni bir süreç de gelişmeye başladı. Bu süreçte bölgeselleşme eğilimleri giderek belirgin [bir hale gelmiştir] (1998:4).

Bu bölümde, özet bir halde cumhuriyetin kuruluşundan, küreselleşme sürecinin başladığı 1980'li yıllara kadar Türk dış politikasında yaşanan temel problemleri ve gelişmeleri aktardık. Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerinde doğan modern Türkiye Cumhuriyeti (Dış İşleri Bakanlığı, 2008), geleneksel dış politikasını iki temel

hassasiyet üzerine kurmuştur. **İlki, ulusun bağımsızlığının sürdürülmesi ve ulusal güvenliğin korunmasıdır. İkinci hassasiyet ise bağımsızlık sonrası statükonun korunması ve ülkenin modern, laik ve ulusal rejiminin muhafaza edilmesidir.** (Çuhadar ve diğ., 2004: 43-78) Bu hassasiyetleri etkileyen ve dış politikaya yön veren başlıca unsurlar ise **Türkiye'nin jeostratejik konumu, uluslararası sistemik faktörlerin rolü ve komşuları ile olan problemleri** olmuştur. Orta büyüklükte bir güç olduğu tabir edilen, (Yalçın, 2008) üç kıtanın ve birçok farklı kültürün yüzyüze gelmiş olduğu bir coğrafyada bulunan Türkiye'nin dış politikası, hem bazı süreklilik unsurlarına sahip olmaya devam ederken, hem de aynı zamanda küreselleşme ile birlikte diğer bütün devletlerde olduğu gibi değişim ve dönüşüm içerisine girmiştir.

Küresel gelişmelerle beraber, daha da dinamik ve değişken bir yapıya sahip olan dış politika karar alma süreçleri, Türkiye açısından da, **sadece konjüktürel değişkenlerle değil, ülke içindeki siyasi, ekonomik, kültürel gelişmelerin ve çağın gerekleri ışığında devletin yapısal dönüşümünün bir ürünü olarak da önemli bir değişim içine girmiştir.**

Bundan sonraki aşamada, küreselleşme ile birlikte Türk dış politikasında yaşanan evrimi üç dönem halinde inceleyeceğiz. Her ülkede farklı boyutlarda yaşanan küreselleşmenin Türk dış politikasında etkisini göstermeye başladığı ve geleneksel özelliklerden kopmaların yaşandığı ilk dönemi “Turgut Özal Dönemi” başlığı altında inceleyeceğiz. Turgut Özal sonrasında, koalisyon hükümetleriyle, PKK terörüyle, komşularla artan problemlerle, güvenlik sorunlarıyla ve diğer taraftan önemli ekonomik sıkıntılarla geçen istikrarsızlık yıllarını ise dış politika bağlamında “Koalisyon Hükümetleri Dönemi” başlığı altında genel özellikleri itibariyle ortaya koymaya çalışacağız. Kasım 2002 seçimleri sonrasında iktidara gelen AK parti ve başbakan danışmanı Ahmet Davutoğlu'nun akademik çalışmalarında şekil alan, ayrıca AK parti dış politikasında uygulama alanı bulan ‘yeni dış politika vizyonu’nu değerlendireceğimiz dönemi ise “AK Parti Dönemi” başlığı altında irdeleyeceğiz.

3.2. Turgut Özal Dönemi

“Devlet de, kalkınma da, iktisadi gelişme de tek bir amaç taşır: İnsanın, insanca, özgürce, refah ve mutluluk içinde yaşaması.”

Turgut Özal

12 Eylül askeri yönetimi sonrasındaki 1983 seçimlerinde, tek parti iktidarı olarak göreve gelen Turgut Özal, Türkiye'nin siyasi tarihinde, sadece dış politika alanında değil, ekonomiden bürokrasiye, liberalizmden İslam düşüncesine kadar Türk siyasi ve ekonomik yaşamında izleri bugüne yansıyan derin etkiler bırakmıştır. Özal'ın Türk siyasi yaşamında bıraktığı izler ise Türk toplumunun değerlerinde ve dışa açık-rekabetçi bir sistemin kabulünde farklılaşma yaratacak izdüşümleri beraberinde getirmiştir. Özal, Atatürk'ten sonra halka 'kendine güveni' aşıl原因an en önemli lider olarak ve de çağın değişimini önceden kavrayan; çözüm üretebilen bir vizyon adamı olarak tarihte yerini almıştır.

Bazen, içinde bulunulan şartlar nedeniyle, bazen yanlış belki de zamansız seçimler nedeniyle hatalar yapılmış olsa, Turgut Özal, 1980'li yıllarda dünyada esmeye başlayan değişim rüzgârlarının doğuracağı sonuçları herkesten önce sezmiştir. Bu değişime Türkiye'nin ayak uydurabilmesi için, dışa açık ve rekabetçi sistemin esas alınması gerektiğine inanarak, küreselleşen dünyada güçlü bir şekilde var olmanın ancak bu şekilde olacağını öngörmüştü.

Bir anlamda Türkiye'yi dünyaya açan Özal, Türk dış politikasının içe kapanıklığına da belli ölçülerde son vermiştir. Ona göre klasik Türk dış politikası pasiftir ve böyle bir dış politika ile günümüz dünyasında ülke olarak başarılı olabilmek mümkün değildir. Sadece güvenlik konularına odaklı bir dış politika Türkiye'ye güvenlik getirmemektedir, aksine mevcut tehditlerin tahrip ediciliğini arttırmaktadır. Ekonomi, sosyal ilişkiler ve kültür boyutları eksik bir dış politika, düşünülemezdir (Laçiner, 2005).

Özal'ın dış politika eksenini serbest ticaret oluşturmuştur. Özal dış politikanın ekonomik boyutunu yakalamayı, ekonomi ve siyaset arasında sıkı bir bağ kurmayı hedeflemiştir. Özal'a göre ekonomisi kalkınan ülke siyasi ağırlığa sahip olur, bir ülkenin dış

siyasetinde ekonomi önemli bir ağırlık taşır. Özal uluslararası siyasette ilişkilerin karşılıklı menfaate dayandığını ve bu menfaatin içinde de ticari hususların önem kazandığını vurgulamıştır (Gürbey, 2001: 292).

Özal'ın dış politika anlayışına göre Türkiye öncelikli olarak bölgesinde ekonomik işbirliğini geliştirmeli, “karşılıklı bağımlılığı” arttırmalı, böylece çatışma risklerini en aza indirmelidir. Daha çok Özal'ın ikinci döneminde (Cumhurbaşkanlığı dönemi) gelişen ve bazılarınca neo-Osmanlılık olarak adlandırılan “aktif dış politika” da bu anlayışın bir uzantısıdır. Bu yaklaşıma göre, ekonomik enstrümanlar ile kalkınmasını hızlandıran Türkiye gelecekte de yine ekonomik araçları kullanarak aktif bir dış politika izlemeli ve çevresinde nüfuz alanları oluşturmalıdır. Örneğin Kuzey Irak'ta Türkiye'nin etkisini sürdürmesini amaçlayan Özal bu bölgeye Türkiye'den elektrik verilmesini ve Türk parasının burada da geçerli hale getirilmesi fikrini Körfez Savaşı'ndan sonraki dönemde seslendirmiştir (Laçiner, 2003:25-48).

Türkiye'yi siyasi anlamda bölgesel bir güç yapma arzusunu sıkça dile getiren Özal'a göre, siyasi hedeflere ulaşmak için en önemli araçları güçlü bir ekonomi ve yoğun ticari ilişkiler verir. Bu çerçevede Türkiye hem sorunlarını çözmek, hem de yeni siyasi hedeflerine ulaşabilmek için diğer ülkeler ile olan ticari ilişkilerini arttırmalı, ekonomisini de buna göre ayarlamalıdır. Türkiye'nin dış politikası da dış ticaretini besleyecek şekilde düzenlenmelidir. Aynı şekilde güvenlik politikalarında ekonomik boyut ihmal edilmemeli, hatta ön plana çıkarılmalıdır (Laçiner, 2003:25-48).

Özal'a göre ülkelerarası siyasi ilişkilerde ekonomik işbirliğinin yanında kişisel dostlukların da siyasi anlaşmazlıkların giderilmesinde büyük etkisi vardır. Kişisel dostlukların ülkeler arası ilişkilere de yansıtacağını düşünmüştür ve bu yönde hareket etmiştir. Türk Yunan anlaşmazlığına çözüm getirmek amacıyla başlattığı diyalog ve yaklaşma politikasının temelinde, önce karşılıklı ekonomik ilişkileri geliştirerek siyasi sorunlarında hallolacağı yaklaşımı yatıyordu (Gürbey, 2001: 295)

Özal'a göre, bölgesel işbirliği konusunda aktif olup fırsatlar değerlendirilmeliydi. Özal'ın dış politika anlayışı ABD'den Japonya'ya, Avrupa ve Balkanlardan Kafkasya ve Orta Asya'ya, Karadeniz'den Ortadoğu'ya kadar uzanıyordu. Barış suyu projesi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB), İran ve Pakistan ile birlikte

gerçekleştirilen ve daha sonra bazı Türk Cumhuriyetlerinin de katıldığı ECO (Economic Cooperation Organisation), Özal'ın bölgesel işbirliğini amaçlayan dış politikasının somut örnekleri olmuştur (Gürbey, 2001:295-297).

Avrupa'yı en önemli kredi kaynağı ve Türk malları için pazar olarak gören Turgut Özal, ilişkilerin normalleştirilebilmesi için büyük bir gayret sarfetmiştir. Bir yandan ülke ekonomisinde liberalleşme ve gelişme sağlanmaya çalışılırken, diğer taraftan da AT'nin ön şartlar arasında saydığı demokratikleşme alanında ilerlemeler sağlanmak istenmiştir. Özal'ın Avrupa'yla bütünleşme konusundaki kararlılığının en önemli göstergesi AT'ye yapılan tam üyelik başvurusu olmuştur (Laçiner, 2003, 25-48).

Diğer taraftan, Özal Türkiye'yi önemli bir bölgesel güce dönüştürmek için İslami bağlantılar kurma yolunda İslam ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Özal, “İslam dünyasının bir yandan laikliği ve liberal demokratik bir siyasal modeli benimsemesini, bir yandan da Batı yönelimli bir dış politika stratejisi izlemesini zorunlu görmekteydi”(Aral, 2001: 227).

Türkiye'nin gelişmesi için “Amerikan modeli”ni benimseyen Özal dış politikada da ABD ile birlikteliği samimi olarak savunmuştur. Öyle ki, bir dönem ABD'de eğitimini sürdüren Özal'ın ABD ile ilgili görüşleri zaman zaman “Amerikancılık” olarak da değerlendirilmiştir. Özal'ın Amerika'ya olan hayranlığı siyasi görüşlerini büyük ölçüde şekillendirmiştir. Özal'a göre, ABD'nin başarısının ardında ekonomik ve siyasi özgürlükler ve Osmanlı İmparatorluğu benzeri çok kültürlülüğü yatmaktadır. Bu görüşlerin doğal bir uzantısı olarak ekonomi ve siyasette liberalizmi veya farklılıkların biraradalığını savunan Özal, dış politikada da ABD politikalarına uyumlu Türkiye'nin kazançlı çıkacağını savunmuştur (Laçiner 2003: 25-48).

1980'li yılların sonlarına doğru S.S.C.B'nin dağılmasıyla, bağımsız Türk Cumhuriyetleri ortaya çıkışı, Türk dış politikasına yeni boyut kazandırmıştır. Türkiye, yeni Türk cumhuriyetleriyle olan ilişkileri, beklenen düzeyde gerçekleştirememiştir. Bunun nedenini ise Aral, 1- Uygulanabilir uzun vadeli bir stratejinin olmayışı, 2- Türkiye'nin siyasi, diplomatik nüfuzunun yetersiz kalması, 3- Özal'ın yeni kurulan bu devletler için fazla iyimser beklentiler içine girmiş olması, 4- Özal'ın yeni kurulan Türki

cumhuriyetler arasındaki siyasi, kültürel, felsefi farklılıkların görmezlikten gelmiş olması olarak sıralamıştır (2003: 237-238).

Şimdi bu çalışmanın tezi doğrultusunda, bir önceki bölümde başlıklar halinde sıralamış olduğumuz “Küreselleşmenin Dış Politika Şekillenmesine Etkileri”ni Özal Dönemi açısından değerlendireceğiz. Geleneksel Türk dış politikasının bu dönemde, küreselleşmenin dış politika üzerinde yarattığı etkiler açısından ne derece şekil aldığını, nelerin sürelilik gösterdiği ve hangi unsurların değişim göstermeye başladığını öne sürelim.

Öncelikle bu dönem içerisinde dış politikaya Özal’ın damgasını vurduğunu belirtmek gerekir. Özal’ın siyaset sahnesinde yer almadan önceki yıllarda bürokrat olarak ekonominin önemli makamlarında görev alması nedeniyle dış dünya ile bağlantılarını o yıllarda başlatmıştır. Amerika’ya gidişinin onun kişiliği, dünya görüşü ve Türkiye’nin geleceği ile ilgili düşüncelerinde büyük etkiler yaratması, formalitelerden uzak ve çok yönlü bir kişiliğe sahip oluşu, onun her şeyden önce ekonomik ve siyasi liberalizmi savunan bir düşünsel alt yapıya sahip olmasına neden olmuştur. Bu düşünsel altyapı ise Özal’ın dış politika anlayışında 3 temel özelliği ön plana çıkarmıştır. Bunlar: ‘ekonomi merkezli, çok yönlü ve aktif bir dış politika’dır (Laçınok, 2007, 541-543).

Pluralist/liberalist paradigmanın daha önceki bölümlerde öne sürdüğümüz savlarını destekler nitelikte bir dış bir dış politika anlayışına sahip olan Özal’ın ekonomi-merkezli dış politika anlayışı, aslında işlevselcilik “functionalizm” olarak adlandırılan ve bugünkü Avrupa birleşmesinin de temeli olarak görülen anlayışa dayanmaktadır. Özal bu yaklaşımını çeşitli konuşmalarında şu şekilde ifade etmiştir. “*Aralarında sorun bulunan ülkeler, ekonomik ilişkiler kurmak suretiyle bir çeşit karşılıklı bağımlılık yaratırlar ve sorunları çözmeye bu alandan başlarlar, ardından da siyasi çözüm gelir. İnsanlar serbest bir şekilde ticaret yapabilirlerse, savaş ihtimali düşer. (Çünkü birbirilerine bağımlı olurlar ve iyi ilişkilere yönelirler) Almanya ve Fransa bile yaşadıkları tüm sorunlara rağmen AET içinde bir araya gelebilmiştir.*” (Laçınok, 2007: 555).

Aktif dış politika anlayışı çerçevesinde, Özal’a göre Atatürkçü dış politika her şeyden önce aktif bir dış politikadır. Türk dış politikasında biri Atatürk’ün biri İsmet İnönü’nün

çizgisi olmak üzere iki çizgi olduğunu belirten Özal, Atatürk döneminde Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin statükocu kampta yer almasına rağmen aktif bir dış politika izlediğini, Batı'da Balkan Atlantı'nı Doğuda Sadabat Paktı'nı kurduğunu, İran, Rusya, Afganistan ile ilişkileri geliştirdiğini, Hatay'ı aldığını vurgulamıştır. İnönü dönemini ise Türkiye'nin en pasif dış politika izlediği dönem olarak nitelemiş ve Türk dış politikasına da İnönü çizgisinin hâkim olduğunu savunmuştur. Ona göre “aman bize dokunmasın kimse, biz de kimseye müdahale etmeyelim” anlayışı ile büyük devlet olunamaz, her zaman küçük devlet kalıncıydı (Özal, 1991: 23).

Çok yönlü dış politika anlayışı açısından ise, Doğu ve Batı arasında köprü olan Türkiye'nin bu özelliğini Özal şu şekilde değerlendirmiştir: “Köprü iki yer arasında bulunur” demiştir, “demek ki köprü olmak için iki tarafla da ilişkileri iyi tutmak gereklidir”. Yani Türkiye hem Batı hem de Doğu için vazgeçilmez bir ülke olmalıdır. Bu ona göre ancak aktif, hedefleri belli ve tutarlı bir dış politikayla mümkün olabilirdi. Bu bağlamda Özal, ABD ve Avrupa ile Ortadoğu ve İslam ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye yönelmiştir (Laçinok, 2007: 554- 555)

Küreselleşmenin Özal dönemi Türk dış politikası sürecine olan yansımalarını değerlendirdiğimizde:

'Hard Politikanın Karşısında Soft Politikanın Yükselişi' açısından bakarsak; hatırlayacağımız üzere, Yumuşak Güç (Soft Power), güç kullanmaktan çok çekim gücüyle bir ülkenin istediğini alması ve bir ülkenin kültürü ve politik fikirlerinin çekiciliğini dış politikasına yansıtabilme başarısıydı. Özal, dış politikamızın mevcut sorunlarına güç kullanmaktan ziyade ekonomi odaklı dış politika anlayışı çerçevesinde yaklaşmıştır. İktidarının ilk yıllarında KKTC'yi bir serbest ticaret bölgesi haline getirmek istemesi, 1987'de AET'ye başvuru öncesinde Avrupalı liderlere sık sık hayati çıkarlarının Türkiye'yi AET'ye almak ile gerçekleşeceğini ve bir nevi Türkiye'ye ihtiyaçları olduğunu aktarması, Türkiye'nin Batılı kimliği ve İslam kimliğini bağdaştırabileceği düşüncesiyle bir taraftan AET'ye üyelik için başvururken diğer taraftan muhafazakar Arap ülkeleriyle sıkı ilişkiler geliştirmesi, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin daha düzenli ve sağlam yürütülmesi için Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türk Eximbank gibi kurumsallaşmaların bu dönemde gerçekleşmesi, Dayton anlaşması sonrası Saraybosna

yönetimine mali ve insani destek vermesi, Barış Suyu Projesi, İran-İrak savaşı esnasında taraf tutmak yerine ticari ilişkileri arttırmaya yönelmesi gibi bir çok örnek bu bağlamda değerlendirilebilir. (Uzgel, 2004: 344-346; Sönmezoğlu, 2006: 393-459; Laçınok, 2007: 565-629).

Özal diğer boyuttan, güç politikasını Körfez krizi esnasında ön plana almıştır. ABD'nin Irak'ı bombalamasının ardından askeri üsleri ABD uçaklarına açmış, hatta tek başına karar verebilseydi Körfez'e asker gönderebileceğini açıklamış ve hatta sözkonusu dönem içerisinde Musul-Kerkük'ü alma istediğini ima etmiştir (Oran, 253-263). 1986 yılında Suriye'nin Akdeniz oyunları için hazırlanan bir haritada Hatay'ı kendi toprakları içerisinde göstermesine "Güçleri varsa gelsinler alsınlar görelim" diyerek sert bir tepki göstermiştir (Hürriyet, 19 Kasım 1986). Genel olarak değerlendirildiğinde Özal'ın büyük oranda dış politikada soft yöntemleri ön plana aldığı görülecektir.

'Dış Politika Yapım Sürecinde Artan Aktör Sayısı' bağlamında değerlendirirsek; dış politik gücün artması için ekonomik gücün artmasını önkoşul olarak gören Özal, bu yaklaşımının doğrultusunda dış politika yapım sürecini etkilemeye çalışmıştır. Bu dönem dış politika yapım sürecini aktörler açısından değerlendirdiğimizde şu özellikler karşımıza çıkmaktadır.

- Özal'ın kişisel ağırlığını dış politikaya koyması.
- Özal'ın hiyerarşik düzene önem vermemesi (Yavuzalp, 1996: 26).
- Özal'ın dış politika konularını TBMM bünyesinde ele almaya ve muhalefeti bilgilendirmeye pek yanaşmaması (Özcan, 1994: 91-92).
- Dış ilişkilerin bazı özel kanallarla yürütülmeye başlanması ve işadamlarının dış politika karar alma sürecinde etkisinin artması (Laçınok, 558-559).
- Dış ilişkilerin yürütülmesinde bakanlar düzeyinde görev paylaşımı yapılması (Laçiner, 2005).
- Askeri bürokrasinin güç ve etkinliğinin azaltılmaya çalışılması (Uzgel, 2004: 125).

Özal'ın ekonomik alanda gösterdiği çağdaş liberal-çoğulcu yaklaşımı, dış politika karar alma sürecinde pek göstermediği dikkatimizi çekmektedir. Bunun nedeni ise diğer aktörlere karşı baskın oluşu ve ekonomi merkezli dış politika anlayışının gereği olarak diğer aktörlere nazaran farklı bir ulusal çıkar tanımlaması yapmasıdır. Özal'ın ilk başbakanlık döneminde (1983-1987) Dışişleri Bakanı olan Valet Halefoğlu, Özal'ın başbakan olarak dışişlerini dışlamadığı, dinlemeye önem verdiğini belirtirken; (Cumhuriyet, 15 Eylül 1985) diğer taraftan Özal'ın Körfez Krizi esnasında ve sonrasında kazandığı ağırlık nedeniyle dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz istifa etmiştir. Yılmaz'ın halefi olan Ali Bozer de Özal'ın kendisine müdahale etmediğini belirtmekle beraber o da istifa etmiştir (Birand ve Yalçın, 2004: 432).

Ordu ile ilişkiler açısından bakınca, Gözen'e göre 1980'ler boyunca askeri kanat ve hükümet kanadı arasında görev paylaşımı olmuştur. Askeri ve güvenlik konularını içeren dış politika yapımında Genelkurmay Başkanlığı etkinken; ekonomik, ticari ve teknik konularda hükümet etkin olmuştur (Gözen, 2000: 117). Uzgel ise genelde iş çevrelerinin desteğini alan Özal ile askeri-bürokratik kanadı temsil eden TSK arasında farklı ulusal çıkar algılaması olduğunu; TSK'nın, Özal'ın Yunanistan'la olan sorunlara bakışı, Kıbrıs'ta tavizkar tutum takındığı ve Kürt sorununa yaklaşımı nedeniyle rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir (Uzgel, 2004: 414).

Bu dönemde, Türk dış politika karar alma sürecine, Özal'a yakın bazı iş çevreleri müdahil olsa da, Özal'ın şahsen idealize ettiği hedefler doğrultusunda dış politikayı tek elden yürütmeye çalışması ve de devletin diğer resmi kurumlarını mecbur kalmadıkça sürece dâhil etmemesi sözkonusu olmuştur. Bu açıdan küreselleşmenin Türk dış politikası yapımı sürecinde aktör sayısını belirgin bir şekilde arttırdığını söyleyemeyiz. Bunun dışında Özal döneminde, güvenlik yerine ekonomi merkezli bir dış politika anlayışı ile beraber, askeri kanat karşısında sivil iktidarların daha fazla güç kazanması yolunun açıldığını iddia edebiliriz.

Ekonomik Faktörlerin Dış Politika Karar Alma Sürecindeki Artan Etkisi; Özal, Türkiye'nin dış politikada başarılı olabilmesinin yolunun ekonomik ilişkilerden geçtiğini düşünmüştür ve bu görüşü doğrultusunda dış ülke gezilerine genellikle işadamları ve ekonomik kuruluşların temsilcileri ile birlikte geniş heyetlerle çıkmaya başlamıştır (Sönmezoğlu, 2006: 387; Özcan, 1994:101-102).

Özal'ın ABD ile olan ilişkilerde “yardım yerine ticaret” sloganı öne çıkmış, bu ülkenin Türkiye'ye kota indirimine gitmesi Ankara'nın en önemli taleplerinden olmuştur. Özal'ın bu bakış açısının Sovyetler birliği açısından da geçerli olduğunu, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin siyasi düzeyde de olumlu sonuçlar vereceğine işaret etmiştir. Bu dönemde iki ülke arasındaki bavul ticareti'nin gelişmesi, Türkiye'nin Sovyetler Birliğinden doğalgaz alımına başlaması sözkonusu olurken, bu sıralarda DEİK, iş çevrelerinin uluslararası ekonomik işlerde etkin olabilmesi için örgütlenmeye başlamıştır (Laçiner, 2003). 1984 yılında Sovyetler ile yapılan doğalgaz anlaşmasında Sovyetler 1987 yılından başlayarak 25 yıl süreli olarak Türkiye'ye doğal gaz vermeyi taahhüt etmişti. Türkiye bu doğalgaz karşılığını döviz ile ödeyecek buna karşılık Rusya'da bu geliri %70 ile Türkiye'den mal alacaktı. Aynı anlaşmada doğalgaz gelirinin bir kısmıyla da Türk firmalarından mütehaatlik hizmeti alma koşulunun bulunması ise sonradan Türk firmalarının Rus iç pazarına girmesinin yolunu açmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 453).

Bu yıllarda Türkiye'nin ithal ikameci politikayı bir yana bırakarak, serbest ticaret ve ihracata dayalı bir ekonomik anlayışa yönelmesi sonucunda dış ticaret hacmi artarken, Ortadoğu ülkeleriyle olan artış oranı bu genel artış oranından fazla olmuştur. Nitekim 1980li yılların ilk yarısında Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %45'i Orta Doğu (K. Afrika hariç) ülkelere yönelmişken, bunun oranın %55'si ise birbirileriyle savaşan İran-Irak üzerinden gerçekleşmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 442).

Özal'ın bu dönemdeki “ekonomik güç olmadan dış politikada güçlü olunamaz” yaklaşımı, bütün dış politika sürecini ekonomiyle ilişkilendirmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum ise hem ‘*Dış Politika alanın Çeşitlenmesi ve Çok Boyutlu Hale Gelmesi*’ne neden olmuş, hem de ‘*Bölgesel Entegrasyonların Oluşması*’na zemin hazırlamıştır.

Bölgeselleşme hareketlerine baktığımızda, Turgut Özal Nisan 1987'de AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş, 1987 yılında Türk vatandaşlarının AİHM'de bireysel başvuru hakkını tanımış, 1988'de işkenceyi yasaklayan sözleşmeyi imzalamış, 1989 yılı sonunda da AİHM'in yargı yetkisini tanımıştır (Sönmezoğlu, 2006: 405). 1989'da Komisyon raporunda Türkiye'nin tam üyeliğine engel olacak nedenler ise ekonomik engeller, insan hakları ihlalleri, azınlıkların (Kürtler) demokratik haklarının

tanınmaması, Yunanistan ile olan problemler ve Kıbrıs sorunu olarak sayılmıştır (Commission of..., 2290 Final/2, Brussel December 1989).

1984 yılında ise Türkiye, Pakistan ve İran'ın katılımıyla ECO'nun (Economic Cooperation Organisation-Ekonomik İşbirliği Örgütü) kurulması kararlaştırılmış, örgüt bir yıl sonra 29 Ocak 1985'te Tahran'da yapılan bir anlaşma ile faaliyete geçmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 442- 443). Örgüt, hükümetlerarası bölgesel bir organizasyon olarak üye ülkeler arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini desteklemek amacıyla kurulmuştur. (Seyidoğlu, 1999: 282) 1979 yılına kadar varlığını sürdüren Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Kuruluşu'nun (RCD) yerini alan ECO, üye ülkelerin ulaşım ve haberleşme sektörlerinin gelişimi için 1993'te Almata planını benimsemiş, seçilmiş mallarda %10'luk bir indirim sağlayan tercihli tarife düzenlemeleriyle bölge içerisinde ticari engelleri kaldırmayı hedeflemiştir. Bugün on üyesi bulan örgüt (Afganistan, Azerbaycan, İran İslam Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan Özbekistan) BM ve İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci üye statüsü ile katılmakta ve diğer bölgesel organizasyonlarla ilişkilerini sürdürmektedir.

Diğer en önemli bölgesel işbirliği girişimi ise Karadeniz İşbirliği (KEİ) Projesi olmuştur. 19 Aralık 1990'da Ankara'da Türkiye, Romanya, Bulgaristan ve SSCB'nin katılımıyla kurulan teşkilatın amacını ise Özal şu sözlerle dile getirmiştir:

"...Karadeniz etrafında ve yakınlarındaki bu ülkeler arasında mal alışverişini daha serbest hale getirmek ve gümrükleri aşağı çekmek. İnsanların dolaşmasını, ticaret yapmasını, iş yapmasını kolaylaştırmak. Vize sistemini de basitleştirmek. Bir Türk örneğin gidip Gürcistan'da yatırım yapabilmeli. Ya da tam tersi olmalı. Tecrübeler şunu göstermiştir; ekonomik işbirliği ülkeler arasındaki gerginliği büyük çapta yumuşatıyor. Yani bir gayesi de yumuşatmak, ilerde daha büyük gerginlikler olmasına mani olmak. Tipik misali Ortak Pazar'dır. Almanya ile Fransa asırlık düşmandılar ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Fransa şimdi kucak kucağa. Şimdi menfaatleri bir araya geldi."(1991: 42).

KEİ'nin kuruluş aşamalarındaki hazırlık çalışmalarında temel amaç olarak katılan devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknoloji işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz Bölge'sinin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi öngörülmüştür (BSEC Permenant International Secratariat, 1998).

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla örgüte dahil olmuşlardır (Erkmenoğlu, 2004). Türkiye, Azerbaycan'la yaşadığı sorunlara rağmen Ermenistan'ın üyeliğine karşı çıkmamış ve mevcut problemlerine rağmen Yunanistan'ın da işbirliği içinde yer almasını kabul etmiştir (Uzgel, 2004: 302).

Artık Türkiye bölgesel güvenliğin sağlanması ve işbirliğinden doğacak yararları bağlı olduğu ittifak çıkarlarının önünde değerlendirmeye, yani Soğuk savaşın global çıkarları yerine, kendi çıkarlarını ön planda tutmaya ve uygulamaya başlamıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi girişimi Türkiye'nin bu yeni aktif ve çok yönlü politikasının önemli bir örneğini teşkil etmektedir.⁵⁰

'Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Ve Değişen Güvenlik Algılamaları' açısından düşünüldüğünde ise: Türkiye'nin ABD ve Batı dünyası açısından en vazgeçilmez özelliği, Avrupa ve ABD için büyük önem taşıyan petrol merkezi Orta Doğu'ya, özellikle de Basra Körfezi'ne ilişkin konumundan kaynaklanıyordu. 1979'da İran'ın batı bloğundan ayrılışı ve ABD ve Batı karşıtı politikalar izlemeye başlaması Ankara'nın önemini artırmıştı (Karaosmanoğlu, 1983: 166-172).

Bu dönemde, Özal'ın ABD'den destek görmesinin en önemli nedenleri: İran'da Şah'ın yerine Humeyni liderliğindeki ABD-karşıtı İslami rejim iktidara gelmesi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmiş olması ve NATO üyesi Yunanistan'da ABD karşıtı söylemlerle iktidara Andreas Papandreu'nun gelişi idi. Bu nedenle, ABD'nin bölgedeki 'kuzey kuşağı'nda çıkarlarını sürdürmesine katkısı olacak tek ülke Türkiye görünüyordu. Bölgede çıkabilecek herhangi bir kriz petrolün taşınmasında aksaklıklar yaratabilirdi. Bu nedenle bir Çevik Kuvvet oluşturmayı planlayan ABD, Türkiye'den destek bekledi ancak Türkiye böyle bir projenin NATO aracılığıyla olmasını şart koşmuştu çünkü böyle bir kuvvetin muhtemel İsrail-yanlısı bir operasyon için

kullanılması, Arap ülkeleri karşı kendisini zor duruma düşürebilirdi (Sönmezoğlu, 2006: 390-391).

1980'li yıllardaki Reagan-Özal dönemi boyunca Türkiye, İran-Irak savaşı konusunda taraf tutmaktan özellikle kaçınarak her iki ülke ile de mevcut, özellikle de ticari ilişkilerini sürdürmeye çalıştı. Bu bağlamda Ankara, ABD'nin ve Batılıların daha Irak yanlısı sayılabilecek politikalarının tam içerisinde yer almadı, özellikle de ABD'nin bu ülkeye yönelik olarak giriştiği eylemlerde doğrudan rol almaktan kaçındı (Sönmezoğlu, 2006: 392).

Bu dönemde artan PKK faaliyetleri karşısında, o yıllarda Türkiye-İsrail yakınlaşması önce terörist eylemlere yönelik istihbarat faaliyetlerindeki işbirliği şeklinde ortaya çıktı. Yine bu yıllarda Yunan ve Ermeni lobilerinin ABD Kongresinde Türkiye karşıtı faaliyetlerini arttırdıkları bir dönemde, Türkiye en güçlü lobi olan Yahudi lobisinin desteğini alması sonucu, iki ülke arasındaki yakınlaşma sonraki yıllarda daha da artacaktır. Türkiye yine İsrail-Filistin sorununa ilişkin dengeli tutumunu sürdürmüştür. 1948 yılında İsrail'i tanıyan ilk müslüman ülke olurken, bu kez 15 Kasım 1988'de Filistin'i bağımsızlığını ilan ettiği bu tarihte, yani aynı gün içerisinde tanıyan devlet olmuştur. Türkiye, bir taraftan İsrail'in bölgede yaşama hakkı olduğunu diğer taraftan Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkını ve FKÖ'nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olduğunu savunarak dengeli tutumunu sürdürmüştür (Sönmezoğlu, 2006: 443-452).

Bu yıllarda İran, Irak'ın kuzeyinde yer alan Kürtleri Bağdat yönetimine karşı destekliyordu. Suriye'de Irak'taki rejimi kendisine en önemli rakip olarak görmesi gerekse ayrılıkçılığı destekleyerek Türkiye üzerinde baskı oluşturabileceğine inanıyordu. Ankara ise Bağdat ile yapmış olduğu anlaşmalar uyarınca sıcak takip çerçevesinde Irak topraklarına girerek PKK'lıları etkisizleştirmeye çalışmıştır. (Sönmezoğlu, 2006: 444). Özal, barışçıl çözüm ve aktif dış politika anlayışı çerçevesinde, 1987 yılında Şam'ı ziyaret ederek iki ülke arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalanmasını sağlamıştır. Türkiye Suriye'ye sınırdan yıllık en az 500m³/sn su bırakmayı taahhüt ettiği bu anlaşmada, karşılığında ise terör konusunda Suriye'den taahhüt almıştır (Sönmezoğlu, 2006:447).

Yunanistan'la olan ilişkilerde ise Özal, ekonomik ilişkiler aracılığıyla Yunanistan ile yakınlaşmak ve Türk dış politikasının önünde bir engel olarak gördüğü Kıbrıs sorununu çözmek istiyordu. Papandreu'nun tırmandırma politikasına bir barış taarruzu ile cevap veriyordu (Sönmezoğlu, 2006: 408). Ancak, 1987 yılı Mart ayında Yunanistan'ın Ege'deki tartışmalı alanda petrol araması üzerine Türkiye'nin de benzer bir faaliyete girişmesi nedeniyle ortaya çıkan silahlı çatışma riski ortaya çıkmıştı. Bu durumu ortadan kaldırmak için ise ABD ve NATO devreye girmiş ve tarafları faaliyetlerini durdurmaya ikna edebilmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 399). 1988'de Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu toplantısında mevcut statükoyu zorla değiştirmeden sakinme hususunda görüş birliğine varan taraflar, periyodik toplanacak bir çatışma çözüm mekanizması, Ankara-Atina arası doğrudan telefon hattı kurulması ve karşılıklı ticaret ve turizmin arttırılması için çaba sarf edilmesini kararlaştırmışlardır. (Sönmezoğlu, 2006: 411)

Bu dönemde, bir taraftan Ermeni Teröristler Türk diplomatlarını katlederken, diğer taraftan ABD'deki Ermenilerce oluşturulan lobi aracılığıyla 24 Nisan'ın Soykırım Günü olarak ABD kongresinde kabul edilmesi için çalışılıyordu. 1989 yılında soykırım tasarısı adalet komisyonundan geçmesi üzerinde Türkiye'de ciddi endişeler sözkonusu olmuştu. Bunun üzerine ABD'ye tasarının kabul edilmesi halinde önlemler alınacağı hissettirilmeye başlanmıştı. Laçiner'in iddia ettiğine göre bu önemler: Türk-ABD Savunma Konseyi Toplantılarının askıya alınması, askeri ilişkilerin askıya alınması, İncirlik'ten gerçekleştirilen uçuşların askıya alınması, 1990'da süresi dolacak SEİA'nın yenilenmemesi vb. önemlerdi (2004: 91).

İç ve Dış Politika Ayrımının Önemli Ölçüde Aşınması bağlamında yaklaştığımızda; Bu dönem, iç-dış politika ayrımındaki aşınmanın kendini göstermeye başladığı yıllar olmuştur. Bu dönemde, ülke ekonomisinde liberalleşme ve gelişme sağlanmaya çalışılırken, diğer taraftan da AT'nin ön şartlar arasında saydığı demokratikleşme alanında ilerlemeler sağlanmak istenmiştir (Laçiner, 2003). Ülkenin önemli bir kısmını çatışma haline sokan PKK karşısında Türkiye'nin aldığı askeri ağırlıklı tedbirler ve terörü bitirmek adına yürüttüğü mücadele ise hem Avrupa hem de ABD'nin demokratikleşme ve insan hakları ihlalleri eleştirileri ile beraber dünya siyaset gündemine taşınmıştır.

Hem içerik, hem de yöntem açısından Türk dış politikasında değişikliklere yol açan Özal'ın dış politikaya katkıları ele alındığında ise en önemli katkısının çok boyutlu ve özgüvenle hareket eden aktif bir dış politika olduğu söylenebilir (Laçiner, 2003: 25-48). Özal'ın yıllarda, ekonomik liberalleşmenin dış politika alanına yansımalarıyla, dış politikada ekonomi oldukça ağırlık kazanmıştır. 'Dışa açılma', 'dünya ile bütünleşme' ve 'küreselleşmenin koşullarını yerine getirme arzusu' Özal dönemiyle başlamıştır demek yanlış olmayacaktır (Laçınok, 2007:628)

Bu dönemde ekonomik liberalleşme ile beraber ekonomik çevrelerin dış politikaya ilgisi ve etkisi artmıştır. Uzgel'e göre ise Irak'a asker göndermekten Kıbrıs sorununa dek her önemli dış politika gelişmesi üzerinde TOBB, TÜSİAD ve önde gelen bazı önemli işadamlarının görüş ve önerilerini bildirmesi dış politikada güvenlik devletinden ticaret devletine gidişi temsil etmektedir (2004: 453-454).

Özal döneminin en çok eleştirilen yönü ise Özal'ın Körfez savaşında 'bir koyup üç alma' olarak formüle ettiği yaklaşımı sonucunda ortaya çıkanın arzu edilenin tam tersi ile sonuçlanması olmuştur. Bu bağlamda risk almak, aktif ve çok yönlü bir dış politika izlemek küreselleşme sürecinde dış ilişkilerde ne kadar manevra kabiliyeti kazandırsa da; bulunduğumuz coğrafyada her zaman ihtiyatlı davranmak gerekmektedir. Aktif olup gelişmeleri yönlendirebildiğimiz bir dış politika anlayışı ile ihtiyatlı olup kendi yeteneklerimize güvenerek izlenen bir dış politika arasındaki hassas dengeyi her zaman korumak zorunda olduğumuz da bir gerçektir.

3.3. Koalisyon Hükümetleri Dönemi

Özal'ın 1993 yılındaki ölümüyle Özal Dönemi sonu ermiş, Türkiye'de bir koalisyonlar hükümetleri dönemi başlamıştır. 17 Nisan 1993'te Özal vefat edince, Başbakan Demirel Cumhurbaşkanı olmuş, onun yerine Tansu Çiller DYP genel başkanı seçilmiştir. Tansu Çiller'in başbakan olduğu 1993-1995 DYP-SHP koalisyonu döneminde ise başbakanın dış politikaya damgasını vurmaya istemesi, koalisyonun küçük ortağından olan dışişleri bakanlarının hemen hemen tümü ile sorunlar yaşamasını da beraberinde getirmiştir. Bu dönem bakanlık tarihine en sık bakan değiştirilen dönem olarak geçmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 493). Diğer sayfadaki 1991 yılı sonrası ülke yönetimini gösteren tablo, dönemin karakteristik özelliği olan koalisyon hükümetlerini göstermektedir.

1995 genel seçimleri sonucunda Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi birinci parti konumuna yükselmiştir. 1996 yılı Mart ayında oluşturulan AnaYol hükümeti kısa ömürlü olmuş, 1996 yılı Temmuz ayında Erbakan'ın başkanlığında Refah-Yol koalisyon hükümeti kurulmuştur. Yaklaşık bir yıl süren hükümet dönemi boyunca dış politika uygulamalarında İslam ülkeleri ile ilişkiler genellikle başbakan Erbakan, Batılı ülkeler ile ilişkiler ise genellikle Dışişleri bakanı Tansu Çiller tarafından sürdürülmüştür. 1996-1997 yıllarındaki dışişleri bakanlığı sırasında Tansu Çiller, bir yandan Dışişleri Bakanlığı'na gereken zamanı ayıramayan ve bakanlık örgütünün üst düzey görevlileri ile tam bir uyum sağlayamayan bir bakan görüntüsü vermiş, diğer yandan da Başbakan N. Erbakan'ın Dışişleri Bakanlığı'nı dikkate almama politikasını kabullenmek durumunda kalmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 492-497).

Tablo 4. 1991 Yılı Sonrası Ülke Yönetimi

Cumhurbaşkanları	Hükümetler	Başbakanlar	Dışişleri Bakanları
Turgut Özal (09.11.1989 - 17.04.1993)	I. Yılmaz Hükümeti (23.06.1991 - 20.11.1991)	Ahmet Mesut Yılmaz	İsmail Safa Giray
	VII. Demirel Hükümeti (20.11.1991 - 25.06.1993)	Süleyman Demirel	Hikmet Çetin
Süleyman Demirel (16.05.1993 - 16.05.2000)	I. Çiller Hükümeti (25.06.1993 - 05.10.1995)	Tansu Çiller	Hikmet Çetin (25.06.1993 - 27.07.1994) Mümtaz Soysal (27.07.1994 - 28.11.1994) Murat Karayağçın (12.12.1994- 27.03.1995) Erdal İnönü (27.03.1995- 05.10.1995)
	II. Çiller Hükümeti (05.10.1995- 30.10.1995)	Tansu Çiller	Ali Coşkun Kırca
	III. Çiller Hükümeti (30.10.1995- 06.03.1996)	Tansu Çiller	Deniz Baykal
	II. Yılmaz Hükümeti (06.03.1996- 28.06.1996)	Ahmet Mesut Yılmaz	Emre Gönensay
	Erbakan Hükümeti (28.06.1997- 30.06.1997)	N. Erbakan	Tansu Çiller
	III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997- 11.01.1999)	Ahmet Mesut Yılmaz	İsmail Cem
	IV. Ecevit Hükümeti (11.01.1999- 28.05.1999)	Bülent Ecevit	İsmail Cem
	V. Ecevit Hükümeti (28.05.1999- 18.11.2002)	Bülent Ecevit	Şükrü Sina Gürel
Ahmet Necdet Sezer (16.05.2000-.....)	Gül Hükümeti (18.11.2002- 14.03.2003)	Abdullah Gül	Yaşar Yakış
	Erdoğan Hükümeti (14.03.2003-----)	Recep T. Erdoğan	Abdullah Gül

Kaynak: SÖNMEZOĞLU, Faruk. (2006).

Dönemin başbakanı Erbakan her ne kadar muhalefette iken karşı çıktığı Çekiç Güç'ün görev süresini uzatmak, Gümrük Birliği çerçevesinde AB ile ilişkileri kabullenmek, İsrail ile ilişkileri eskiye göre daha da ileriye götürmek zorunda kalmışsa da, Müslüman Ülkeler Birleşmiş Milletleri, Müslüman Ülkeler Ortak Pazarı ve Savunma Örgütü söylemleri; 1996 Ekim ayında D-8 (Türkiye, Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran,

Malezya, Nijerya ve Pakistan) projesi ile Türkiye'yi klasik temelinden farklı bir noktaya götürmek istediği görünümünü vermiştir. Olaylı İran ve Libya ziyaretleri; Cezayir'deki İslami Kurtuluş Cephesi, Filistin'deki Hamas, Lübnan'daki Hizbullah, Mısır'daki Müslüman Kardeşler gibi Radikal İslamcı örgütler ile temaslarda bulunma, Necmettin Erbakan'ın iktidarı sırasında Türkiye'de tartışma yaratan olaylar olarak ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde ordunun ülke siyasetindeki rolü belirgin bir biçimde artmıştır. Ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik yolsuzlukların dışında görülen askerler, özellikle bu dönemde PKK'ya karşı sürdürülen yoğun mücadelenin ardından PKK liderlerinin (Ş. Sakık ve A. Öcalan) yakalanmasıyla PKK karşısındaki başarısının belirginleşmesi çerçevesinde önem kazanmıştır. Yine bu dönemde birbirileri ile yoğun bir siyasi iç çekişme içerisinde bulunan siyasi liderlerin yarattığı siyasi boşluk, özellikle dağınık bir görünüm arz eden koalisyon hükümetlerinin dış politika konularına yeterli bir donanımla yaklaşmaktan uzak bir görünüm sergilemeleri de askerlerin başta dış politika olmak üzere çeşitli konulara ağırlıklarını koymaları ile sonuçlanmıştır.

Öte yandan 28 Şubat 1997'de 1960 ve 1980, hatta 1971 müdahalelerinden farklı bir biçimde, sadece Milli Güvenlik Kurulu kapılarının ardında cereyan eden bir tür darbe yaşanmıştır. Bu tarihte Cumhurbaşkanı S. Demirel'in başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonucunda N. Erbakan ve hükümet üyeleri irticanın yarattığı tehlikeleri sınırlandırmak amacıyla 18 maddelik önlemler paketini imzalamak durumunda kalmışlardır. Ardından aynı yıl ekim ayında yayınlanan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde de irtica bölücülük kadar tehlikeli ve onunla eşdeğer önemde bir tehdit kaynağı olarak gösterilmiştir.

Erbakan'ın başbakan olduğu Refah-Yol hükümeti 1997 yılı haziran ayında düşmüş, ardından gelen Anavatan lideri M.Yılmaz'ın başbakan ve Demokratik Sol Parti'yi kuran Bülent Ecevit'in liderliğindeki DSP ile Anadol-D hükümeti kurulmuştur. Bu sıralarda 1997 Aralık ayı Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülkeler arasına alınmaması, Türkiye'nin AB ile siyasi ilişkileri durdurma kararı alması, Ecevit'in o dönemde AB ve ABD'den ziyade Bölge-Merkezli Dış Politika düşüncesini destekleyen bir gelişme olmuştur. Bu dönemde Dışişleri Bakanı İsmail Cem ise bakanlık bürokrasisi ile en az sorun yaşayan bakan olmuştur.

1995'te gerçekleşen Gümrük Birliğinin ardından Türkiye'deki özellikle yabancı şirketler ile daha sıkı işbirliği beklentisinde olan büyük sermaye çevreleri, TÜSİAD aracılığı ile görüşlerini sıkça ortaya koymaya başladılar. Zaman zaman TOBB da bunlara katıldı. Özellikle TÜSİAD, Türkiye'nin AB süreci doğrultusunda ilerlemesini çok önemli görüyor, bu yolda engel gibi gözüken bütün sorunların adeta ne pahasına olursa olsun çözümünü savunuyordu (Sönmezoğlu, 2006: 496).

Bu dönemde Türk siyasal hayatını sıkıntıya sokan konulardan birisi de PKK'ya karşı verilen mücadele ve bunun yansımaları olmuştur. Dönem içerisinde görev alan hükümetlerin konuyu daha çok askeri açıdan ele alıp uygulamayı da tamamen askeri kesime bırakmaları genellikle eleştirilmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 496).

Bu yıllarda PKK liderliğinin Suriye'de yuvalandığı biliniyordu. 1998 Ekim ayında başlayan Türkiye-Suriye gerginliği sonrasında gelişen olaylar neticesinde 1999 Şubat ayında Öcalan yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmişti. Ardından Nisan 1999 seçimlerinde B. Ecevit liderliğindeki DSP birinci parti çıkmış, Bahçeli liderliğindeki MHP oy oranını oldukça arttırmış ve CHP ise baraja takılmıştı. Seçimler sonrasında Ecevit'in başbakanlığında DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti oluşturulmuştur. Bu dönem, İsmail Cem'in dış politika'da ağırlığını koyduğu bir süreç olmuştur. Özellikle 1999 yılı depreminde İsmail Cem'in Yunanistan Dışişleri bakanı Yorgo Papandreu dostluğu, iki ülke arasında bir yakınlaşmayı temsil etmekteydi. 1999 yılı Helsinki zirvesinde Türkiye'nin adaylık statüsü kazanmasından sonra Kopenhag kriterleri çerçevesinde atılması gereken adımlar ve bu çerçevede AB ile olan ilişkiler ve de Kıbrıs sorunu Dışişlerinin gündemini oluşturmaktaydı. (Sönmezoğlu, 2006: 497).

Türkiye ekonomisi açısından baktığımızda, bu dönemde ülke üç ciddi kriz yaşamıştır. İlki 1994 yılında gerçekleşmiştir. Nedeni ise 1987 yılından itibaren alınan popülist kararlar nedeniyle kamu maliyesi bozulması sonucu TL'nin değerinin baskıyla yüksek tutulması, bu arada da durmadan para basılmasıydı. Sonuç olarak, yerli ve yabancı tasarrufu sahipleri dolara hücum ettiler ve Hazine borç bulamaz duruma geldi. Sonunda, Ocak-Şubat 1994'te yüzde 90-100 faizi yüksek bulan hükümet, Mayıs ayında yüzde 400 ile borçlanacak duruma geldi. İkinci kriz, 1997'de Uzak Doğu'da başlayan ve sonra Rusya ile birlikte Türkiye'yi etkileyen ekonomik bunalım olmuştur. Bu süreçte, mevcut durumdan çekinen yabancı spekülâtif sermaye kaçınca ekonomi yeniden bir sarsıntı

geçirdi. Üçüncü kriz ise iki dalga halinde geldi. İlk dalga Kasım-Aralık 2000'de 10 bankanın sahipleri tarafından içleri boşaltılan sonra devlete devredilen bankaların sarsıntuları yaşanırken 2 hafta içinde spekülâtif sermaye yurtdışına 7 milyar dolar çıkardı. IMF'nin borç vermesinden sonra, 19 Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı Sezer ile Başbakan Ecevit'in MGK'da tartışmaları ve bunun piyasaya yansısıyla gerçekleşen ikinci dalga ile 1 hafta içinde 6 milyar dolar Türkiye'yi terk etti. (Oran, 2005: 215-216).

Bu krizler sonucunda Türkiye IMF'in dayattığı ekonomi politikalarını tek alternatif olarak kabul etti. Yapısal uyum çerçevesinde yapılan verimsiz özelleştirmeler, diğer taraftan değeri çok ucuzlamış Türk bankalarının yabancı bankalar tarafından satın alınması gerçekleşirken; IMF'de kendi ulusal ekonomisini yönetemeyen Türkiye'nin ekonomisinde büyük söz sahibi yapılmıştı (Oran, 2005: 219).

Bu ekonomik krizlerle beraber, Türkiye 1990lı yıllarda askeri kapasitesini geliştirmek için yaklaşık 60 milyar \$ harcamıştır. Birde PKK ile mücadelenin getirdiği büyük maliyet düşünüldüğünde, savunma ve güvenlik konusunda yüklenilen büyük maliyet Türk ekonomisini hem çok zayıf bırakmış, hem de dış güçlere karşı tek taraflı bağımlılık yaratmıştı (Sönmezoğlu, 2006: 482) .

Küreselleşmenin dış politika şekillenmesi açısından bu dönemi değerlendirdiğimizde, 'Özal Dönemi'ne nazaran çok farklı bir tablo ile karşı karşıya kalmaktayız.

'Hard Politikanın Karşısında Soft Politikanın Yükselişi' açısından bakarsak; bu dönemde Türkiye bir taraftan dünyada ve yakın çevresinde barışın korunması için Somali, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova ve Afganistan'da olduğu gibi bazı barış koruma operasyonlarına katılım gösterirken, diğer taraftan sorunların çözümünde askeri gücü ön plana alan bir yaklaşım sergilemiştir. Bu döneme ilişkin verilecek en fazla ön plana çıkan örnekler ise Kuzey Irak'ta girişilen askeri harekâtlar, Kardak Krizi sırasındaki tutum, 1998 yılında Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılmasıyla sonuçlanan Suriye Krizi olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin askeri harcamalarında önemli artışlar sözkonusu olurken, Türk ordusunun modernizasyon ihtiyacı ve stratejik nedenlere dayanan İsrail ile olan askeri ilişkiler ise en üst düzeye varmıştır. Zaman zaman yapılan askeri tatbikatlarla da problemlili ilişkilere sahip olduğumuz komşulara hard (sert) politika kullanabilmenin mesajları verilmiştir.

Koçer, 1990'lı yıllarda, askerî araçların dış politikada eskisine göre daha fazla kullanılmasının göstergelerini beş ana başlıkta sınıflandırmıştır. Bunlar:

Askerî harcamalarda artış,

Uluslararası askerî ilişkilerin ve işbirliğinin artması,

Çok uluslu barışı koruma faaliyetlerine katılımlar,

Askerî araçların sonuç alıcı biçimde kullanılması,

Ordu'nun dış politikada kamuoyu yaratma çabası olarak değerlendirilmiştir (Koçer, 2002: 125-141).

Koçer, ayrıca Türk dış politikasının askerileşmesinin nedenlerini ise 1) Anayasal ve kurumsal yapı, 2) Algılama, 3) Asker'in toplumsal statüsü, 4) Uluslararası ortam ve komşu devletlerin politikaları, 5) Terör ile mücadelenin kazandırdığı deneyim, 6) Ulusal istihbaratın niteliği şeklinde incelemektedir. Bu dönemde, farklı askerî araçları içeren biçimde zorlayıcı diplomasinin, Türk dış politikasında, etki yaratmaya ve sonuç almaya yönelik bir biçimde kullanıldığı görülmektedir (Koçer, 2002: 137). Özetle, bu dönemde Türk dış politikasında güç politikası (hard politics), yumuşak güç araçlarına nazaran çok daha fazla bir oranda devreye alındığını söyleyebiliriz.

'Dış Politika Yapım Sürecinde Artan Aktör Sayısı' bağlamında değerlendirirsek; Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan gelişmelerin Türk karar alıcıları tarafından değerlendirilmesi çerçevesinde Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve lâik rejiminin tehdit altında olduğu ve bu tehdidin de büyük ölçüde Güneyden, yani Ortadoğu bölgesinden geldiği saptaması yapılmıştır (Altunışık, 1999: 196). Bu değerlendirmenin Türk siyasal ve askerî seçkinlerinin büyük bir çoğunluğu tarafından paylaşılmasına karşın, bunun sonucu olarak bölgeye ilişkin politikalarda köklü bir değişikliğe gidilmesi ve inisiyatif alınması Ordunun girişimi ile olmuş, Genelkurmay, bu dönemde karar verme sürecinde ağırlık kazanmıştır. 1990'lı yıllarda kurulan hükümetlerin zayıflığı ve siyasî istikrarsızlık Ordu'nun bu rolü oynamasına olanak sağlamıştır. Gerçekten Genelkurmay, örneğin hem İsrail'le stratejik işbirliğinin geliştirilmesinde başat aktör olmuş, hem de Ordu mensupları İsrail ve diğer Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler konusunda, medyada ve çeşitli forumlarda alışılmadık sıklıkta ve açıklıkta beyanlarda bulunmuşlardır (Altunışık, 1999: 197).

Bu dönemde, gerek Genelkurmay Başkanlığı yoluyla doğrudan, gerekse de MGK yoluyla dolaylı olarak, askerî yapının iç politika ve dış politika üzerindeki etkisi artmıştır (Koçer, 2002: 151). Küreselleşmenin dış politikada aktör sayısını arttırdığı savı, bu dönemde Türk dış politikası açısından geçerli olamamıştır. Aksine, devlet-merkezli bir geleneğe sahip Türk dış politikasında sivil karar vericilerin etkinliği azalarak, dış politika karar alma sürecinde Ordu'nun iç politikada olduğu kadar dış politika konularındaki etkisi siyaset alanına taşacak biçimde artmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi askerî araçları içeren biçimde zorlayıcı diplomasinin ön plana çıkması ve Ordu'nun başlıca aktör olarak dış politikayı yönlendirmesi ise Ekonomik Faktörlerin Dış Politika Karar Alma Sürecindeki Artan Etkisi savımızı da Türk dış politikası için bu dönemde geçerli kılamamıştır. Güvenlik ile ilgili kaygılar, oldukça sıkıntılı bir ekonomik gidişata sahip olduğumuz böyle bir dönemde bile ekonomik kaygıların önüne geçmiştir. Bu dönemde ulusal güvenlik, neredeyse yalnızca ülkeye yönelik askerî tehdidin caydırılması olarak algılanmıştır. Dolayısıyla, güvenliğin yalnızca askerî değil, siyasal, ekonomik, çevresel, insan haklarına ilişkin vb. boyutlarının da bulunacağı, genelde gözden kaçırılmıştır (Özcan, 1994: 294-5).

'Dış Politika Alanın Çeşitlenmesi ve Çok Boyutlu Hale Gelmesi' ve 'Bölgesel Entegrasyonların Oluşması' bağlamında değerlendirdiğimizde; Soğuk savaşın sona ermesi, yıllardan beri stratejik önceliği Sovyet tehdidini, Batı bloğu içinde karşılamaya veren Türkiye açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Türkiye, bir yandan oluşan uluslararası yapının sağladığı yeni manevra alanlarından yararlanmak için, öte yandan da çevresinde oluşan belirsizlik ve çatışmaların daha büyük bir tehdit oluşturmaması için dış politikasındaki eski davranış kalıplarından sıyrılmak zorunda kalmıştır (Sarınay, 2000).

Bu dönemin temel özelliği Türkiye'nin çok yönlü ve kimi zaman belirsiz olan birtakım tehditler ve yeni imkânlar ile karşılaşmış olmasıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesine paralel olarak dünya da yaşanan işbirliği ve uzlaşma eğilimine rağmen, Türkiye'nin bulunduğu coğrafya yeni bir çatışma alanı haline dönüşmüş, uzun bir süredir istikrarsızlıkla adeta özdeşleşmiş olan Ortadoğu bölgesine, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri de eklenmiştir. Böylece Türkiye kendisini sıcak bir üçgenin tam merkezinde bulmuştur (Nas, 1996: 79). Yeni dönemde Türkiye'nin güvenlik stratejisindeki tehdit

algılamaları daha çok Kuzey'den Güneye ve Batı'ya kaymıştır (Aydan, 1994:146-148). Bu durum Körfez krizi sonrasında PKK terör hareketinin güç kazanması ve Kuzey Irak'ta de facto bir Kürt devletinin kurulma sürecine girilmesi ile belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, uluslararası krizler ve çatışmalar, Soğuk Savaş sonrasında daha önce rastlanılmayan bir yoğunluk kazanmıştır. Bu duruma koşut olarak, 'barışı tesis etmek' ve 'barışı korumak' amaçlarına yönelik olarak uluslar arası müdahalelerin ve askerî güç kullanımının arttığı görülmektedir. Türkiye de, 1990'lı yıllarda, bir yandan ikili ve çok taraflı askerî ilişkilerini geliştirmiştir, diğer yandan da uluslararası müdahale süreçlerinde yer alarak çok uluslu güçlere daha önce olmadığı kadar üst düzeyde katkı sağlamıştır (Koçer, 2002: 151).

Bu dönemde, Soğuk Savaş'ın ardından yaşanan gelişmelerle Türkiye için hem potansiyel tehdit ve riskler artmıştır, hem de içinde yer aldığı güvenlik sisteminin caydırıcılık işlevi etkisini yitirmiştir (Elekdağ, 1996: 54-5). Bunun sonucu olarak da, Türk karar alıcılarında, Türkiye'nin Batı güvenlik düzenlemeleri açısından stratejik önemini yitirdiği, dolayısıyla ittifak ilişkilerinin gelişmelerden olumsuz etkileneceği endişesi egemen olmuştur (Özcan, 1998: 17). 1990'lı yıllarda, komşusu olan devletlerin kendisine yönelik politikaları da Türkiye'nin bu dönemdeki tehdit algılamalarını yeniden değerlendirmesini gerektirmiştir. Örnek olarak Yunanistan'ın özellikle 1995'ten itibaren de, Türkiye'yi, Ermenistan, İran ve Suriye ile çevreleme stratejisi izlemesi; Suriye'nin PKK'ya verdiği destek; Türkiye ile Yunanistan/Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında 1998'de yaşanan füze krizi verilebilir.

Bu dönemde Kafkasya ve Orta Asya Rusya Federasyonu-Türkiye-İran rekabetine sahne olmuş; Kıbrıs ve Ege sorunlarına bir de Kardak Krizi eklenmiş; ABD ile ilişkilerde ekonomik-askeri yardım konusu, Ermeni soykırım yasa tasarıları, kuzey Irak'taki gelişmeler mevcut ilişkilere daha da fazla boyut kazanmıştır. Bunun yanı sıra Soğuk Savaş sonrası NATO'nun yeniden şekillendirilmesi gündemde olmuştur. Dünyada başlayan ekonomik bölgeselleşme hareketleri karşısında yalnız kalmak istemeyen Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri ise içine azınlık ve insan hakları, Kıbrıs ve Ege sorunlarını katarak karmaşık bir hale gelmiştir. Avrupa'nın Yeni Güvenlik Kimliği içerisinde yer almak için çabalayan Türkiye, diğer taraftan 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği ile de Avrupa'ın ortak pazarından kopmak istememiştir. Daha birçok

örnek verilebilecek bu çok boyutlu durum için, küreselleşmenin bu dönemde eski dönemlere oranla, çok daha fazla Türk dış politika alanını çeşitlendirdiği ve çok boyutlu hale getirdiğini net bir şekilde söyleyebiliriz.

3.4. AK Parti Dönemi

Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül öncülüğünde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 3 Ekim 2002 tarihinde yapılan genel seçimlerde beklentilerin üstünde bir oy alarak TBMM de çoğunluk sağlamış ve tek başına hükümet kurmuştur. Bu gelişme Türkiye siyasi açıdan önemli bir gelişme iken, aynı zamanda Türk dış politikası için de 'yeni bir diplomatik üslub'un başlangıcı olmuştur.

1990'yılı yıllardaki hükümetlerin çatışma eksenli politikalarından farklı olarak uzlaşma ve işbirliğini temel alan bu politikayı benimseyen AKP dış politikası büyük ölçüde Turgut Özal döneminin çok boyutlu dış politika arayışını anımsatmaktadır. Özal döneminde olduğu gibi, başta komşularıyla olmak üzere tarihsel bölgesel ekonomik ve güvenlik açılarından önemli bağlara sahip olduğu bütün ülkelerle ilişkilerini genişletmeyi amaçlayan bir politika izleyen AKP hükümeti, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi açıdan yaşadığı sorunların uzlaşma eksenli bir politika izleyerek dünyaya açılmak suretiyle aşılabileceğini düşünmektedir (İnat ve Duran, 2006: 15-16).

AK Parti tek başına iktidara gelmeden önce Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu aktarmak bu dönemde nasıl bir zemin üzerinde AKP dış politikasının inşa edildiğine ışık tutacaktır. Baskın Oran, bu durum için şu saptamalarda bulunmuştur: İlk olarak bu dönemde hegemon güç olan ABD, müdahale hukuku inşa etmektedir. Türkiye ise temel politikasını (çok isabetli olarak) dengeli statükoculuk üzerine inşa etmiş bir Orta Boy Devlet'tir. İkinci olarak, ABD'nin 'insani müdahaleler' zinciri bir model halini alırsa, Türkiye'nin istese bile bundan kopmayacağı ve gitgide dış politikasını ABD'ye endeksleyeceği öne sürülmüştür. Üçüncü olarak, Türk ekonomisinin dışa bağımlılığının fevkalade yükselmiş bulunduğu ve bu durumun ciddi bir tehlike yarattığıdır. Ona göre Türkiye, 1950-60 dönemini aratır biçimde dışa bağımlı hale gelmiş ve bu mevcut koşullarda, Türk dış politikası ciddi bir tıkanma riskiyle karşı karşıya kalarak, hiç yapmak istemeyeceği eylemlere zorlanabileceğini belirtmiştir (Oran, 2004).

Bu şartlar altında AKP dış politikasının geleneksel Türk dış politikasından yaklaşım olarak nasıl farklılık ya da benzeşme gösterdiğini, bu dönemdeki temel yönelişler ve örnek olaylar bağlamında değerlendirebiliriz. Bu dönemde AB ile olan ilişkiler, Irak'ın işgali ve ABD ile olan ilişkiler, AKP'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımı temel parametreler olarak ele alınabilir.

3 Kasım 2002 seçimlerinden itibaren AKP, Avrupa Birliği ile ilişkileri ve AB'ye üye olma hedefini dış politika gündeminin ilk sırasına koymuştur. İnat ve Duran'a göre bunun üç nedeni vardı: Birincisi, AB'nin Türkiye'nin demokratikleşmesi konusunda ısrarlı taleplerinin ve bunu üyeliğin temel koşulu olarak görmesinin, AKP'nin Türkiye'de demokratik hayatın meşru bir parçası olarak kabul edilmesinde önemli bir yardımcı faktör olarak algılanmasıdır. İkincisi, AKP karar vericilerinin arzu ettikleri uzlaşma eksenli ve çok boyutlu dış politikanın gerçekleştirilme şansının ABD'den çok AB ile işbirliği yaparak mümkün olacağını görülmesi. Üçüncü neden ise AB'nin ABD'ye nazaran çok daha demokrasiyi teşvik esasına dayanan eşit ilişki imkanı sunmasından kaynaklanmaktadır (İnat ve Duran, 2006: 42).

Türkiye, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde oybirliği ile Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul ve ilan edilmiş, diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmişti (Özcan, 2004). Ecevit'in başbakan olduğu bu dönemde, Ekim 2001'de 34 adet Anayasa değişikliği yapılmış, Şubat 2002'den itibaren üç tane AB Uyum Paketi çıkartılmıştı. (Oran, 2004) . AKP iktidar olduktan sonra üyelik süreci daha fazla ivme kazanarak, Türkiye, AB'yle ilişkilerinde 2004 yılında üyelik yolunda önemli bir viraj almıştır. 6 Ekim 2004 tarihinde Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin resmen aday ülke ilan edildiği 1999 Helsinki Zirvesi'nden bu yana geçirdiği siyasi dönüşüm hakkında kapsamlı bir değerlendirme içeren ilerleme raporunu yayınlamıştır. Komisyon bu doğrultuda, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığı sonucuna varmış ve ülkemizle katılım müzakerelerinin başlamasına dair tavsiyede bulunmuştur. (Dışişleri Bakanlığı, Genel Görünüm)

Bu çerçevede, Türkiye tarafından izlenen dinamik reform gündeminin yanısıra, Ekim 2001 ve Mayıs 2004'teki kapsamlı Anayasa değişiklikleri, yeni Medeni Kanun ve Ceza Kanunu ile sekiz reform paketini içeren devasa yasama çalışmaları da

Komisyon'un Tavsiye Kararı'nda kayda geçirilmiştir. Birçok bağımsız gözlemci, bugüne dek gerçekleştirilen kapsamlı siyasi reformların demokrasiyi güçlendirdiğini ve sivil hak ve özgürlükleri genişlettiğini, ayrıca, ölüm cezası gibi birçok tabunun aşılmasını sağladığını kabul etmektedir. Söz konusu reformlar esasen "sessiz bir devrim" teşkil etmiştir. 9. reform paketinde öngörülen düzenlemelerin de büyük çoğunluğu yasalaşmış bulunmaktadır. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları, Komisyon'un tavsiyesi doğrultusunda Türkiye ile katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005'te başlatılması kararını almışlardır (Dışişleri Bakanlığı, Genel Görünüm).

Kıbrıs konusuna gelince; AKP döneminde Kıbrıs politikasında köklü bir dönüşümün yaşandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır (İnat ve Duran, 2006: 59). AKP hükümeti döneminde bir başka önemli dış politika hamlesi olarak, Kıbrıs'ta 30 yıllık çözümsüzlük politikası terk edilmiş, statükonun bütün direnişine rağmen Annan Planı kabul edilmiş, böylece bugüne kadar Türk tarafını çözümden kaçmakla suçlayan Rumların da pek çözüm istemediği bütün dünyaya kanıtlanmıştır. Ayrıca çözümsüzlüğü çözüm görmenin ülkenin elindeki en iyi dış politika seçeneği olmadığı, çözümden yana tavır konarak geleneksel olarak Türkiye karşıtı ve Rum yanlısı uluslararası kamuoyunun ciddi biçimde etkilenebileceği görülmüştür (Acar, 2007).

Başbakan Başdanışmanı, Ahmet Davutoğlu'nun Kıbrıs sorununa ilişkin yaklaşımı ise Kıbrıs'ta çözümü arayan AKP dış politikasının düşünsel alt yapısını ve bu konudaki vizyonunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Davutoğlu'na göre;

Kıbrıs'taki süreç 30 senelik bir ateşkestir. Bu noktada uluslararası hukukla realite arasında bir uyumsuzluk var. Fiilî egemenliğini kullanan KKTC uluslararası hukuk açısından tanınmıyor. Güney Kıbrıs'ta ise durum bunun tam tersi. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi fiilî egemenliğine girmeyen alanlarda bile bunu kullanıyormuş gibi davranabiliyor; uluslararası hukuk nazarında ve Avrupa Birliği'nce Kıbrıs'ın bütününi temsil ediyormuş gibi algılanıyor. Dolayısıyla bu Türk dış politikası açısından da, uluslararası sistem açısından da çok zor bir durum. Bunun bir netliğe kavuşturulması lazım ve bu noktada iki çözüm ön plana çıkıyor: Kıbrıs'ın bütününiün bir çözüme kavuşturulması ya da Kuzey Kıbrıs'ın tanınabilirliğinin önünüün açılması. Türkiye'nin Kıbrıs politikasına baktığımızda,

bunu Doğu Akdeniz politikasının bir parçası olarak görmeliyiz. Bu çerçevede Kıbrıs'ın önemi ve çözüme bakış arasında bağlantı kuran bir kategorik ayrışma yapılmamalı. 'Kıbrıs'ın stratejik önemine inananlar çözüme karşıdır; var olan statünün sürdürülmesi gerektiğine inanır' veya 'çözüm taraftarı olanlar Kıbrıs'ın stratejik önemini ihmal eder' kategorileştirmesi yanlış. Kıbrıs'ın stratejik önemine inanmak, aslında Doğu Akdeniz'in stratejik önemine inanmaktır. Dolayısıyla Kıbrıs'ta Türkiye'nin çıkarlarını gözeten ve Kıbrıslı Türklerin geleceğe dönük varlıklarını garanti altına alan bir anlaşma, Kıbrıs'ın stratejik önemi açısından gereklidir (2004).

Ancak, diğer taraftan Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Annan Planı'nı reddetmesine rağmen, referandumdan bir hafta sonra, 1 Mayıs 2004'te dokuz diğer Avrupa ülkesiyle birlikte AB'ye resmen katılması, uzlaşmaz tavrının ödüllendirilmesi şeklinde yorumlanmıştır (İnat ve Duran, 2006: 66-67).

ABD ile olan ilişkilere geldiğimizde, 11 Eylül sonrasında Amerikan Dış Politikası'nda 11 Eylül saldırılarından sonra Orta Doğu'da siyasi ve iktisadi haklarından mahrum kalanların sayısının artmasıyla bölgede aşırı uçların, terörizmin ve organize suçun güçlendiği görüşü ABD'de hâkim olmuştur. Bu sebeple 11 Eylül Olaylarından sonra ABD Başkanı George W. Bush tarafından Terörizmle Savaş kampanyası başlatılmıştır. Bu bağlamda, ABD ve Birleşik Krallık öncülüğündeki koalisyon kuvvetleri Irak'ı kitle imha silahlarından arındırmak, Saddam Hüseyin'in teröre verdiği desteği kesmek ve Irak Halkını özgürleştirmek gerekçeleriyle Irak'taki Baas Rejimi'ne karşı saldırıya geçti. 20 Mart 2003'te başlayan hava saldırısı ve onu takip eden kara harekâtı sonunda 9 Nisan 2003'te başkent Bağdat'a giren koalisyon güçleri Saddam Hüseyin iktidarını devirmeyi başardı (Wikipedi, özgür ansiklopedi)

Böyle bir ortamda, ABD ile ilişkiler, koalisyon kuvvetlerinin Irak'a müdahalesi öncesinde yaşanan Mart Tezkere Krizi'nde kilitlendi. 6 Şubat 2003'te AKP, Türk liman ve havaalanlarının ABD asker ve teçhizatını alabilecek biçimde modernize edilmesine izin veren birinci tezkereyi 193'e 308 oyla TBMM'den geçirmişti. Bunun hemen arkasından, bir yandan ABD askerlerinin Irak'a saldırı için Türkiye toprağına yığınak yapması, diğer yandan Türk askerinin K. Irak'a girmesini öngören ikinci bir tezkere için hazırlıklar yapılırken, ABD askerinin gelmesi konusunda Bush

yönetimiyle müzakereler ve ekonomik unsurlara (Türkiye'ye ABD yardımına) ağırlık verilen pazarlıklar yaşandı (Oran, 2003).

Sonuçta, Türkiye'nin K.İrak'a asker göndermesine izin veren tezkere TBMM'ye sunularak 1 Mart'ta oylandı. AKP'nin kendi grubunu serbest bıraktığı (grup kararı almadığı) ve oylamanın gizli yapıldığı oturuma 533 milletvekili katıldı, AKP'nin 97 fire verdiği hesaplanan oylamada 264 kabul, 250 ret, 19 çekimser oy kullanıldı ve tezkere, gerekli olan salt çoğunluk sağlanamadığı için reddedildi. (Oran, 2004).

Hukuka aykırı olan ve Türk halkının çoğunluğunun desteklemediği, askeri kanatın da sesiz kalarak ulusal-çıkara aykırı bulduğu bu tezkere olayı, Amerika olan ilişkilerin yeniden değerlendirilmesinin bir sonucu olmuştur.

Küreselleşmenin AKP dönemi Türk dış politikası sürecine olan yansımalarını değerlendirdiğimizde:

'Hard Politikanın Karşısında Soft Politikanın Yükselişi' açısından bakarsak; AK Parti, hem teoride hem de uygulamada, dış politika sorunlarının askeri araçlar ve sert yöntemler kullanılarak değil, diplomasi gibi yumuşak politika yöntemleri kullanılarak çözülmesini savunmuştur. Örneğin; Kıbrıs ile Yunanistan'la kronikleşmiş olan sorunların uzun zamandır olduğu gibi kriz ve askeri kuvvet gösterisi yoluyla değil diplomasi hukuk ve diyalog yoluyla ve BM değerleri ve desteği çerçevesinde çözülmesi için atılan radikal adımlar; ABD'nin Irak işgalinde "uluslararası hukuk ve BM güvenlik konseyi meşruiyetine" yapılan vurgu ve bunun sonucunda AKP milletvekillerinin de oyuyla ABD'nin askeri işgal politikasına katılmama kararı; ve daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin Irak ta bir askeri çatışmaya girmeme konusundaki ciddi çabaları ve başarısı; Suriye ile ilişkilerde askeri tehdit ve şiddet boyutundan diyalog ve yakınlaşma boyutunun gidilmesi... tüm bunlar, Türk dış politikasının askeriye ağırlıklı bir faaliyet ve süreç olmaktan uzaklaşmasının bir göstergesi sayılabilir (Gözen, 2006: 87-88).

'Dış Politika Yapım Sürecinde Artan Aktör Sayısı' bağlamında değerlendirirsek; Bu dönemde de dış politika devletin resmi organları tarafından oluşturulmaya devam etse de, bu süreçte devlet-dışı aktörler bazı dış politika konularında önemli roller oynamışlardır. AB, Yunanistan ve Kıbrıs ile ilişkiler konusunda hükümetin politika

oluşturmasına medya, iş dünyası ve birçok sivil toplum örgütü etkili olmuştur (Gözen, 2006: 88). Bunun dışında en önemlisi “ Türk Halkı”nın çoğunluğunun karşı olduğu Irak işgali esnasında, hükümetin ve meclisin “Irak’a asker göndermeyi içeren tezkereyi” geçirmemiş olması ise dış politikada kamuoyunun ne kadar etkili olduğunu göstermiş ve de gerçek bir demokratikleşme örneği teşkil etmiştir.

Ekonomik Faktörlerin Dış Politika Karar Alma Sürecindeki Artan Etkisi; Ekonomik faktörler AKP’nin dış politikasının oluşumunda Turgut Özal dönemine benzer olarak belirleyici görülmektedir. Bu belirleyicinin üç boyutu bulunmaktadır. IMF programının getirdiği sınırlar, ekonomiyi yapılandırma çerçevesinde yapılan özelleştirmelerle getiren yabancı sermaye ve dış ilişkilerin ticaret vurgusu Türkiye’nin içinden çıkmaya çalıştığı ekonomik krizin sınırlılıkları AKP’yi kimi zaman oldukça faydacı ve ilkesiz bir konuma düşürmüştür. Örnek olarak, Irak’a Türkiye üzerinden askeri birliklerin gönderilmesi için 6 milyar doları bağış olmak üzere 25-30 milyar dolarlık bir yardım paketinin ABD ile Türkiye arasında pazarlık konusu olması gösterilebilir (İnat ve Duran, 2006: 38-39).

Dış Politika alanın Çeşitlenmesi ve Çok Boyutlu Hale Gelmesi” ve ‘Bölgesel Entegrasyonların Oluşması; Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Anlayış dergisine verdiği röportajda uluslararası normların AKP dış politikasındaki önemine işaret ederek ‘çok taraflılığın bölgesel ve entegrasyon ile küreselleşmenin çağdaş demokrasi ve yönetişimin uluslararası toplumun temel ilkeleri olarak belirlendiği bir dönemde bu ilkelere uyum sağlayamayanların marjinalleştiğini ve neticede ağır bedeller ödemek zorunda kaldıklarını belirtmiştir (2004: 34-35).

AKP hükümetinin çok boyutlu dış politika anlayışı çerçevesinde; AB üyeliği için önemli bir çaba göstermiş, hukuki ve ekonomik reformlar 3 Ekim 2005’te müzakerelerin başlamasını sağlamıştır. Diğer taraftan, ABD’nin Irak’ı işgaline dahil olmaması, Kıbrıs sorununun çözümü için ise hakim anlayışın tersine bir yaklaşım göstererek uzlaşıya dayalı dış politika anlayışı çerçevesinde hareket etmiştir. İslam Konferansı Örgütü içinde aktif bir politika izleyerek genel sekreterin Türkiye’den seçilmesi sağlamış, medeniyetler çatışması teorisine ve uygulamalarına karşı Birleşmiş Milletler kapsamında oluşturulan medeniyetler işbirliği sürecinde İspanya ile birlikte eş başkan olarak rol oynamaya başlamıştır (Gözen, 2006: 86).

Bölgeselleşme açısından bakıldığında, AKP, AB perspektifini dış politikasının oluşturulmasında temel baş parametre olarak görmektedir. Çok boyutlu dış politika hedefinin değişmeyen sabit ayağı AB ile bütünleşme isteğidir. AB perspektifinin Türkiye'ye bir yandan komşu ülkelerle istikrar ve ticaret hedefli bir boyut açtığı, öte yandan, Mart Tezkere Krizi'nde görüldüğü üzere ABD ile ilişkilerde dengeleyici bir fonksiyon üstlendiği söylenebilir (Kirişçi, 2004: 48)

Türkiye'yi merkez ülke olarak nitelendiren AKP Dış politika yapıcıları, bölgesel bir güç olarak gördükleri Türkiye'yi bir küresel güç haline getirmek arzusundadırlar. Bu değişim güç politika yoluyla değil işbirliği eksenli “yeni bir diplomatik üslubla” gerçekleştirilecektir. Bu çerçevede uygulanılmaya çalışılan “komşularla sıfır problem” ve “kazan-kazan” ilkelerinin, güvenlik ve tehdit algılamalarının dış politika perspektifine yön verdiği hegemon gücün (ABD) komşuluğunda gerçekleştirmeye çalışması en büyük zorluk olarak görünmektedir (İnat ve Duran, 2006: 70).

Doğu ve batı arasındaki Köprü olma işlevini, Doğu ile ilişkilerimizde Batının değerlerini empoze etmeye çalışan bir batılı batı ile ilişkilerimizde ise doğunun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir doğulu olarak algılanmamıza yol açtığı gerekçesiyle reddeden Davutoğlu yeni diplomatik üslupla “doğu platformlarında doğulu kimliğinden gocunmadan, ama o kimlikle yüzleşip yine o kimlik etrafında tezler ve çözümler üretebilen, batı platformlarında ise batının nosyonlarını özümsemiş, Avrupalı Bir bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke” gibi hareket etmeyi kastetmektedir (Radikal, 26 Şubat 2004).

Türk dış politikasında bir revizyonun yaşandığını belirten Gözen, bu revizyonun baş aktörü AKP gibi görünse de bunun tek başına ve sadece AKP'nin başarısı olmadığını özellikle Türkiye'deki değişimden yana olan resmi (devlet) ve gayri resmi (sivil) aktörlerin yanında büyük oranda AB'nin ve kısmen ABD'nin rol oynadığını iddia etmektedir. Ona göre, hiçbir ulusal veya dış politika, uluslararası aktörlerin ve konjonktürün varlığı ve etkisi olmadan oluşamamaktadır (Gözen, 2006: 94).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dış politikayı değerlendirirken hem iç hem de dış dinamikleri göz önünde bulundurmak gerekir. Dış dinamikleri değişen stratejik ve ekonomik ortaklıklar oluştururken, iç dinamikleri kültür, tarih, din, siyasal yaşamdaki aktörler ve kamuoyu biçimlendirmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri gücün yanı sıra ekonomik ilişkilerin de dış politika kararlarının alınmasında önemini artması küreselleşme sürecinin en belirgin sonuçlarından biri olmuştur. Dış dinamiklerin yanında, küreselleşme sürecinin iç dinamiklere etkisi, bilgi alışverişinin fazlalaşmasıyla, insan hakları ve çevre gibi konuların gündeme gelmesinde ve sadece devletlerin başrol oynamadığı bir uluslararası ilişkiler düzeninin oluşması da görülmektedir (Uzun, 2003)

Dış politika, devletin/toplumun kendini nasıl tanımladığı, bu tanımlamayı dünyaya nasıl yansıtabildiği ve dünyadaki gelişmeleri kendine nasıl adapte edebildiği ile ilgili bir alandır. Hem içeriye hem de dışarıya aynı zamanda doğru ve simetrik bir şekilde “ayna tutabilme” sanatı ve becerisidir. Gözen’e göre bu yönüyle “dış politika” ve “vizyon” kavramlarının birbirinden ayrılmaz parçalar olması doğaldır. “Zira bir takım sabiteleri olsa da sürekli değişen ve dönüşen bir dünya ortamında yaşamak, kendi toplumunun ve dünya toplumunun geleceğine dönük ideallere sahip olmak ve uygulamaya geçirmek için yapılan bir dış politika, vizyonsuz düşünülemez”(Gözen: 2006).

Küreselleşme ile ulus-devlet dış politikasında neler değişmiş ve ne tür dönüşümler yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir?

Küreselleşme ile beraber dış politikanın uygulandığı zemin- yani uluslararası sistemin kendisi- geçirdiği dönüşüm nedeniyle, değişmektedir. Bu zemini tanımlamak için, günümüz uluslararası sisteminin özelliklerini ortaya koymamız gerekmektedir. Richard N. Haas’ın belirttiği gibi, bir iki yahut birkaç devletin hâkim olduğu bir dünyadan ziyade farklı türlerde güce sahip olan çok sayıda aktörün ortaya çıktığı bir dünyanın var olmaya başladığını görüyoruz (Haas, 2008). Küreselleşme adını verdiğimiz bu süreçte toplumsal hayat, yeni bir mekân düzenlemesi yapmaktadır (Scholte, 2005). Bu bağlamda dünyada hâkim siyasi yapı olan ulus-devlet sistemi

dönüşüm geçirmekte, dolayısıyla ulus-devlet dış politikaları da değişim göstermektedir. Bu çalışmanın tezi, değişen ve aynı zamanda küreselleşen (hem homejenliği hem hetorejenliği; hem işbirliğini hem de çatışmayı barındırarak küreselleşen) dünyada ulus-devlet dış politikalarında küreselleşmenin:

Hard politika karşısında soft politika araçlarına başvurmayı arttırdığını,

Dış politika yapımına daha fazla aktörün dâhil olduğunu,

Dış politika alanın çeşitlenip, çok boyutlu hale geldiğini,

İç ve dış politika ayrımının önemli ölçüde aşıldığını,

Ekonomik faktörlerin dış politika karar alma sürecindeki etkisinin arttığını,

Karmaşık karşılıklı bağımlılık ve yeni güvenlik algılamaları yarattığını,

Ve bölgesel entegrasyonların oluşumuna neden olduğunu öne sürmektedir.

Çalışmanın içeriği doğrultusunda öne sürdüğümüz diğer önemli olan sav ise küreselleşme sürecinde önemli olan şeyin 'küreselleşmeyi nasıl yönettiğimiz ve nasıl seçimler yaptığımızın olması'dır. Bu açıdan Türk dış politikasını değerlendirirsek:

Turgut Özal Dönemi boyunca hem Özal'ın kişisel vizyonu hem de o dönemdeki sistemsel nedenler, Türk dış politikasını, özellikle küresel ekonomik liberalleşme doğrultusunda, değişime açarken; yukarıda saydığımız dış politikayı şekillendiren unsurlar doğrultusunda değiştiğini sonucuna ulaşılmaktadır. Koalisyonlar Döneminde ülke içindeki çeşitli nedenlerden kaynaklanan yönetim bozukluğu, vizyonsuzluk, ağır ekonomik şartlar karşısında doğru seçimler yapamamak, diğer taraftan artan sayıda problem ve belirsizlikle dolu yakın çevrenin varlığı, güvenlik kaygıları ile birlikte Türk dış politikası küreselleşmeyi doğru yönetememiştir. Devletlerin dış politikalarının karşılıklı bağımlı hale geldiği ve ulusal güvenlik olgusunun salt askeri araçları kullanmanın ötesine çıktığı bir ortamda, dış politika anlayışı farklılaşma ihtiyacı içine girmiştir. AKP döneminde dış politika, Özal Dönemi'ne benzer özellikler göstermiştir. Bu dönemin diğer iki dönemden kendi ayıran en önemli özelliği belli bir vizyonun doğrultusunda hareket etme arzusu olmuştur. Bu vizyon, Davutoğlu'nun teorik

çalışmalarında yaratılıp, ilgili dönemde AKP karar vericilerince desteklenmiş ve uygulama alanı bulmuştur.

Çok boyutlu, uzlaşıya dayalı ve komşularla sıfır sorunu hedefleyen ve Türkiye'yi merkez alarak dış politikanın yaratılmasını öneren bu görüş, küreselleşmenin dış politika üzerinde yarattıkları karşısında başarı sağlayabilir. Ancak, Türk dış politikası sahip olduğu ve olamadığı güç unsurları ve coğrafi konumu nedeniyle hassas denge içerisinde yürütülmesi gerektiği de bir gerçektir. Bu nedenle çok boyutlu yürütülen bir Türk dış politika ise maceracı yaklaşımlar üzerine de kurulamaz ve yürütülemez. Merkez ülke olma anlayışı bu bağlamda hamilik esasına veya yeni-Osmanlıcılık düşüncesi içerisinde gelişmemesi gerektiğini düşünüyorum. Bu açıdan sahip olunacak dış politika vizyonunu, belli dini, coğrafi veya ırki nitelikler üzerine kurmak yerine küresel boyuttaki değerler üzerine inşa etmek daha sağlam bir zemini ortaya çıkaracaktır.

Büyükanıt'ın belirttiği gibi, “*dünyada meydana gelen politik, ekonomik, askerî ve sosyal değişimler, paradigma kaymaları, anlık değişimler gibi değil, bir süreç içinde ve genellikle yavaş olmaktadır. Bu yavaş değişimi, değişim olurken algılayamayan ülke ve kurumlar, sadece sonucu görürler ve ortaya çıkan resimde kendilerini, iradeleri dışında kendilerine dayatılmış, bir rolün aktörü olarak bulurlar*” (2008). Bu açıdan vizyonu net, kapsamlı, sistematik ve bütünleştirici olmayan; hedefler doğrultusunda ulusun bütününe motive etmeyi belli ölçülerde başaramayan bir dış politika, ancak dayatılanları oynar. Evet küreselleşme dış politikada riskleri arttırmıştır ancak yönetilebilir ve olumsuz etkileri azaltılabilir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa. (2007); “Sevapları ve Günahlarıyla AK Parti İcraatları: Eleştirel Bir Değerlendirme-2”,
<http://www.mustafaacar.com/gundempdfs/Sevaplar%C4%B1%20ve%20G%C3%BCnahlar%C4%B1yla%20AK%20Parti%20%C4%B0craatlar%C4%B1%20.pdf>, 02.07.2008.
- AKTAN, Coşkun C. (1999); “Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye”, *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 4, Ocak 99, s. 1-29.
- AKTAN, C. Can ve Hüseyin Şen. (1999); “Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye”, *TOSYÖV Yayınları*, Ankara, s. 10-35.
http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktanarastirmalari/degisim/aktan-sen-globallesme.pdf, 24.04.2008.
- AKTAN, C. Can ve İstiklal Y.Vural (2003); “Bilgi Toplumu, Yeni Temel Teknolojiler ve Yeni Ekonomi”, (Yayınlanmamış Çalışma). <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-ekonomi/ozellikleri.htm> , 08.04.2008.
- AL, Hamza. (2002); *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*, Bilimadamı Yayınları.
- ALANKUŞ-KURAL, Sevda. (1998); “Globalleşme/yerelleşme ve Yerel Medyanın İmkânları”, *Birikim Dergisi*, Temmuz/Ağustos 1998. s: 195–209.
- ALLISON, Graham. (1971); *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missiles Crisis*, 1st edition, Boston: Little, Brown.
- ALTINKAŞ, Evren, (2005); Küreselleşme ve Ulus Devlete Etkileri Üzerine Farklı Görüşler, http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/altinkas_01.pdf
27.04.2008.
- ALTUNIŞIK, M. B. (1999), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri”,

- M. B. Altunışık (drl.) *Türkiye ve Ortadoğu, Tarih, Kimlik, Güvenlik* içinde, İstanbul: Boyut Kitapları, 181-215.
- AMİN, Samir. (1999); *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, Çev. Vasıf Erenus, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- ARAL, Berdal, (2001), “Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik Yada Kopuş”, *Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, İ. Sezai ve İ. Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, İstanbul, s.219-245.
- ASLANOĞLU, Rana. (1998); *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Yayınları, Bursa.
- ARANSON, Jonathan D. (2001); “The Communications and Internet Revolution” s.542, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Second Edition Edited by John Baylis and Steve Smith, Oxford University Press.
- ARMAOĞLU, Fahir. (1987); *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, 4.Baskı, Ankara, s.229-262.
- ARI, Tayyar. (2006); *Uluslararası İlişkiler Teorileri (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği)*, 4.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ARI, Tayyar. (2006); *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 5.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AYDAN, Gülден. (1994); “Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu (der.), Der Yayınları, İstanbul, s.146-148.
- AYDEMİR, Cahit, ve Mehmet KAYA, (2007); “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Bahar-2007 C.6 S.20 (260-282)

- AYDIN, M. Kemal. (2002); *Sermayenin Küreselleşmesi Kapitalizmin Altın Döneminden Neoliberal Dalgaya Uzanan Süreç*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- BAIROCH, Paul and Richard Kozul-Wright. (1996); “Some Historical Reflections on Integration Industrialization And Growth In The World Economy”, *UNCTAD Discussion Papers*, No:113, http://www.unctad.org/en/docs/dp_113.en.pdf, 12.06.2008.
- BAIROCH, Paul and Richard Kozul-Wright. (1998); “Globalization Myths” In Richard Kozul-Wright and Robert Rowthorn, eds., *Transnational Corporations and the Global Economy*, London: Macmillan.
- BERGESEN, Albert. (1980); *Studies of the Modern World-System*, New York: Academic Press, 1980.
- BİRAND, Mehmet Ali ve Soner Yalçın. (2004); *The Özal- Bir Davanın Öyküsü*, Doğan Kitap, İstanbul.
- BORATAV, Korkut. (1997). “*Ekonomi ve Küreselleşme*”, *Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme*”, (Der. Işık Kansu), Ankara İmge Kitabevi.
- BOUTROS-Ghali, B. (1996); ‘Global Prospects for the United Nations’, *Law and State*, Volume:53/54, pp.149-156.
- BURCHILL, Scott and Andrew Linklater. (2001); *Theories of International Relations*, 2nd edition, London: Palgrave.
- BURTON, John. (1972); “World Society”, in *International Relations Theory*, (eds. Paul Viotti and Mark Kauppi), s. 352 – 361.
- BÜYÜKANIT, Yaşar. (2008); Genel Kurmay Başkanlığı Devir-Teslim Konuşması, 28 Ağustos 2008, http://www.tsk.mil.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2008/orgyasarbuyukanitdvrtslkonusmasi_28082008.html , 01.09.2008.

- CHAN, Steve and Donald A. Sylvan. (1984); “Foreign Policy Decision Making: An Overview” in Donald A. Sylvan and Steve Chan (eds), *Foreign Policy Decision Making. Perception, Cognition, and Artificial Intelligence*, Praeger Publishers, New York.
- CHASE-DUNN Christopher, (1989); *Global Formation: Structures of the World-Economy*, Oxford: Basil Blackwell.
- COŞKUN, Recai. (2005), Küreselleşme mi Bölgeselleşme mi? Bölgesel İşbirlikleri Neler İma Ediyor?, *3. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 7-9 Haziran 2005, Kırgızistan
- ÇUHADAR, Esra, Gürkaynak ve Binnur Özkeçeci-Taner. (2004); “Decision making Process Matters: Lessons Learned from two Turkish foreign policy cases”, *Turkish Studies*, Vol.5, No.2.
- DAĞI, Zeynep. (2007); “Diplomasi: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili” *Uluslararası Politikayı Anlamak “Ulus-Devletten Küreselleşmeye”*, Derleyen Zeynep Dağı, Alfa yayınları, İstanbul, s. 287-353.
- DAĞI, İhsan. (1997); “İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut”, ERALP, Atilla (ed.), Türkiye ve Avrupa, Ankara: İmge Yayınları.
- DAVUTOĞLU, Ahmet. (2004); “Türkiye merkez ülke olmalı”, *Radikal*, 26 Şubat 2004.
- DAVUTOĞLU, Ahmet . (2004); “Türkiye Küresel Güçtür”, *Anlayış*, Mart 2004, Sayı:10, <http://www.iktibas.info/dergi/2004/mayis/gundem.htm>, 06.04.2008.
- DEMİR, Gülten. (2001); Küreselleşme Üzerine, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56-1, Ankara.
- DEMİR, Ömer. (2003); *Küresel Rekabette Etkin Devlet, Türkiye İçin Etkin Bir Devlet Oluşturma İmkânı*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara.

- DEMİREL, Demokaan, (2006); Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: “Etkin Devlet”, Sayştay Dergisi, Sayı 60. <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/dergi3.asp?id=464> , 08.04.2008.
- DOĞAN, Erhan ve Semra Cerit Mazlum. (2006); Türkiye'nin Yeni Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler, *Sivil Toplum ve Dış Politika*, Yayına Hazırlayanlar Semra Cerit Mazlum- Erhan Doğan, Bağlam Yayıncılık, Birinci Basım, İstanbul.
- ELEKDAĞ, Şükrü. (1996); “2½ War Strategy”, *Perceptions, Journal of International Affairs*, 1 (March-May), s. 33-57. <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume1/MarchMay1996/212WARSTRATEGY.pdf> , 17.07.2008.
- ELLWOOD, Wayne. (2002); *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*, Çev. Betül Dilan Genç, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- ERKAL, Mustafa E. (2002); “Küreselleşmenin Tesirleri ve Ülkemize Yönelik Tehdit Unsurları”, *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, 17-19 Ekim 2001, Bildiriler Kitabı, Fırat Üniversitesi Elazığ.
- ERKİN, Feridun Cemal. (1968); *Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, s. 246-247.
- ERSANLI, Büşra. (2006); “İçli-Dışlı Siyasal Faaliyet: Aracı Kurumlar-Toplumsal Hareketler, *Sivil Toplum ve Dış Politika* içinde, Yayına Hazırlayanlar Semra Cerit Mazlum- Erhan Doğan, Bağlam Yayıncılık, Birinci Basım, İstanbul s. 25-35
- ERKMENOĞLU, Ferhan. (2004); Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı 2.
- FALK, Richard. (2002); “Yırtıcı Küreselleşme, bir eleştiri”, Çev. Ali Çaksu, Küre Yayınları, 2 Baskı, İstanbul.

- GALTUNG, Johan. (1971); “A Structural Theory of Imperialism” , *Journal of Peace Research*, Vol. 8, No. 2 (1971), pp. 81-117.
- GERNER, Deborah J. (1995); “The Evolution of the Study of Foreign Policy” in Laura Neack, Jeanne A.K. Hey and Patrick J. Haney (eds) *Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in Its Second Generation*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- GIDDENS, Anthony. (2000a); *Sosyoloji*, Yayına Hazırlayanlar: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayrıntı Yayınevi. Ankara.
- GIDDENS, Anthony. (2000b): The Second Globalization Debate, A Talk with Anthony Giddens, Introduction by John Brockman, http://www.edge.org/3rd_culture/giddens/giddens_index.html , 12.06.2008.
- GIDDENS, Anthony. (1998); *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E.Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GILPIN, Robert. (1981); “War and Change in World Politics” in *International Relations Theory*, (eds. Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi), pp. 115 – 124.
- GÖKIRMAK, Mert. (1996); “Yeni Dünya Düzeni” Kavramı ve Uluslararası Sistem” *Değişen Dünya ve Türkiye*, Der: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve diğerleri, (1996); *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9.Baskı
- GÖZEN, Ramazan. (2006); “Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon”, *Doğu'dan Batı'ya Dış Politika: AK Partili Yıllar*, Derleyen Zeynep Dağı, Orion Yayınevi, İstanbul.
- GÖZEN, Ramazan. (2004); “Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül ”, 1. Basım, Alfa yayınları, İstanbul.
- GÖZEN, Ramazan. (2000); *Amerikan Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı*,

Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, Ankara.

GÜL, Abdullah. (2004); “Türkiye Küresel Barışın Teminatıdır,” *Anlayış*, Haziran 2004, Sayı:13, s.34-35

GÜRBEY, G., (2003); *Özal'ın Dış Politika Anlayışı*", *Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, İ. Sezai ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, İstanbul, s.285-305.

GÜRÜN, Kamuran. (1983); *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar)*, Ankara, s.134-208.

HAASS, Richard N. (2008); “The Age of Nonpolarity”, *Foreign Affairs*, May/Jun 2008, Cilt 87, Sayı 3.

HAAS, Ernst B. (1958); *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950-1957*, Stanford: Stanford University Press.

HABERMAS, Jürgen. (2000); *Avrupa Ulus Devleti ve Küreselleşme Tazyikleri*, Çev. Alev Özkazanç, Mürekkep, Sayı 14.

HALL, Stuart. (1998); “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, *Kültür, Küreselleşme, Dünya Sistemi* içinde, Der: Anthony D. King, Çev: G. Seçkin, Ü. H. Yoldaş, Bilim ve Sanat Kitabevi, Ankara.

HILL, Christopher. (2002); *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York.

HOOGVELT, A. (1997); *Globalisation and the Postcolonial World*, London: Macmillan Press.

_____ IMF (1997); “World Economic Outlook: Globalization: Opportunities and Challenges”, *An International Monetary Fund Publication*, May 1997, IMF: Washington, DC.

İNAT, Kemal ve Ali Balcı, (2007); “Dış Politika: Geleneksel'den Post-Modern'e

- Teorik Perspektifler”, *Uluslararası Politikayı Anlamak Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye*, Derleyen Zeynep Dağı, Alfa yayınları, İstanbul, s. 213-286.
- İNAT, Kemal ve Burhanettin Duran. (2006); “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, *Doğu’dan Batı’ya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Derleyen Zeynep Dağı, Orion Yayınevi, Ankara, s. 15-70.
- JAMESON, Fredric. (2000); “Globalization And Political Strategy”. *New Left Review*, pp. 50-68, <http://www.newleftreview.org/?getpdf=NLR23803&pdflang=en>, 07.05.2008.
- JERVIS, Robert. (1976); *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton.
- KARABAĞ, Servet. (2002); "Küreselleşme Ulus-Devlete Karşı mı?", *Jeopolitik Dergisi*, Kış 2002, Yıl 1, Sayı 1, İstanbul. http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=28, 02.04.2008.
- KASIM, Kamer. (2004); ABD’de Ortadoğu’da Yumuşak Gücünü Kullanmalıdır”, *The Journal of Turkish Weekly*, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=9>, 06.04.2008.
- KARAOSMANOĞLU, Ali L. (1983); “Turkey’s Security and the Middle East”, *Foreign Affairs*, Vol:62, No:1, Fall 1983, pp.157-175.
- KEOHANE, Robert O. Ve Joseph Nye. (1997); “Interdependence in World Politics.” In Crane, G.T. & Amawi, A., *The Theoretical Evolution of International Political Economy: A Reader*, New York: Oxford University Press, pp. 122-132.
- KEOHANE, Robert & Nye, Joseph. (1977); “Complex Interdependence and the Role of Force” in *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, MA: Little, Brown, pp. 236 – 250.
- KEOHANE, Robert and Joseph Nye. (1989); *Power and Interdependence: World*

Politics in Transition, (2nd ed.). Boston: Little Brown.

KEOHANE, Robert O., (1986); “Realism, Neorealism and the Study of World Politics,” in *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, New York: Columbia University Press, pp. 1-26.

KEYMAN, Fuat. (1999); *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, İstanbul: Bağlam Yayınları, s.15.

KIRAN, Abdullah. (2003-2004); “ Felsefi ve Siyasi bir Paradigma Olarak Realizm”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 19, s. 97-110.

KIZILÇELİK, Sezgin. (2003/4); *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Anı Yayıncılık, Ankara.

KUHN, Thomas S. (1996); *The Structure of Scientific Revolutions*, 3rd edition, Chicago, IL: The University of Chicago Press.

KOCACIK, Faruk. (2000); *Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye Prof. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan*, Sivas, Önder Matbaası.

KOÇER, Gökhan. (2002); “1990’lı yıllarda askerî yapı ve Türk dış politikası”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29 (1-2), 2002, 123-158.

KORAY, Meryem, (2001); *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, (derleme), YTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul.

KORAY, Meryem, (2000/6); “Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/kuresell.htm> , 07.09.2007.

KÖSE, H. Ömer. (2003/4-6); “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, *Sayıstay Dergisi*, Sayı: 49. <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m1.pdf>, 07.09.2007.

KRASNER, Stephen D. (1983); *International Regimes*, edited by S.D. Krasner,

Cambridge, Mass., Cornell University Press.

LAÇİNER, Sedat. (2005); Hiperaktif Dış Politika, *The Journal of Turkish Weekly*, 2005-03-11, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=47>, 15.08.2008.

LAÇİNER, Sedat. (2003); 'Özal Dönemi Türk Dış Politikası', içinde Turgut Göksu, Hasan Hüseyin Çevik, Abdülkadir Baharççek ve Ali Şen, 1980-2003, *Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari politikaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 25-48.

LAÇİNER, Sedat. (2004); *Türkler ve Ermeniler, Bir Uluslar arası İlişkiler Çalışması*, Kaknüs yayınları, İstanbul.

LAÇİNOK, Nevra Yaraç. (2007); "Turgut Özal", *Türk Dış Politikasında Liderler Süreklilik ve Değişim Söylem ve Eylem* içinde, Yayına hazırlayan: Ali Faik Demir, Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 537-629

LUFT, Gal. (2005); "The World Oil Crisis: Implications for Global Security and the Middle East", *Jerusalem Issue Brief*, Vol. 5, No. 7, 16 October 2005, <http://www.jcpa.org/brief/brief005-7.htm>, 08.08.2008.

MACMILLAN Contemporary Dictionary, (1983); İstanbul: ABC Yayınevi, s. 773.

MEARSHEIMER, John J. (2002); *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton: New York.

MEARSHEIMER, John J. (2001); *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton: New York.

MEARSHEIMER, John J. (1994/95) "The False Promise of International Institutions" *International Security*, Winter (Vol. 19, No. 3), pp. 5-49.

MORGENTHAU, Hans J. (1993); *Politics Among Nations: The Struggle for Power*

and Peace, Revised by Kenneth W. Thompson, McGraw Hill, New York.

MORGENTHAU, Hans J. (1978); *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Fifth Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, 1978.

MORLEY, David ve Kevin ROBINS. (1995); *Kimlik Mekanları; Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, Çev: E. Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

NAS, Çiğdem. (1996); “Batı Avrupa Birliği Oluşumu Karşısında Türkiye’nin Durumu”, Faruk Sönmezoğlu (der.), *Değişen Dünya ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

OHMAE, Kenichi. (1993); “The Rise of The Region State”, *Foreign Affairs*, Spring 93, 72(2), pp. 78–87.

ORAN, Baskın. (2005); *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*, editör Baskın Oran, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ORAN, Baskın. (2004); “Türkiye Kabuk Değiştirirken AKP'nin Dış Politikası”, *Birikim*, Sayı:184-185, s. 54-60.
<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=167&dyid=2865> , 05.06.2008.

ORAN, Baskın. (2003); “ABD’nin ve Türkiye’nin Irak ve Kürtleri Politikası”, *Birikim*, s. 168 (Nisan 2003), s.10-25.

ÖNDER, İzzettin. (2000); “Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Bakımından Egemenlik Sorunu”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale3.htm>, 08.07.2008.

ÖZBANK, Murat ve Gül Sosay. (2001); “Küreselleşme, Demokrasi, Devlet ve Şiddet”, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=303 , 27.04.2008.

ÖZCAN, Gencer. (2006); *Sivil Toplum ve Dış Politika*, Yayına Hazırlayanlar Semra

Cerit Mazlum- Erhan Doğan, Bağlam Yayıncılık, Birinci Basım, İstanbul.

ÖZCAN, Gencer. (1998), “Doksanlı Yıllarda Değişen Güvenlik Ortamı”, G. Özcan ve Ş. Kut (derl.), *En Uzun On yıl Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar* içinde, İstanbul: Boyut Kitapları, 13-43.

ÖZCAN, Gencer. (1994/5); Türk Dış Politikasında Eşgüdüm Sorunu Üzerine Düşünceler”, *Toplum ve Ekonomi*, Sayı 6, s. 85-113

ÖZCAN, Gencer. (1994); “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika 1983-1993,” F. Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi* içinde, İstanbul: Der Yayınları, s. 293-315.

ÖZCAN, Gencer. (1994); “Türk Dış Politikasında Eşgüdüm Sorunu Üzerine Düşünceler”, *Toplum ve Ekonomi*, Sayı:6, s. 85-113

ÖZCAN, Mehmet. (2004); “1990 Sonrası Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri, Turkish Weekly”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=19>

ÖZEMRE, Ahmed Yüksel. (2007); Küreselleşme Köleleşmedir, Olcay Yazıcı'nın Röportajı, 29 Haziran 2007. http://www.ozemre.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=260, 07.05.2008.

PLANO, Jack C. and R. Olton. (1988): *The International Relations Dictionary*, Santa Barbara, California, ABC-CLIO Inc. Richburg.

ROBERTS, Adrian Bua. (2008); Contesting Neo-Realism and Liberal Idealism; Where do Hopes for a ‘Perpetual Peace’ Lie?, <http://www.e-ir.info/?p=507> , 16.08.2008.

ROBERTSON, Ronald. (1992); *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Sage Publications Ltd, London.

ROSENAU, James. (1969); (der.) *Linkage Politics*, New York: The Free Press.

- RUBIN, Barry. (2002); “Türkiye’nin Yeni Dış Politikasını Anlamak”, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Barry Rubin, Kemal Kirişçi (Der.), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SARINAY, Yusuf. (2000); Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 48, Cilt: XVI, Kasım 2000.
- SCHOLTE, Jan Aart. (2005); Küreselleşme ve Sivil Toplum, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, No: 10, Çev. Nur Deriş Otoman, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- SEYİDOĞLU, Halil. (2003); ”Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, *Doğus Üniversitesi Dergisi*. 4 (2), 141-156. http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/cilt_4_sayi_2/M00091.pdf , 02.04.2008.
- SEYİDOĞLU, Halil. (1999); *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, Turhan Kitabevi, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Halil. (1999); *Uluslararası İktisat*, Güzem yayınları, İstanbul.
- SLAUGHTER, Matthew J. and Phillip SWAGEL. (1997); “Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?”, *Economic Issues* ,Washington D.C.
- SMITH, Michael. (1992); “Modernization, Globalization and the Nation-State”, in: McGrew, Anthony G./Lewis, Paul G. et al. (Hrsg.): *Global Politics: Globalization and the Nation-State*, Cambridge, pp. 253-268.
- SOYSAL, İsmail. (1983); *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, .C.I., Ankara, s.454-458, 584-587.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk. (2006); *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, Yayın No:338, İstanbul.

- STRANGE, Suzan. (1996); *The Retreat of the State: The diffusion of Power in the World Economy*, Cambridge University Press.
- SYNDER, Richard ve H. W. Bruck, Burton Spain. (1962); *Foreign Policy Decision Making: An Approach to the Study of International Politics*, New York: the Free Press.
- ŞEN, Hüseyin. (1998); “Different Arguments for and Against the Role and Impact of Foreign Investment on the Development Potentials of Developing Countries: An Overview”, *D.E.Ü. İİBF Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, s.181-190., http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi/1139574744_1.pdf , 07.06.2008.
- TANER, Timur. (2000); *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, Ankara, 2. baskı, İmge Kitabevi.
- TAYFUR, Fatih. (2005); *Dış Politika, Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Atilla Eralp (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 73- 106., Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*. (1988); 1. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.318.
- TOPÇUOĞLU, Necdet. (200?); “Globalleşen Dünyada Türkiye’nin Rekabet Gücü Nasıl Artırılır?” <http://www.ydkder.org.tr/globalle%C5%9Ffen%20d%C3%BCnyada-nejdet%20top%C3%A7uo%C4%9Flu.doc>, 08.03.2008.
- UZGEL, İhan. (2004); *Ulusal Çıkar ve Dış Politika Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü, 1983-1991*, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- UZUN, Özüm Sezin. (2003); *Türk Dış Politikasında İmaj , Arka Plan, Sayı 2*, <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/haziran03/tr/aykonu.htm> , 03.04.2008
- ÜLMAN, Haluk ve Oral Sander. (1972); “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler”, (1923-1968)” II, *SBF Dergisi*, C.XXVII, Mart, No 1.

- ÜLMAN, Haluk. (1968); "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler" I, *SBF Dergisi*, C.XXIII, No:3, Eylül, s.244-245
- ÜNAY, Sadık. (2007); "DOSYA: Uluslararası Finans Sisteminin İşleyişi", *Düşünce Gündem Dergisi*, Sayı 32.
- VASQUEZ, John A. (1997); The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition, *The American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, s. 899-912.
- VIOTTI, Paul R. ve Mark V. Kauppi. (1993); *International Relations Theory*, 2nd Edition, Allyn and Bacon, Boston- USA.
- WALLERSTEIN, Immanuel. (1997); *Immanuel Wallerstein İle Söyleşi 'Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte*, Çev. Aslı Daldal, Birikim, Sayı 104-Aralık.
- WALLERSTEIN, Immanuel. (1984); *The Politics of the World-Economy. The States, the Movements and the Civilizations*, Cambridge: Cambridge University Press
- WALLERSTEIN, Immanuel. (1974); *The Modern World-System, Vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York/London: Academic Press.
- WALTZ, Kenneth, (1979); "The Anarchic Structure of World Politics": *Theory of International Politics*, s. 49 – 69.
- WALTZ, Kenneth N. (1993); "The Emerging Structure of International Politics," *International Security*, Vol. 18, No. 2 (Fall 1993), pp. 44-79.
- WATERS, Malcolm. (1995); *Globalization*, 2nd Edition, New York: Routledge
- WILLIAMS, John. 2005; "Pluralism, Solidarism And The Emergence of World

Society in English School Theory”, *International Relations*, 19, 19-38.

YALÇIN, Hasan Basri, (2008); The Concept of Middle Power: the Cases of Turkey and Egypt. Paper presented at the annual meeting of the MPSA Annual National Conference, Palmer House Hotel, Hilton, Chicago, IL, Apr 03. http://www.allacademic.com/meta/p268053_index.html , 09.08.2008.

YAVUZALP, Ercüment. (1996); *Liderlerimiz ve Türk Dış Politikası*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ZENCİRKIRAN, Mehmet. (2003), "Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, http://www.isgucdergi.org/?p=arc_view&ex=94&inc=arc&cilt=2&sayi=1&year=2000, 04.06.2008.

ZOLBERG, Aristide. (1981) "Origins of the Modern World System: A Missing Link". *World Politics*, 33, 2, January, 253-281.

_____ (2006); *Diplomacy in a Boundless World*, The Ministry of Foreign Affairs of Denmark, www.um.dk , Digital ISBN no: 87-7667-609-9, Version 1, Data format: Pdf.

_____ (1991); Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Harp Akademisindeki Konuşmaları, 15 Şubat 1991, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

_____ Dışişleri Bakanlığı (2008 son güncelleme); Dış politika-Genel Görünüm, <http://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa>,

_____ Wikipedi. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Irak>

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılı Sakarya ili doğumlu olan Kaan KIRTAY, ilk ve orta öğrenimi Adapazarı Atatürk Lisesinde tamamladıktan sonra, Çağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünü tam burslu olarak kazandı. Dereceyle ve yüksek şeref öğrencisi olarak mezun olduktan sonra, bir yıl Sapanca Meslek Lisesi'nde sözleşmeli İngilizce öğretmenliği yaptı. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Uluslararası İlişkiler anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başlayan K. KIRTAY, halen bir otomotiv şirketinde çalışmakta ve yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir.